

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ
УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОНКОРДІА
НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО З ЕКОНОМІКИ ТА НАУКИ
(БЕРЛІН – БОНН – МАЙНЦ)**

НОВА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

**Збірник наукових праць
IV Міжнародної науково-практичної конференції
30 листопада 2022 року**

м. Київ

УДК 330.101
ББК 65я43
Н 32

*Рекомендовано до друку
Вченою радою соціально-правового факультету
(протокол № 3 від 23 листопада 2022 року)*

Нова парадигма економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти: Збірник наукових праць IV Міжнародної науково-практичної конференції, 30 листопада 2022 р. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. – 198 с.

Збірник вміщує наукові праці IV Міжнародної науково-практичної конференції, яка відбулася 30 листопада 2022 року. На конференції були обговорені актуальні проблеми нової парадигми економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти.

Представлені у матеріалах науково-практичної конференції тези учасників подані в авторській редакції та відображають власну наукову позицію авторів. Автори тез несуть повну відповідальність за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, наукової термінології, імен власних, джерел посилання.

Редакційна колегія

В.Б. Євтух, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор
(головний редактор)

О.С. Падалка, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Л.А. Підпригора, кандидат економічних наук, доцент

Ю.В. Бицюра, кандидат економічних наук, доцент

© Редакційна колегія, 2022
© Автори статей, 2022
© НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова організаційного комітету Андрущенко Віктор Петрович - доктор філософських наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Заступники голови організаційного комітету

Торбін Григорій Мирославович – проректор з наукової роботи, професор кафедри математичного аналізу та диференціальних рівнянь, професор, доктор фізико-математичних наук.

Євтух Володимир Борисович – декан соціально-правового факультету, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України.

Члени організаційного комітету:

Вернидуб Роман Михайлович - проректор з навчально-методичної роботи, професор кафедри педагогіки вищої школи, професор, доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України.

Падалка Олег Семенович – завідувач кафедри економіки та економічної освіти, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, Заслужений працівник освіти України.

Радченко Володимир Васильович – кандидат економічних наук, професор кафедри економіки та економічної освіти

Підопригора Лариса Антонівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та економічної освіти

Сандугей Валентина Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та економічної освіти

Польська Ірина Іванівна – завідувача кабінетом кафедри економіки та економічної освіти

Сусол Олександр Костянтинівич – директор видавництва університету

Савенкова Людмила Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, директор бібліотеки університету

ЗМІСТ

Андрущенко В. П. Вітальне слово до учасників конференції.....7

СЕКЦІЯ 1

Економічна теорія як наука і навчальний предмет в умовах ринкової трансформації економіки в Україні

Підпригора Л. А. Грошовий обіг та стійкість банківської системи України в умовах військового стану10

Сандугей В. В. Продуктивні сили в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку.....15

Шевчук В. О. Світові тенденції та стратегічні пріоритети розвитку ринку праці.....21

Унінець І. М. Перспективи реалізації та оцінка розвитку смартекономіки в Україні24

Данильченко О. В., Зубко К. Ю., Зубко Д. Р. Оцінка ефективності інвестиційного проекту в умовах ризику.....29

Кузьмін Д. В., Весперіс С. З. Сучасний погляд на принципи формування системи менеджменту якості транспортної організації.....32

Циганенко О. В., Зубко К. Ю. Напрями використання цифровізації в системі управління персоналом.....37

Гребеник Т. В., Самусь Г. І. Вплив цифрової економіки на управління персоналом.....42

Манжула Є. В. Податкові пільги для підтримки бізнесу під час війни.....46

Карпюк І. В., Гальчич І. П. Роль економічних аспектів в соціальній сфері під час воєнного стану в Україні.....50

Ілюхіна В. В. Еволюція поглядів на теорію конкуренції.....55

Самусь Г. І., Медвідь А. О. Теоретичні аспекти формування фінансової стратегії підприємства.....60

Мао Тао, Підпригора Л. А. Стратегічні напрями розвитку бізнес-середовища в Україні та Китаї64

<i>Рак О. О., Підпригора Л. А.</i> Вплив заробітної плати на добробут населення в Україні	73
<i>Ярема Ю. Ф.</i> Еволюція міжнародної валютної системи.....	79
<i>Собченко О. В.</i> Державний бюджет та його роль у забезпеченні розвитку суспільства.....	84
<i>Года О. Ю.</i> Сучасний стан сільського господарства та продовольча криза в Україні та світі.....	90
<i>Циганенко А. Ю.</i> Змішана економіка розвинутих країн.....	100
<i>Повар Л. А.</i> Грошова реформа в Україні: необхідність, проблеми і наслідки.....	107
<i>Самойленко А. С.</i> Аналіз рівня і структури ВВП в Україні.....	114
<i>Нехай А. В.</i> Ринок цінних паперів в Україні: аналіз, проблеми та шляхи вирішення.....	122
<i>Волошин Ю. П.</i> Досвід розвинутих країн у подоланні негативного впливу монополії на економіку.....	128

СЕКЦІЯ 2

Методологічні проблеми та перспективи розвитку економічної освіти в Україні: формування та реалізація нової парадигми

<i>Падалка О. С., Польська І. І.</i> Економічна освіта у контексті інноваційної моделі розвитку.....	141
<i>Радіонова І. Ф.</i> Поведінкові реакції учасників освітнього процесу як джерело прийняття рішень органів публічного управління.....	146
<i>Каленюк І. С.</i> Сучасні виклики розвитку університетів.....	150
<i>Радченко В. В.</i> Економічна освіта в сучасній Україні: проблеми впровадження ефективної моделі нової парадигми	155
<i>Бицюра Ю. В.</i> Вища економічна освіта як основа розвитку суспільства.....	163
<i>Смутчак З. В.</i> Концепція lifelong learning як головний тренд освіти майбутнього.....	167
<i>Романовський О. О., Романовська Ю. Ю.</i> Академічне підприємництво як інноваційний рушій трансформаційних змін у системі вищої освіти і науки...172	
<i>Кулішов В. В., Пурій Г. В.</i> Гуманізація освіти в умовах геополітичних викликів.....	177
<i>Романовська О.О., Ель Махді М.</i> Доцільні напрями подальшого інноваційного розвитку сфери вищої освіти і науки.....	183
<i>Маслова О. В, Кобзар Я. М.</i> Економіко-математичне моделювання як форма взаємодії двох наук	189
<i>Кузько О. Л., Кузько Р. В., Зубко Д. Р.</i> Особливості формування компетенцій студентів.....	192
<i>Щербина О. В.</i> Імітаційне моделювання як інструмент викладання обліково-фінансових дисциплін.....	196

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

*Андрущенко В. П.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
М. Київ, Україна*

Шановні колеги, друзі дозвольте мені, за дорученням оргкомітету привітати учасників і гостей конференції!

Вітаю усіх нас з початком Міжнародної науково-практичної конференції «Нова парадигма економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти» !!!

Я бачу представників багатьох відомих у нашій країні і далеко за її межами закладів вищої освіти, науковців, студентів, представників інститутів громадянського суспільства, а також представників органів державної влади.

Хочу висловити слова подяки організаторам конференції, які зробили все і більше, у цих надскладних умовах сьогодення, щоб конференція відбулася і пройшла на належному науково-організаційному рівні і щоб кожний учасник конференції отримав відповідні матеріали та Сертифікати учасника і тд. Будемо все робити щоб ви залишили від конференції найкращі враження , бажаємо вам плідної, результативної роботи і задоволення від її результатів.

Шановні колеги! У сучасному суспільстві усвідомлюється необхідність впровадження інноваційної моделі розвитку, зокрема і економіки, і це є позитивним явищем.

В умовах розгортання четвертої промислової революції все більше загострюється глобальна конкуренція країн за інтелектуальний капітал, який стає основним ресурсом для нової якості економічного зростання і перемоги країн у глобальній конкуренції.

Тому глобальна конкуренція все швидше зміщується від конкуренції на рівні фірми, компанії до боротьби за інтелектуальний капітал на рівні національних інноваційних систем. Саме ці механізми зростання лежать в основі сучасних конкурентоспроможних, високотехнологічних і успішних економік, і саме цими механізмами ми повинні оволодіти.

Інноваційна діяльність в освітній сфері є принципово важливою відповіддю на виклики сучасності. Як соціальний інститут, орієнтований на майбутнє, сучасна освіта повинна бути інноваційною за визначенням. Імплементация освітніх інновацій є запорукою конкурентоспроможності національних проектів в майбутньому.

Інновація – це завжди творчість, виклик старому, це особистісна позиція! Тому в запропонованій Вам науково-практичній конференції здійснюється спроба проаналізувати в контексті інноваційного підходу економіку, політику і владу-тобто все те, що є основою креативного розвитку і самореалізації людини.

Інновація повинна стати тією життєвою необхідністю, поза якою не може відбуватися життя українського суспільства.

Характеризуючи сучасну ситуацію, В.Г. Кремінь зазначає: «Людина розумна у XXI столітті – це людина, що постійно навчається. Людина, для якої отримання знань стає сутнісною рисою способу життя. Перед сучасною освітою, а особливо вищою все більше актуалізується завдання ввести молоду людину в ситуацію самостійного оволодіння новими знаннями та інформацією, навчити навчатися, виробити потребу в навчанні впродовж життя». У провідних країнах сучасного світу розуміють стратегічне значення освіти та необхідність її розвитку, адже це-запука конкурентоспроможності національних проектів у сучасному, досить жорстокому, економічному, соціальному та культурному середовищі.

Підсумовуючи, можна сказати, що освітні інновації та їх запровадження визначають майбутнє освіти як суспільного інституту.

Побудова-інноваційної освіти-це стратегічна мета будь-якої держави, яка сподівається на конкурентоспроможне майбутнє в сучасному відкритому світі.

Хочу висловити слова вдячності учасникам конференції, вважаю що це гарний привід для фахівців і вчених з різних країн не тільки обмінятися досвідом, новими напрацюваннями, досягненнями, відкриттями, а і ознайомитися із сучасними тенденціями та практикою проблем в галузі освітньої діяльності та економічної, зокрема.

Вважаю, що спільними зусиллями ми зможемо зробити, ще один крок до виявлення найбільш важливих проблем і пошуку шляхів якісного покращення підготовки конкурентоспроможного фахівця, інноваційної особистості.

Переконаний, що професійні доповіді, плідні дискусії, хороша творча атмосфера, будуть сприяти розвитку вітчизняної і світової науки і подальшого удосконалення якості освітнього процесу.

Творчого Вам натхнення і плідної дискусії!

Найкращих побажань!

Дякую, за увагу і час.

СЕКЦІЯ 1**Економічна теорія як наука і навчальний предмет в умовах ринкової трансформації економіки в Україні**

*Підпригора Л. А.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

**ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Грошовий обіг та банківська система України відчували загрозу руйнівного удару у зв'язку з початком російської військової агресії 24 лютого 2022 року. Але, як показує вітчизняна практика цього складного року, незважаючи на відсутність будь якого новітнього історичного досвіду схожих обставин, поступово банки пристосувалися до нових умов, і грошовий обіг та банківська система зберігають відносну стійкість. Оскільки війна триває і тиск загроз на стійкість грошово-кредитної системи України зберігається, важливо проаналізувати процес її адаптації до умов військового стану та спрогнозувати можливі ризики та плани протидії ним.

Відповідно до Звіту про фінансову стабільність НБУ банки підійшли до початку війни достатньо стійкими: добре капіталізованими та ліквідними, із налагодженою операційною діяльністю, з планами дій у разі настання кризи [1]. На кінець 2021 року банки України були прибутковими і готовими активно кредитувати, посилювався інтерес іноземних інвесторів до банківського сектору України. Зростання доходів населення, зниження процентних ставок та державні програми сприяли поживленню попиту на позики з боку населення та бізнесу, що, в свою чергу, стимулювало стрімке зростання та покращення

якості кредитного портфеля. Однак у цей час значно посилюлися зовнішні ризики:

- зростання країн-партнерів уповільнилося, зокрема через загрозу поширення нових варіантів коронавірусу та згорання програм фіскальної політики;
- відбулося різке здорожчання енергоресурсів за корекції цін на товари українського експорту;
- погіршилися умови торгівлі;
- підвищилися безризикові ставки та премії за ризик, що ускладнило залучення коштів;
- Росія загрожувала масштабним вторгненням і тиснула через “газову дипломатію”. Скупчення російських військ біля кордону України призвело до зростання вартості кредитно-дефолтних свопів та дохідності єврооблігацій.

На кінець 2021 року внутрішні макроекономічні та фіскальні ризики залишалися помірними. За умови збереження сприятливих умов торгівлі, збалансованого валютного ринку, достатнього рівня міжнародних резервів та поміркованої фіскальної політики формувався запас міцності для вітчизняної економіки. А зростання економіки залежало від спроможності нарощувати приватні інвестиції та ризику поширення нових хвиль COVID-19. Передбачалося, що рівень невизначеності у 2022 році може зрости в енергетичній сфері та на зовнішніх ринках капіталу. Однак, планувалося, що продовження співпраці з МВФ та іншими міжнародними фінансовими організаціями дозволить зберегти доступ до зовнішнього фінансування та сприятиме прискоренню економічного зростання.

У зв’язку з цим для забезпечення фінансової стабільності НБУ розробив рекомендації фінансовим установам та органам державної влади, зокрема, банкам та небанківським фінансовим установам:

- ✓ підготуватися до запровадження нових вимог до капіталу;

- ✓ своєчасно виконувати затверджені за результатами стрес-тестування програми реструктуризації та капіталізації;
- ✓ прискорити реалізацію непрофільних активів;
- ✓ активізувати зусилля з очищення балансів від непрацюючих кредитів, зокрема старої валютної іпотеки;
- ✓ надалі працювати над підвищенням операційної ефективності;
- ✓ врахувати припинення розрахунку LIBOR;
- ✓ посилити увагу до здійснення фінансового моніторингу;
- ✓ виконувати вимоги до платоспроможності;
- ✓ виконувати вимоги до розкриття інформації;
- ✓ забезпечити своєчасність та повноту подання звітності [1].

А органам державної влади:

- ✓ забезпечити повне виконання умов співпраці з МВФ;
- ✓ ухвалити закон про кредитні спілки, ввести в дію новий закон про фінансові послуги та фінансові компанії;
- ✓ врегулювати питання платоспроможності ФГВФО;
- ✓ сфокусувати державні програми на підтримці інвестиційний проектів;
- ✓ посилити регулювання та забезпечити прозорість первинного ринку нерухомості;
- ✓ провести судову реформу та повернути довіру до судової системи [1].

Крім того, НБУ запланував затвердити графік формування буферів капіталу, провести чергову щорічну оцінку стійкості банків, продовжити підготовку до впровадження системи гарантування вкладів членів кредитних спілок, розпочати реалізацію політики розвитку сталого фінансування, фіналізувати та затвердити вимоги до системи кіберзахисту в банківській системі.

На макрорівні повномасштабна війна росії проти України спричинила стрімке зниження економічної активності та доходів населення, рекордне зростання дефіциту державного бюджету, критичну залежність економіки

України від міжнародної економіки. Значні загрози для макроекономічної та фінансової стабільності реалізувалися. Рівень завантаження виробничих потужностей 54% вітчизняних підприємств критично низький: 13,9% підприємств – не працює, 21,6% – завантажені менш, ніж на 50%, 18,8% завантажені менш, ніж на 70% [2]. Доходи державного бюджету без урахування грантів та програм допомоги від ЄС України скоротилися на 30%, витрати – зросли майже на 90%, а дефіцит державного бюджету сягнув майже 120%. Дефіцит державного бюджету України частково фінансується НБУ через викуп облігацій. Фінансова допомога країн-партнерів, в основному, дає змогу профінансувати дефіцит бюджету та підтримати міжнародні резерви, оскільки зовнішні ринки запозичень поки що для України недоступні. Очікується, що ВВП України може скоротитися більш як на 1/3, прискорюється інфляція. НБУ зафіксував обмінний курс та продає значні обсяги валюти для збалансування валютного ринку.

Відповідно до карти ризиків фінансового сектору України спостерігаємо зростання майже усіх видів ризиків: макроекономічний ризик (+3), кредитний ризик домогосподарств (+2), кредитний ризик підприємств суттєво (+5), ризик капіталу (+2), ризик прибутковості (+4), валютний ризик (+3). Тільки ризик ліквідності залишається поки що незмінним через значний запас ліквідних активів, проте банки очікують зростання ризику надалі [2].

Сьогодні ми спостерігаємо, що в умовах воєнного стану в Україні банки успішно подолали ризики для операційної діяльності і не призупиняли свою роботу. Через збереження довіри вкладників до банків обсяги коштів на рахунках населення та бізнесу зросли в перші тижні після початку війни. Але зараз спостерігаємо призупинення зростання вкладів. Ризик ліквідності все ще може реалізуватися в умовах війни, тому ігнорувати його не можна. Кредитування економіки продовжується завдяки державним програмам підтримки. Навіть під час війни банки продовжують кредитувати, проте збільшення фінансування потребують лише окремі підприємства та галузі,

зокрема сільське господарство. Зважаючи на невизначеність макроекономічних умов та фінансового стану позичальників, масове кредитування бізнесу зараз є можливим лише у разі розширення програм державної підтримки.

Реалізація кредитного ризику наразі залишається найбільшою загрозою для сектору. Через різке зростання відрахувань до резервів банківський сектор вперше за останні п'ять років став збитковим. За очікуваннями НБУ, банки втратять мінімум 20% кредитного портфеля унаслідок війни та економічної кризи [2]. Такі втрати здійснюватимуть вагомий вплив на достатність капіталу банків.

Для того, щоб допомогти банкам подолати кризу, НБУ планує надалі дотримуватися політики регуляторних послаблень. З кінця липня 2022 року НБУ знижує ваги ризику за незабезпеченими споживчими кредитами із 150% до 100% [2]. Банки зможуть використати накопичений запас капіталу для покриття кредитних втрат.

Очікується, що збереження операційної прибутковості дасть змогу банкам після проходження дна кризи самостійно відновити свій капітал. НБУ планує дати банкам достатньо часу для підготовки планів відновлення та їх виконання. Надалі дії НБУ будуть залежати від зміни ринкових умов.

Хоча, на відміну від банків, небанківські фінансові установи гірше впоралися з операційним ризиком, у цьому сегменті залишаються суб'єкти, що і сьогодні надають якісні послуги.

Таким чином, умовою стійкості та якнайшвидшого відновлення грошово-кредитної системи України в сучасних складних обставинах є прозорість фінансового стану банків та небанківських фінансових установ. Володіючи достатньою інформацією про стан цього сектору, НБУ зможе ефективніше реагувати на нові виклики та забезпечити фінансову стабільність.

Використані джерела:

1. *Звіт про фінансову стабільність*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report> (дата звернення 15.11.2022)

2. Звіт про фінансову стабільність, червень 2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2022-roku> (дата звернення 15.11.2022)

Сандугей В.В.

НПУ імені М. П. Драгоманова,

М. Київ, Україна

ПРОДУКТИВНІ СИЛИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Основою економічного зростання у кожної країни є наявність та розвиток продуктивних сил, під чим ми розуміємо сукупність предметів та засобів праці, що виражаються в наявних сировинних ресурсах, технологічному рівні розвитку вітчизняних підприємств, а також трудові ресурси в усій сукупності людського потенціалу та капіталу, що здатний відтворюватися та примножуватись в процесі виробництва.

В даній публікації аналіз наявності та видобутку природних ресурсів вважаємо за доцільне обмежити оцінкою видобутку енергетичних ресурсів. Як видно з табл.1, станом на початок лютого 2022 р., видобуток вугілля знизився на 11,6% та становив 1592,8 тис.т., виробництво моторного бензину знизилось на 20,5%, дещо меншого зниження зазнало виробництва мазути, на третину

Таблиця 1.

Видобуток енергетичних ресурсів в Україні

	На 1.02 2022р., тис.т	+/- порівняно з 1.02 2021 р, у %
Вугілля кам'яне	1592,8	-11,6
Нафта сира (в т.ч.) газовий конденсат	к/с	к/с
Бензин моторний	280,7	-20,5
Газойлі (паливо дизельне)	565,7	-9,1

Мазути паливні важкі	79,5	-16,5
Пропан і бутан скраплені	98,4	-31,7

Джерело: [1].

знизилося виробництво скраплених пропану та бутану і становило 98,4 тис.т., дизельного палива – на 9,1%. Тобто, як видно, видобуток всіх представлених енергетичних ресурсів зазнало зниження, що є, безумовно, негативним явищем, оскільки, з одного боку може означати зниження обсягів виробництва, а з іншого – недостатню забезпеченість енергетичними ресурсами процесу виробництва.

Вважаємо за необхідне проаналізувати динаміку кількості підприємств за останні 12 років (табл 2.)

Таблиця 2.

Кількість суб'єктів господарювання в Україні у 2010-2021 роках

Рік	Усього, од	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		В т.ч. мікро-підприємства	
		Кількість, од	Частка, %	Кількість	Частка, %	Кількість, од	Частк, %	Кількість, од	Частка, %
2010	378810	586	0,2	20983	5,5	357241	94,3	300445	79,3
2011	375695	659	0,2	20753	5,5	354283	94,3	295815	78,7
2012	364935	698	0,2	20189	5,5	344048	94,3	286461	78,5
2013	393327	659	0,2	18859	4,8	373809	95,0	318477	81,0
2014	341001	497	0,1	15906	4,7	324598	95,2	278922	81,8
2015	343440	423	0,1	15203	4,4	327814	95,5	284241	82,8
2016	306369	383	0,1	14832	4,9	291154	95,0	247695	80,8
2017	338256	399	0,1	14937	4,4	322920	95,5	278102	82,2
2018	355877	446	0,1	16057	4,5	339374	95,4	292772	82,3
2019	380597	518	0,1	17751	4,7	362328	95,2	313380	82,3
2020	373822	512	0,1	17602	4,7	355708	95,2	307871	82,4
2021	370834	610	0,2	17502	4,7	352722	95,1	304650	82,2

Джерело: [1].

Як бачимо із таблиці 2.2, загальна кількість суб'єктів господарювання протягом 2012-2015 років навіть попри складне соціально-економічне становище України, кількість суб'єктів господарювання стабільно збільшувалася (з 364935 до 343440 од.). Також вона зростала протягом 2016-2019 років (з 306369 до 380597 од.). У 2016 р. вона зменшилась порівняно із попереднім роком з 343440 до 306369 од. та протягом 2020-2021 років (з 380597 од. у 2019 р. до 370834 од. у 2021 році). Як, бачимо кількість суб'єктів господарювання зростала у роки відносної стабільності, а знижувалась у роки

активної фази антитерористичної операції (2016 рік) та у роки пандемії коронавірусу (2020-2021 рр). Найбільшою у загальній кількості суб'єктів господарювання протягом останніх років в Україні була частка суб'єктів малого підприємництва (у тому числі суб'єктів мікро-підприємництва), вона мала тенденцію до збільшення протягом досліджуваного періоду і станом на 2017 рік дорівнювала 99,1%. Отже, як і в більшості європейських країн, в Україні останнім часом найбільше розвивається саме мале підприємництво (у тому числі мікро-підприємство)».

У 2021 році суб'єкти великого підприємництва найбільше представлені у промисловості – 292 од., у сільському, лісовому та рибному господарстві – 49 од., у будівництві – 17 од., а у фінансовій та страховій діяльності – 12 од. Середні підприємства переважно представлені у галузі промисловості (4925 од.), охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (2494 од.) та сільського, лісового та рибного господарства (2095 од.). Малі підприємства переважають у сферах професійної, наукової та технічної діяльності (142646 од.), промисловості (116570 од.) та надання різного роду послуг (110411 од.).

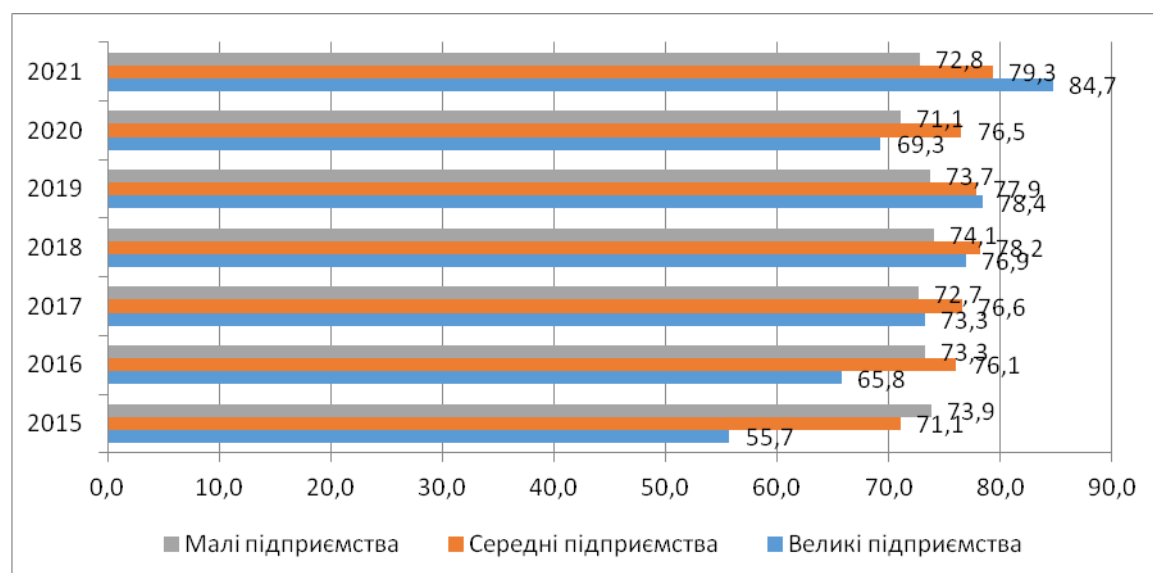

Рис. 1 Частка прибуткових підприємств серед усіх підприємств за типами суб'єктів господарювання, %

*розроблено автором на основі статистичної інформації, отриманої з джерела [1]

Із рис. 1 видно, що питома вага прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств відповідного типу змінювалась майже щороку протягом 2015-2021 року. Наприклад, у 2015 році лише 55,7% великих підприємств були прибутковими. Протягом 2016-2019 років спостерігається зростання частки цих підприємств з 65,8 у 2016 році до 78,4% у 2019 році. У 2020 році частка прибуткових великих підприємств знизилась до 69,3, а у 2021 році значно зросла і перевищила показники періоду 2015-2020 років і становила 84,7%.

Найбільший стабільне зростання відсотку прибуткових підприємств серед усіх підприємств відповідного типу отримали середні підприємства. У 2015 році цей показник був 71,1%, що є найменшим значенням даного показника протягом досліджуваних років. Найбільшого значення цей показник досяг у 2021 році і склав 79,3%.

Однак, в умовах сучасного розвитку продуктивних сил у світі, важливого значення набуває не просто ведення підприємницької діяльності, а зростання рівня її інноваційної складової. Адже саме інноваційна продукція має найвищу вартість на міжнародних ринках, а також створює найвищу додану вартість (рис.2)

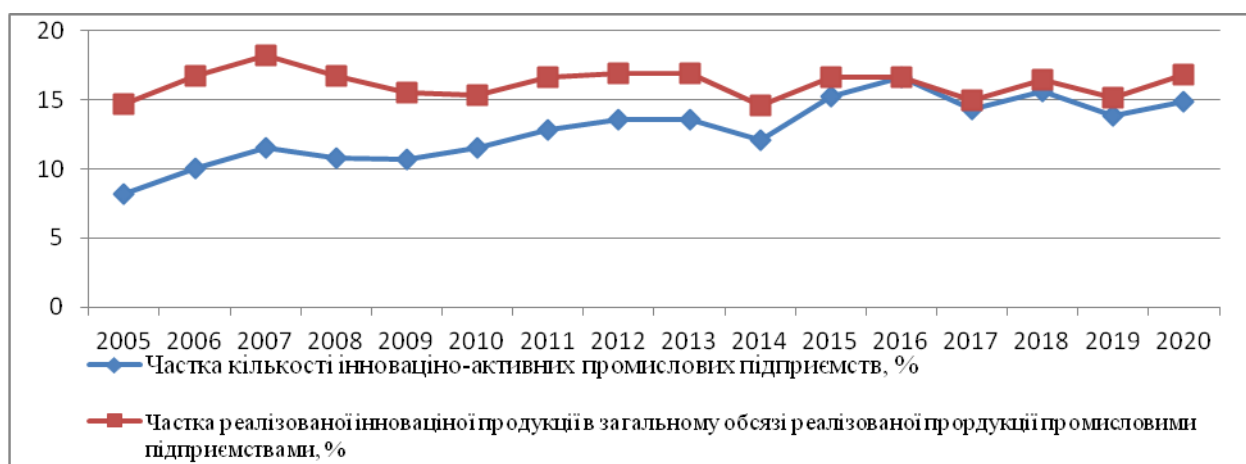

Рис. 2. Частка інноваційно-активних промислових підприємств в Україні та частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції промисловими підприємствами за 2005-2020 рр.

*розроблено автором на основі джерела [1]

На рис. 2 відображена динаміка зміни частки інноваційно-активних промислових підприємств в Україні та частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції промисловими підприємствами за 2005-2020 роки. Протягом 2005-2020 років стабільно зростала частка інноваційно-активних промислових підприємств в Україні, при цьому частка обсягів реалізації інноваційної продукції має тенденцію до зменшення.

Наступним елементом продуктивних сил є праця людини, що проявляється у її здатності приводити в дію матеріально-речові фактори виробництва, продукувати новостворену вартість, а також генерувати нові ідеї, що є джерелом науково-технічного прогресу. В табл.2 проілюстровано позицію України серед обраних країн за показниками Глобальний індекс людського капіталу.

Таблиця 3

Глобальний індекс людського капіталу в деяких країнах світу (2019)

Складові глобального індексу людського капіталу	Україна	Польща	Словаччина	Іспанія	Туреччина	Сінгапур
Загальний індекс	71,27	69,6	67,1	65,6	60,3	73,28
Потенціал	81,7	76,6	70,3	69,6	63,7	76,45
Реалізація	72,6	65,8	66,4	58,5	56,6	70,05
Розвиток	71,4	72,7	71,6	73	68,5	73,6
Ноу-хау	59,2	63,2	60,3	61,1	52,3	72,5

Джерело: [2, 3].

З даних таблиці випливає, що Україна має найвищий потенціал серед обраних країн, проте найнижчий, за винятком Туреччини, рівень використання нових навичок у роботі, впровадження новітніх розробок. З цим пов'язане і низька позиція України у світі за індексом глобальної конкурентоспроможності - 85-е місце зі 138 країн.

На стан та реалізацію людського капіталу в Україні впливає низка факторів та умов, починаючи від процесу виховання, інвестицій у набуття кваліфікації, до процесу його реалізації та навчання впродовж життя.

Інвестиції в людський капітал упродовж життя	Людський капітал, втілений в індивідах	Блага, обумовлені інвестиціями в людський капітал	
Виховання дітей	Знання		Ринкова діяльність
Освіта			Неринкова діяльність
Виробниче навчання	Навички	Неекономічні (особистісні)	Здоров'я
Інформаційне навчання	Вміння		Суб'єктивний добробут
Охорона здоров'я	Здібності	Неекономічні (соціальні)	Обізнаність громадян
Міграція			Бажання співробітництва

За весь період незалежності України вітчизняна економіка характеризувалась наявністю низки проблем, в тому числі і пов'язаних з ефективністю використання та розвитком продуктивних сил, однак, після повномасштабного вторгнення російської федерації на території України ще більше загострились вже наявні проблеми та виникли нові, які вимагають негайного вирішення. Мова, перш за все, йде про повернення всіх українських територій, а також повернення тих, хто через війну змушений був залишити територію України, через що вона втратила за різними оцінками від 4 до 7 млн. населення. Безумовно, після перемоги України у війні відновлення вимагатимуть зруйновані виробничі комплекси на сході та півдні України, відродження виробництва та формування конкурентоспроможної інноваційної економіки.

Використані джерела:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Petrova I., Sandugey V, Mamedova Sh. Preservation and development of human potential of ukraine in modern conditions //Теоретичні та прикладні питання економіки – Вип.46. 2022 – с.19-28.
3. The Global Competitiveness Report – 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

*Шевчук В. О.,
Державний університет інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна*

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ

Сучасна трансформація ринку праці відбувається під впливом низки глобалізаційних та інтеграційних факторів, процесів цифровізації економіки та Індустрії 4.0, пандемії COVID-19, а тепер ще й російської агресії.

Під впливом Індустрії 4.0 на ринках праці розвинених країн світу спостерігається структурне безробіття, зменшення попиту на традиційні (індустріальні) професії.

В умовах розвитку цифрової економіки виникає цифровий ринок праці, поширюються самозайнятість та нестандартні форми зайнятості, такі як тимчасова, неповна та неформальна.

Пандемія призвела до таких змін міжнародного ринку праці, як максимальна оптимізація витрат робочого процесу, збільшення конкуренції на ринку праці і появу нових професій, залучення сучасних технологій для задоволення потреб працівників у сфері психічного здоров'я, поширення гібридного підходу до робочого середовища, зростання попиту на перепідготовку та перекваліфікацію працівників, прискорення цифрової трансформації робочого місця тощо [1].

Варто зауважити, що розвиток ринку праці повинен відбуватися в рамках орієнтирів досягнення Цілей сталого розвитку, адже розвинений та стабільний ринок праці означає високий споживчий попит, що дозволить підвищити рівень життя працівників і стане чинником досягнення соціальної стабільності в країні.

Світові тенденції та стратегічні пріоритети розвитку ринку праці на мега та макрорівні наведено на рисунку 1.

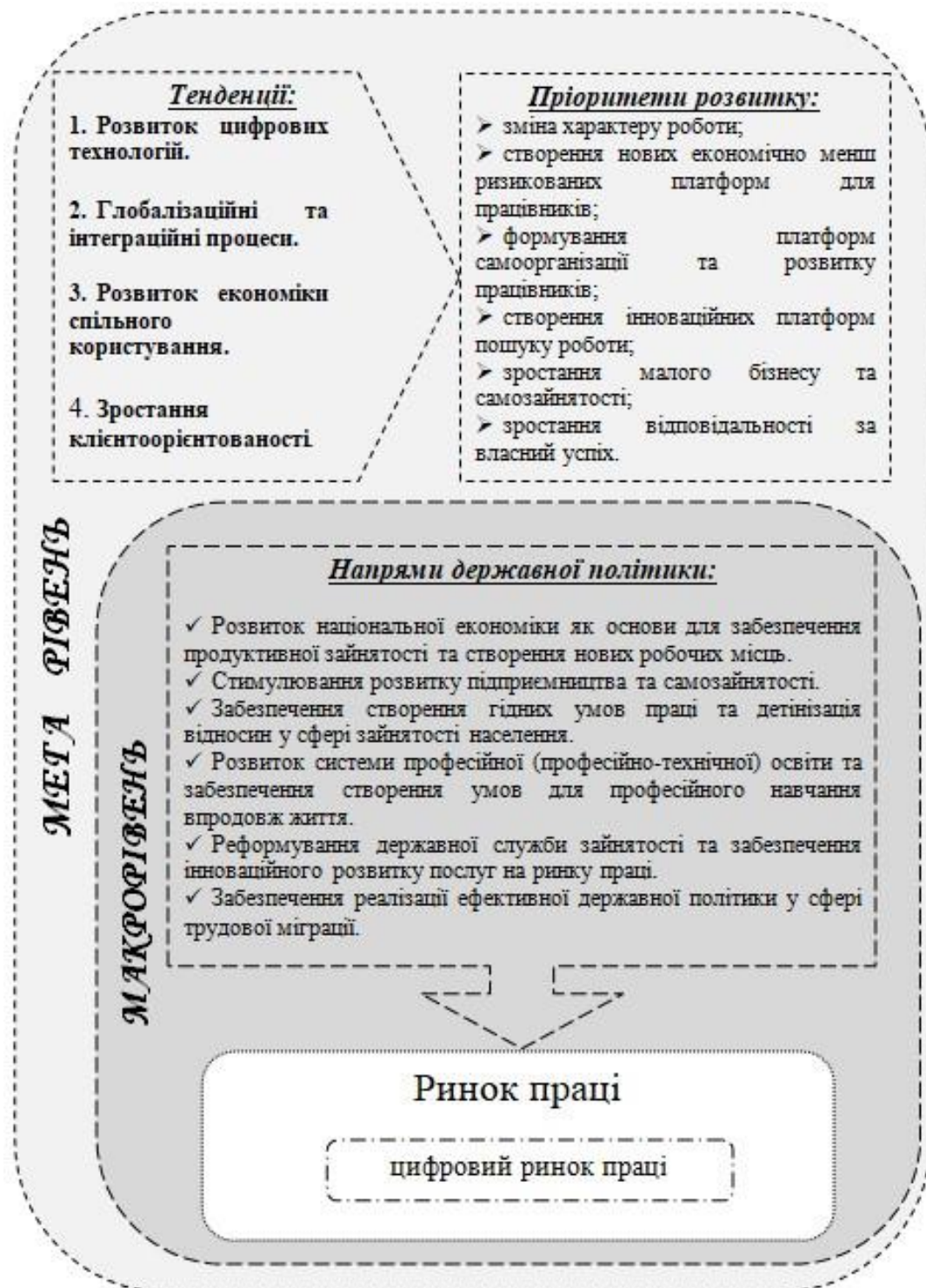

Рис. 1. Тенденції та пріоритети розвитку ринку праці

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3; 4]

В Україні у 2020 році Кабінет Міністрів ухвалив Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року» [5], на основі якого були розроблені і затверджені програми зайнятості населення областей України на період до 2023 року.

Зрозуміло, що в умовах війни варто переглянути і розпорядження, і програми з планами заходів у сфері зайнятості, адже наразі ринок праці України в жахливому стані: відсутня рівновага між попитом і пропозицією працівників, відбуваються масштабні втрати робочих місць, масова внутрішня та зовнішня міграція працездатного населення, глибокий спад ділової активності, зростає безробіття, знижуються доходи працюючого населення тощо. Держава має розробити стратегічну програму післявоєнного відновлення та активізації ринку праці.

Використані джерела:

1. Шевчук В.О. Тенденції розвитку міжнародного ринку праці в умовах пандемії Covid-19. Угода про асоціацію з ЄС як інструмент забезпечення стійкості економіки України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25-26 листопада 2021 року, м. Київ) у 2 частинах. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, Центр досконалості Жана Моне, 2022. Ч.1. С. 174-176.

2. Якубенко Б.О. Механізми державного регулювання ринку праці в умовах нової економіки: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2021. 235 с.

3. Сучасні тенденції розвитку ринку праці в Україні: наукова доповідь / [Джинчарадзе Н.Г., Боков О.В., Гулевич О.Ю., Вітряк Т.Б., Шостак І.В., Куліков Г.Т., Красівський Д.О., Савченко Н.В., Савенко О.О., Літвінчук Л.Й.]. Київ: ІПК ДСЗУ, 2018. 42 с.

4. The Sustainable Development Goal indicators. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/?aspxerrorpath=/sdgs/report/%202019/Overview>.

5. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових

робочих місць на період до 2022 року: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 24.12.2019 №1396-2019-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2019-%D1%80#n10>.

*Унінець І. М.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОЦІНКА РОЗВИТКУ СМАРТЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Становлення смартекономіки на рівні країни виступає важливим питанням економічної науки та практики, що зумовлює постійний пошук нових підходів до виміру та оцінки прогресу в сучасному світі. В міжнародній аналітиці розроблено багато підходів до оцінки тих чи інших аспектів розвитку країн. Всі розроблені на даний час загальні системи оцінки прогресу країн мають комплексний характер та враховують показники за різними аспектами. Слід відмітити, що вже давно стало зрозумілим, що лише економічних показників (таких як ріст ВВП, доходів чи зайнятості) недостатньо для вимірювання прогресу в тій чи іншій країні. З кінця минулого століття з'являються різноманітні спроби пошуку інших підходів, які більш широко оцінювали розвиток країн. Саме тому на глобальному рівні вже здійснено багато спроб щодо такої оцінки розвитку в країнах, яка б враховувала різні аспекти життєдіяльності і не тільки економічні.

Варто відмітити, що індикатори оцінки смартекономіки загалом можуть відрізнятися у різних підходах, проте концептуальний підхід залишається досить близьким і визначається ключовими параметрами в парадигмі сталого розвитку. Спробуємо систематизувати та узагальнити основні підходи з виміру різних аспектів смартекономіки на рівні країн. Узагальнюючі, комплексні підходи: індекс людського розвитку; індекс процвітання країн; індекс щасливої планети; індекс ЦСР. Певною мірою можна віднести до цієї групи також Індекс

соціального прогресу. Хоча за назвою він відноситься до соціальних аспектів прогресу, проте зачіпає багато інших аспектів життєдіяльності.

Інноваційні аспекти розвитку країн оцінюють такі індекси як: глобальний індекс інновацій (Global innovation index), глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), глобальний індекс знань (Global Knowledge Index) [1].

Екологічні аспекти розвитку країн відображають такі аналітичні підходи як: Індекс прогресу зеленої економіки (Green economy progress - GEP), Індекс зеленого зростання (Green growth index), Глобальний індекс зеленої економіки (The global green economy index - GGEEI), Індекс еко-інновацій (Eco-innovation index). Динаміку поширення ІКТ в країнах світу оцінює на даний момент такий індекс як Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index). Процеси формування сучасних діджиталізованих форм управління в країнах вимірюються Індексом розвитку електронного уряду (E-Government Development Index).

У кожному з вищеназваних підходів щорічно (чи раз на 2 роки) визначається свій рейтинг країн за певними критеріями (спеціалізованими або комплексними). Смартекономіка – це надзвичайно складне явище, що має багато складових. Тому жодний індекс не враховує всіх її аспектів. Саме тому, визначити рейтинг країн, в яких найбільшою мірою розвинені всі аспекти смартекономіки можливо на основі узагальнення існуючих підходів. Тобто мова іде про те, що серед усієї сукупності існуючих індексів обираються такі, в яких простежується великий ряд країн (більше 100) та має місце певний часовий ряд.

До списку таких індексів потрапили наступні: Індекс людського розвитку; Індекс ЦСР; Індекс щасливої планети; Індекс процвітання; Індекс соціального прогресу; Глобальний індекс конкурентоспроможності; Глобальний інноваційний індекс; Глобальний індекс знань; Індекс розвитку електронного

урядування; Глобальний індекс зеленої економіки; Індекс зеленого зростання; Індекс мережевої готовності.

В рейтингу Smart City Index за 2020 рік (всього включено 109 країн) є лише одне українське місто – Київ, який знаходиться на 98 місці (в 2019 – на 92 місці) [2]. В рейтингу СІМІ за 2020 рік також є – Київ (115 місце). За окремими складовими Київ отримав такі значення: Економіка – 133 місце, Людський капітал – 104, Соціальний консенсус – 160, Навколишнє середовище – 123, Управління – 93, Міське планування – 4, Міжнародне проектування – 117, Технології – 152, Мобільність та Транспорт – 124. Таким чином, найбільш сильними позиціями виступають: міське планування (4 місце серед міст світу), управління (93 місце), людський капітал – 104 місце. Найгіршими є значення соціального консенсусу (160 місце), поширення технологій (152 місце), мобільність і транспорт (124 місце), навколишнє середовище (123 місце) та міжнародне співробітництво (117 місце). В 2021 році Київ суттєво поліпшив свої позиції та вийшов на 82 місце. В усіх результатах за 2018, 2019 та 2020 роки індексу СІМІ Україна знаходиться в 4 кластері [3].

Не дивлячись на певну умовність рейтингів, все-таки такі результати унаочнюють для кожного міста свої сильні та слабкі сторони. Стає більш очевидним, над чим треба працювати, які аспекти потребують посиленої уваги. Кожному місту необхідно, у разі прийняття стратегії розумного розвитку, враховувати загальний контекст, загальні тренди суспільні розвитку та визначати свої специфічні цілі та пріоритети.

За результатами останнього випуску СІМІ 2020 укладачі рейтингу сформулювали свої рекомендації для міст. Важливо відмітити, що вони визначені вже на основі досвіду пандемії COVID-19. Серед основних пропозицій: 1) Люди мають бути першим пріоритетом – побудова смарт міст має орієнтуватися, перш за все, на забезпечення якості життя, доступу до гідної праці, спільне просування соціальної згуртованості; 2) Визначення важливих цілей для міста на основі довгострокової діагностики, яка надається

різноманітними рейтингами, індексами, іншими аналітичними матеріалами, що вказують на можливості для покращення; 3) Нові стратегії для нового середовища - Пандемія COVID-19 поставила перед містами нові завдання: необхідність заходів соціального дистанціювання, переважання роботи онлайн тощо. Містам доведеться переглянути свої стратегії, щоб адаптуватися до нового невизначеного сценарію; 4) Резильєнтність як нова міська парадигма – поява нових викликів (пандемії) доводить, що в новому контексті стійкість міст має включати їх здатність долати травматичні обставини. Вона має бути досягнута шляхом поєднання надійної інфраструктури з гнучким та ефективним управлінням; 5) Відновлення через співпрацю – побудова ефективних смарт міст можлива лише за умови співпраці всіх соціальних суб'єктів — державного сектору, приватних компаній, громадських організацій та наукових інституцій — у досягненні цієї спільної мети; 6) Зв'язок між територіями – необхідні більш ефективні системи зв'язків між сільськими та міськими територіями. Економічне та соціальне відновлення після COVID-19 буде найважливішим викликом для нашого покоління. Зважаючи на те, наскільки важливі міста, вони відіграють життєво важливу роль у відновленні умов, щоб це відновлення було швидким, ефективним і базувалося на солідарності. Для цього знадобляться керівники міста, здатні подавати приклад, керуватися принципами справедливості та співпраці та мати бачення майбутнього, яке охоплює всіх громадян. Зрештою, нам знадобляться міські менеджери, які застосовують концепцію розумного управління, що включає точну діагностику, чітке бачення та багатовимірне управління викликами [4].

Для України формування смартекономіки обтяжується новими викликами, пов'язаними із військовою агресією. В результаті чого зруйновано велику кількість міст, деякі – взагалі знищені, тому на даний момент мова йде просто про відновлення. З іншого боку, є можливість будувати наново на принципово нових засадах.

В умовах величезних втрат економіки України, одним з найважливіших завдань виступає забезпечення відновлення економіки на принципово нових засадах, що передбачає: підтримку сучасних високотехнологічних та експортних галузей з високим ступенем обробки (на відміну від галузей важкої промисловості вони не потребують великих інвестицій та тривалого часу освоєння); відбудову інфраструктурних об'єктів на засадах, здатних забезпечити нову якість економічного життя (високотехнологічного, екологічного, соціально-орієнтованого) та житлових приміщень в єдиній екосистемі, функціонування та життєдіяльність якої відбувається на основі розумних технологій та сталого розвитку. Саме розвиток ІТ-сектору сприятиме зростанню економіки, забезпеченню зайнятості, широкому впровадженню новітніх продуктів і технологій у процесі створення та керування містами.

Вирішення проблем становлення смартекономіки в країні має відбуватися шляхом створення теоретичного концепту та вироблення конкретного механізму ефективного втілення всіх принципів та складових розумної економіки на різних рівнях. Основними проблемами в умовах військового стану та післявоєнного відродження виступає визначення чітких інструментів побудови смартекономіки на основі систематизації найуспішнішого світового досвіду створення смарт міст, виявлення чинників їх успіху та визначення послідовних кроків їх втілення в сучасних українських реаліях.

В свою чергу, створення та ефективний розвиток смарт міст може стати важливим імпульсом, двигуном для подальшого розвитку всієї економіки країни. Тому необхідна всіляка підтримка містам України на шляху формування смартекономіки. Вважаємо, що такий курс можливий не тільки для великих обласних центрів, а й для міст районного, місцевого значення. Як свідчить світовий досвід, є багато прикладів успішного розумного розвитку в середніх та малих містах.

Отже, розвиток смартекономіки виступає актуальним трендом сучасної світової економіки, але в кожній країні завжди є результатом цілого комплексу

передумов. Просування країни на шляху до смартекономіки починається зі створення смарт міст, їх успішної реалізації та поширення їх досвіду на всю національну економіку. Проведене дослідження довело, що найбільшого успіху в розвитку смартекономіки досягають країни, в яких представлені успішні смарт міста. Саме приклад таких міст, в яких проживає значна частина населення країни, стає важливим імпульсом для успішного сталого розвитку країни на засадах технологічного та екологічного імперативів.

Використані джерела:

1. *Global Power City Index* // <https://mori-m-foundation.or.jp>
2. *Smart City Index* // <https://www.imd.org/smart-city-observatory/home>
3. *Cities in Motion Index 2018; Cities in Motion Index 2019; Cities in Motion Index 2020* // <https://ieseinsight.com>
4. *City in Motion Index 2020* // <https://ieseinsight.com>

Данильченко О. В.,

Класичний фаховий коледж СумДУ,

м. Конотон, Україна

Зубко К. Ю.,

Конотонський інститут СумДУ,

м. Конотон, Україна

Зубко Д. Р.,

Класичний фаховий коледж СумДУ,

м. Конотон, Україна

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ В УМОВАХ РИЗИКУ

Сучасні вчені розглядають ризик як деяку потенційну чисельно вимірну можливість виникнення несприятливих ситуацій та пов'язаних із нею

негативних наслідків. Як негативні наслідки можна представити такі, як: збитки для організації, збитки компанії, різні втрати, наприклад, коштів, запланованого прибутку, доходу, майна та інші. При оцінці ризиків проектів необхідно враховувати застосування методів розрахунку меж беззбитковості, визначення граничних (критичних) значень параметрів, обліку кількісних характеристик невизначеності, можливі затримки платежів та інші відхилення від планового графіка реалізації проекту та ін. [1].

Система показників, що рекомендується для оцінки ризиків проектів, включає характеристики фінансової реалізованості, ефективності діяльності, а також ефективності власне проектів, тобто наслідків реалізації проектів для конкретних учасників, бюджету та національної економіки. При цьому оцінюється можливість порушення умов реалізованості проекту та неприпустимого зниження ефективності. Чим нижча стійкість показників ефективності та реалізованості до можливих змін умов, тим вищий рівень ризиків. Оцінка ефективності також повинна враховувати два стани підприємства – при наявності інвестиційного проекту («з проектом») та ефективність діяльності без застосування інвестиційного проекту («без проекту»).

Проект вважається ефективним для національної (регіональної) економіки та його безпосередніх учасників та реалізується у фінансовому відношенні, якщо:

- NPV проекту з позиції суспільства ≥ 0
- NPV діяльності «з проектом» з позиції i -го учасника ≥ 0 (для всіх i)
- мінімум накопиченого сальдо i -го учасника > 0 (для всіх i)
- NPV проекту з позиції i -го учасника ≥ 0 (для всіх i)

Інші показники ефективності (IRR, PI, BCR, DPP), якщо вони визначені на основі того ж грошового потоку та представлені іншими величинами, також позитивно характеризують очікуваний результат проекту.

При цьому важливо, що значення NPV проекту формується на основі потоку «чистої вигоди», а при реалізації проекту на підприємстві, де мають враховуватися лише доходи та витрати, що виникли за рахунок реалізації проекту, NPV формується на основі потоку «приріст чистої вигоди» та визначається як різниця між чистими вигодами у ситуаціях «з проектом» та «без проекту». Це важливо для безпосередніх учасників, оскільки для них ефект від проекту характеризує вплив реалізації проекту: покращує чи погіршує проект порівняно з наявними альтернативами, у тому числі й порівняно з відмовою від проекту.

Потенційних інвесторів і кредиторів цікавить питання повернення їх коштів, відповідь на яке дає розрахунок грошових потоків суб'єкта господарювання в ситуації «з проектом». Навіть якщо реалізація проекту може суттєво покращити діяльність суб'єкта господарювання (NPV проекту >0), але коштів буде недостатньо для виконання ним зобов'язань перед партнерами, проект не відбудеться: значення мінімуму накопиченого сальдо є негативною величиною. Якщо за позитивного значення мінімуму накопиченого сальдо значення NPV діяльності «з проектом» менше нуля, це означає, що «з проектом» сума дисконтованих доходів менша за суму дисконтованих витрат. Хоча чистих вигод достатньо для виконання зобов'язань перед партнерами, вони вважатимуть ситуацію ризиковою.

Отже, для прийняття правильного інвестиційного рішення спочатку потрібно визначити величину очікуваного від проекту доходу, виявити ступінь ризику, а також встановити, наскільки очікуваний від впровадження проекту дохід компенсує передбачуваний проектний ризик.

Використані джерела:

1. Криклива М.О. *Методи оцінки ефективності інвестицій в сучасних умовах ведення бізнесу. Молодий вчений. 2019. № 1 (65). С. 216 – 218.*

Весперіс С. З.,

Конотопський інститут

Сумського державного університету,

м. Конотоп, Україна

Кузьмін Д. В.,

Відокремлений структурний підрозділ

Класичний фаховий коледж

Сумського державного університету,

м. Конотоп, Україна

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ТРАНСПОРТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Поряд з енергетикою, зв'язком, освітою і охороною здоров'я, іншими інфраструктурними галузями транспорт забезпечує базові умови життєдіяльності суспільства і є важливим інструментом досягнення соціальних, економічних, зовнішньополітичних та інших державних пріоритетів. Зростаюча індивідуальна мобільність не лише реалізує право громадян на пересування, але й стає одним із символів нового стилю життя, який формується у країні. Суттєво зростає системоутворююча роль транспорту, підсилюється взаємозв'язок задач його розвитку з пріоритетами соціально-економічних перетворень. Останнім часом інтеграція економіки України у міжнародний ринок відбувається на основі впровадження на підприємствах системи менеджменту якості.

Відповідно до стандарту ISO 9000:2000 «якість – це ступінь, до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимоги» [1]. Найбільш сучасним є визначення, яке міститься у міжнародних стандартах ISO 9000. У редакції ISO 9000:2015 «якість продукції та послуг організації визначають здатністю задовольняти замовників, а також передбаченим і непередбаченим впливом на відповідні зацікавлені сторони. Якість продукції та послуг охоплює не тільки їхні

передбачені функції та характеристики, але також їхні сприймані цінність і користь для замовника» [2].

Послуга – вид діяльності, під час якої не створюється новий продукт, а змінюється якість наявного продукту, тому послугу можна розглядати як діяльність, процес. Під час надання послуги об'єктом на вході процесу може бути окрема особа (наприклад, пасажир), або товар, який належить організації або окремій особі. На виході не створюється новий варіант об'єкта. Однією із властивостей переміщеного об'єкту є їхнє місцерозташування. Зміна цієї властивості і визначає основне функціональне призначення транспорту.

Автори [3] визначають специфічні особливості транспортних послуг, серед яких можна виділити наступні:

- вимоги максимального наближення транспортних засобів до споживачів;
- процес транспортування відбувається між відправником і отримувачем вантажу;
- діяльність окремих видів транспорту має не лише комерційний, але й соціальний характер.

Проте, І. П. Федорко [4] зазначає, що «транспортні послуги як під час перевезення вантажів, так і під час перевезення пасажирів відносяться до матеріальних послуг».

Таким чином, для визначення виходу (результату) виробничого транспортного процесу справедливим буде використання терміну «продукція», а для позначення самого процесу як діяльності працівників транспорту – термін «послуга».

Конкурентоспроможність послуг транспортної організації визначається не лише індивідуальною маркетинговою і управлінською ефективністю, але й конкурентними перевагами більш високого рівня. Однією із таких переваг є впровадження у транспортних організаціях інтегрованої системи менеджменту якості. Для цього організація має виконати п'ять елементарних вимог – розробити, задокументувати, впровадити, підтримувати і робочому стані і постійно

поліпшувати результати системи менеджменту якості. Якщо певні «елементарні» вимоги з будь-яких причин не враховуються, то система менеджменту якості організації не буде відповідати вимогам відповідного стандарту. Основу системи менеджменту якості становлять головні взаємозв'язані між собою принципи.

Принцип «Орієнтація на споживача» забезпечується виконанням вимог споживачів і намаганням перевищити їхні очікування для підвищення їхньої задоволеності. Виконання даного принципу характеризує наявність зворотного зв'язку зі споживачами, збір і аналіз інформації, яка надходить від споживачів, і впровадження необхідних заходів у процесі моніторингу інформації. Цей принцип визначає не лише задоволеність як зовнішніх, так і внутрішніх споживачів, але і економічні інтереси споживачів, а також роботи суміжних транспортних та інших організацій. Проте, якщо розглядати транспорт як галузь сервісної економіки, то орієнтація на споживача передбачає чітке розуміння та ефективне врахування всіх його цінностей і переваг, здатність персоналу підприємства під час створення матеріальної продукції і наданні послуг передбачати навіть спонтанні побажання споживачів, що повинно узгоджуватись із реалізацією цілей транспортної організації.

Принцип «Лідерство» міститься у забезпеченні керівником єдності цілей і напрямків діяльності підприємства у створенні і підтримці внутрішнього середовища, у якому працівники можуть бути у повній мірі залучені до розв'язку задач організації, а також постійного поліпшення результативності системи менеджменту якості. Світовий досвід впровадження систем якості доводить, що ініціаторами змін, як правило, є представники середньої ланки управління. Тому головними зацікавленими особами є, перш за все, керівники і працівники окремих служб транспортної інфраструктури.

Принцип «Процесний підхід» означає, що ресурси і діяльність або сукупність видів діяльності і управління з метою перетворення входів у виходи потрібно розглядати як процес. Крім того, використання у організації системи процесів, поряд з їх ідентифікацією і взаємодією, а також менеджмент процесів для

запланованих результатів можуть вважатись «процесним підходом». Відмітимо, що процесний підхід було внесено до моделі премії М. Болдриджа, а потім і до моделі Європейської премії якості. Перевага процесного підходу міститься у безперервності управління, яке він забезпечує у точках дотику окремих процесів в межах системи процесів, а також при їх комбінуванні і взаємодії. Таким чином, для здійснення процесу необхідно його організувати (побудувати у просторі і часі), забезпечити ресурсами, визначити виконавця і документувати (розробити технологію, робочі і контрольні інструкції). З метою забезпечення відповідності входів і виходів процесів, їх ідентифікації, необхідно організувати управління, яке б забезпечувало взаємодію між процесами за допомогою установлених процедур.

Сутність принципу «Залучення персоналу» міститься у розумінні того, що працівники усіх рівнів становлять основу підприємства і їх залучення надає можливість з вигодою використовувати здібності робітника. При цьому однією із цілей залучення персоналу є створення системи мотивації праці, яка містить порядок матеріального стимулювання, пов'язаного з досягненням високої якості, яка відповідає рівню безпеки і комфортності руху транспортних засобів з мінімальними затратами. Перш за все, для кожного окремого підрозділу необхідно враховувати специфіку роботи окремих категорій робітників, яка пов'язана із специфікою їх діяльності.

Принцип «Системного підходу у менеджменті» проявляється у виявленні, розумінні і управлінні взаємозв'язаними процесами як єдиною системою, що сприяє результативності і ефективності діяльності підприємства під час досягнення його цілі. При системному підході об'єкт розглядається як система, у якій виділені елементи, внутрішні і зовнішні зв'язки, які впливають на результати функціонування системи, при цьому кожний елемент системи має свої певні цілі. Цілі організації мають задовольняти кожного і кожний має бути зацікавленим у її досягненні (персонал, клієнти, суспільство, навколишнє середовище).

Принцип «Постійного поліпшення» передбачає підхід до постійного підвищення результативності системи менеджменту якості через використання

політики і цілей у галузі якості, результатів аудитів, аналізу даних, коригуючих і упереджуючих дій, а також аналізу поліпшень керівництвом як незмінної мети організації. Метою постійного поліпшення відповідно до стандартів ISO серії 9000 версії 2015 року і основних принципів TQM – можливість підвищення задоволеності споживачів та інших стейкхолдерів. При цьому безперервний процес удосконалення базується на методології Кайдзен (послідовність малих поліпшень сприяє постійному поліпшенню).

Принцип «Прийняття рішень, що ґрунтуються на фактах» міститься в тому, що ефективні рішення приймаються на основі аналізу даних та інформації, яку організація має визначати, збирати та аналізувати, що дозволить відрізнити достовірні факти від хибних, неперевірених. Аналіз даних має стосуватись питань задоволеності споживачів, відповідності вимог до продукції, характеристик і тенденцій процесів і продукції, включаючи можливості проведення попереджувальних дій, вимог до постачальників.

Принцип «Взаємовигідні відносини із постачальниками» підсилює можливості підприємства і його постачальників створювати продукцію належної якості за рахунок того, що організація має оцінювати і обирати постачальників на основі їх властивості постачати продукцію відповідно до вимог організації. Виконання даного принципу дозволяє встановлювати тривалі партнерські стосунки з постачальниками з метою отримання високоякісної сировини, матеріалів і комплектуючих (наприклад, поставки рухомого складу тощо).

Таким чином, виконання наведених принципів дозволить не лише підвищити якість кінцевої продукції транспортних організацій, але й утримати лідируючі позиції на ринку.

Використані джерела:

1. ДСТУ ISO 9000 – 2000 (ISO 9000:2000, IDT). Системи управління якістю. Основні положення та словник. К. Держстандарт України, 2001. 33 с.
2. ДСТУ ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, IDT) Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. К. ДП «УкрНДНЦ», 2016. 45 с.

3. Криворучко О.М., Овчаренко А.Г. Споживча оцінка якості транспортно-логістичного обслуговування. *Економіка транспортного комплексу*. 2019. Вип. 34. С. 115-127.

4. Федорко І.П. *Управління розвитком послуг підприємств залізничного транспорту України в умовах євроінтеграції: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04; Український державний університет залізничного транспорту*. Х., 2015. 220 с.

Циганенко О.В.,

Конопський інститут

Сумського державного університету

м. Коноп, Україна

Зубко К.Ю.,

Конопський інститут

Сумського державного університету

м. Коноп, Україна

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Наразі питання впровадження цифровізації в будь-яку сферу діяльності компанії, особливо в процес управління, досить актуальне. ІТ-технології активно використовуються у всіх сферах життя, і в кожній мають позитивний ефект, підвищується результативність та швидкість виконання рутинних дій, а також їх точність. Постійно зростаючі потреби суспільства змушують використовувати більше сучасні технології, що призводить до появи нових видів технологій, таких як хмари, різні інтернет-платформи, що спеціалізуються на безлічі сфер. Крім цього, цифровізація впливає на сталий розвиток компанії, що сприяє підвищенню її статусу, результативності, а також з'являються конкурентні переваги за рахунок внесення коригувань у бізнес-процеси організації.

Цифровізація – це процес впровадження цифрових технологій у різні сфери життя як людини, так і держави чи організацій.

Така зміна сприяє виконанню різних монотонних, рутинних дій та завдань без прямого втручання будь-якої фізичної особи, що сприяє скороченню витрат тимчасового ресурсу, а також підвищення якості життя та його економічної складової. Основне завдання цифровізації - створення «гнучкого» процесу, особливо це необхідно при аналізі великого масиву даних, за допомогою чого з'являється шанс передбачити можливі зміни ринку та своєчасно підлаштувати під них діяльність бізнесу [1].

На даний час кількість компаній, які вбачають необхідність цифровізації, зростає. Вони активно займаються пошуком інноваційних рішень, що дозволяють отримати перевагу над конкурентами. Але не просто впровадити в бізнес інноваційні технології, високої результативності можна досягти лише при постійному контакті як із співробітниками, так і з людьми, і саме сфера HR дозволяє визначити необхідність змін та дає початковий поштовх до них.

Цифровізація істотно змінює основи ведення «офісної» роботи, запускаючи інноваційні процеси. На рис. 1 представлені напрями у сфері управління персоналом, де цифрові технології найактивніше вбудовуються у процеси організації.

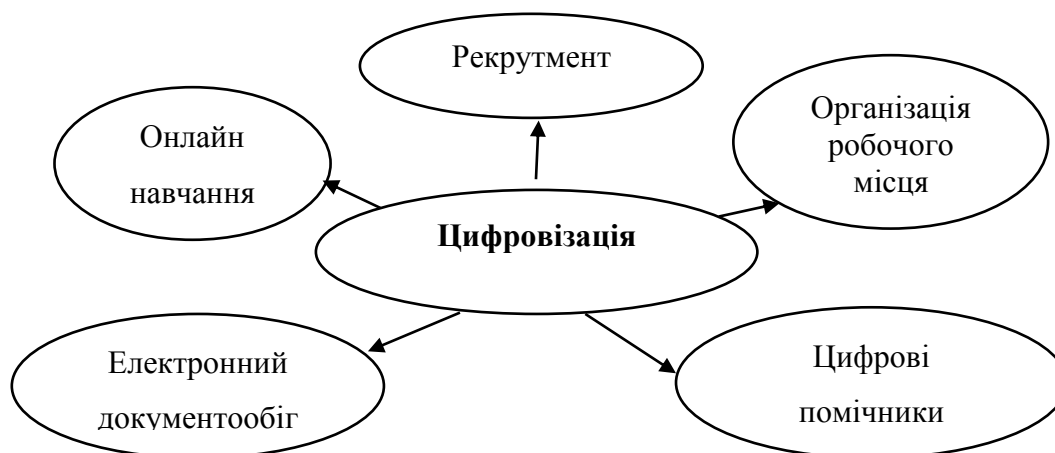

Рис. 1. Напрями цифровізації у сфері управління персоналом.

Багатьом співробітникам тепер не потрібна постійна присутність та прив'язка до певного робочого місця, а кількість ручної праці поступово скорочується. Частина професій перейшла у дистанційний формат, тобто співробітник може працювати віддалено з будь-якої точки, при цьому це ніяк не впливатиме на результативність робочого процесу. Але без відповідної висококваліфікованої підготовки кадрів цей процес не призводитиме до потрібних результатів.

В даний час багато компаній потребують такого персоналу, який може швидко адаптуватися до змін як поза, так і всередині організації, тобто вони чекають від своїх співробітників прояву таких здібностей, як швидке накопичення досвіду, сприйняття нової інформації, а також швидке навчання. У процесах управління людина може бути замінена роботом, оскільки ті дії, які виконує співробітник, досить складно автоматизувати. Для роботодавця насамперед потрібні добре розвинені комунікативні навички, наявність вищої освіти та все більш затребуваним є знання іноземних мов. Саме завдяки цифровізації зараз існує величезна кількість платформ онлайн-навчання, які не вимагають очної присутності. Завдяки їм співробітник може пройти необхідний курс, тренінг чи навіть підвищити свою класифікацію.

Цифрові технології також полегшують процес рекрутменту, тобто пошук та відбір кандидатів на вакантну посаду. Насамперед завдяки спеціальним сайтам HR-процеси стали більш автоматизовані у наступних операціях: пошук та відбір персоналу чи кандидатів, діловодство кадрів, розміщення вакансій, аналіз резюме та їх оцінка. Даний вид рекрутингу має безліч переваг, насамперед це економія фінансів. Розміщення вакансії на будь-якому спеціалізованому сайті не вимагає великих грошових вкладень на відміну від ситуації, коли необхідно звернутися до кадрових агентств.

Крім цього в організації з'являється можливість створення так званого віддаленого штату - це співробітники, що працюють в дистанційному форматі. Вони можуть взаємодіяти і виконувати необхідні завдання за допомогою

спеціалізованих платформ, сайтів, додатків. Найчастіше у такому форматі працюють фахівці розумової праці (PR-менеджери, маркетологи, перекладачі, аналітики чи програмісти) [3, с. 267]. Також таке нововведення має масу позитивних сторін. Насамперед це економія - у керівника відсутні зайві витрати на утримання робочого місця співробітника, у багатьох випадках оплата праці відбувається лише за готовий результат (відповідно до укладеного договору), тобто в періоди вимушеного простою співробітнику нічого не виплачується.

Ще однією позитивною рисою впровадження цифровізації та ІТ-технологій у сферу ведення бізнесу є використання електронного документообігу. Під електронним документообігом розуміється процес руху, обробки, зберігання та передачі електронних документів. Електронний документ, у свою чергу, надає документовану інформацію, подану в електронній формі. Завдяки використанню даного інструменту забезпечується більш ефективне керування за рахунок автоматичного контролю та прозорості діяльності організації на всіх її рівнях. Забезпечується кадрова гнучкість за рахунок більшої організації діяльності працівників та можливості зберігання історії його діяльності. Але дана інформація має ризик витоку або модифікації, тобто зміни через вплив різних факторів. До таких факторів можна віднести: відмови та збої програмних засобів, помилкові дії користувачів та обслуговуючого персоналу, а також протиправні дії третіх осіб. Щоб уникнути цих дій, необхідно розробити такі основні завдання щодо захисту інформації [2, с. 176]: формування технічної політики організації; координація діяльності працівників у цій сфері; організація обліку конфіденційної інформації; оцінка можливої шкоди від реальних загроз; планування робіт зі створення та здійснення захисту інформації.

Дані роботи дозволяють уникнути таких можливих ситуацій, як помилкові дії персоналу під час роботи з документами, випадкове чи навмисне знищення документів, несанкціонована модифікація та спотворення тексту документа.

Поява цифрових помічників є ще одним плюсом цифровізації. Вони сприяють полегшенню процесу прийняття рішень, навчання, змін у корпоративній культурі та підходах до управління. Цифрові помічники можуть спростити такі бізнесові процеси:

- виконання рутинних операцій. Наприклад, формування звітів, складання типових договорів, заявок, а також надсилати запити на необхідну інформацію;

- збір аналітики. Насамперед це допомагає у прийнятті управлінських рішень. Аналізуючи велику кількість даних, платформа виявляє прогалини та недоліки і дає відповідні рекомендації, наприклад, якщо потрібне додаткове навчання чи пошук нових кадрів. Також це допомагає у прогнозуванні можливих змін як усередині організації, так і за її межами;

- часткова заміна техпідтримки. Цифровий помічник дозволяє підтримувати постійний зв'язок із клієнтом, що сприяє швидшому веденню справ та підвищенню ефективності роботи відділу в цілому.

Цифровізація у сфері управління персоналом здійснюється на принципах, серед яких найбільш важливими є: гнучкість, прискорення бізнес-процесів, пов'язаних з управлінням персоналом, партнерство та співробітництво, бережливе споживання.

Незважаючи на активне впровадження цифровізації, деякі роботодавці зустрічаються з труднощами через такі зміни. Насамперед це недолік фахівців, які мають необхідний рівень кваліфікації у цій сфері у поєднанні з необхідним рівнем цифрових навичок. Найчастіше керівникам доводиться самим перенавчати і цілеспрямовано перенаправляти співробітників, які вже працюють у їхній компанії, які вже володіють певними навичками і мають початкові компетенції в цій сфері. Також не всі співробітники одразу сприймають таке нововведення, як цифровізація. Тому керівництву необхідно розробити план поступового впровадження ІТ-технології для легшої адаптації персоналу, в даний план можна включити відповідну систему мотивацій та

заохочення, стратегію залучення до цифровізації співробітників, надання необхідної системи навчання.

Використані джерела:

1. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою / Український ін-т майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyuiekonomikoju>. Html#6-2-10 (дата звернення : 12.11.2022).

2. Шевчук І.Б., Депутат Б.Я., Тарасенко О.Є. Цифровізація та її вплив на економіку України: переваги, виклики, загрози й ризики. Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». 2019. № 47-2. С. 173-177.

3. Рудакова С. Г., Данилевич Н. С., Щетініна Л. В., Касяненко Я. А. Digital HR – майбутнє кадрового адмінстрування. Бізнес Інформ. 2020. №1. С. 265–270.

Гребеник Т. В.,

Відокремлений структурний підрозділ

«Класичний фаховий коледж

Сумського державного університету»

м. Конотоп, Україна

Самусь Г. І.,

Конотопський інститут

Сумського державного університету

м. Конотоп, Україна

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Сьогодні у постіндустріальному, інформаційному суспільстві, економіці послуг, основним ресурсом стають знання, інформація та їх носії. У центрі економічної системи знаходиться людина з її індивідуальними потребами. На даний час виробничі процеси у прогресивних секторах економіки вже потребують втілення автоматизованих системи управління персоналом. Але

таких організацій на ринку праці ще досить мало. Ще однією проблемою є значна кількість некваліфікованих працівників, які не мають потрібних навиків для того, щоб формувати ефективні команди.

Слід зазначити, що проблема поглиблюється із-за інертності держави в питанні реформування освітніх процесів та створення необхідних умов для розвитку некваліфікованих працівників, які готові працювати за низьку заробітну плату [1, с.108].

Значний вплив на поглиблення використання цифрових технологій при управлінні персоналом здійснили карантинні обмеження через поширення COVID-19 та специфічні умови праці в багатьох галузях економіки, що пов'язані з умовами воєнного стану. Основними особливостями цифрової економіки є:

- використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у виробництві, комунікації, менеджменті;
- зростання ролі Інтернету в економічній сфері та соціумі;
- залучення нових технологій у громадську діяльність людей.

Впровадження передових технологій у сферу управління відіграє велику роль у сучасній організації підприємства.

Основними особливостями трансформації сфери управління персоналом під впливом цифрової економіки є:

1. Збільшення ролі знань та навчання. На сьогоднішній день знання дуже швидко старіють. Організація бере на себе відповідальність за створення сприятливих умов, щоб утримувати висококваліфікованих працівників більш тривалий термін. Компанії запроваджують різноманітні освітні програми, тренінги, можливість використання онлайн-ресурсів.

2. Зміна характеру діяльності. Значно збільшується обсяг роботи з комп'ютером, що впливає на продуктивність компанії: з'являються нові професійні терміни, збільшується роль дистанційного керування,

використовуються смартфони та інші гаджети, що дозволяє збільшити ефективність.

3.Зміна компетентності працівників. Особливість у тому, що змінюється як ставлення до персоналу, так і самі співробітники. Обов'язковими компетенціями персоналу стають використання комп'ютерних програм, уміння адаптуватися до умов, що змінюються, постійне підвищення кваліфікації. Цифровізація змінює і менталітет сучасного працівника. Людина, залучена в цифрові технології прагне постійного саморозвитку, алгоритмізації своєї діяльності у досягненні поставлених цілей, постійної взаємодії з керівництвом у своїй професійній діяльності.

У новій цифровій економіці розпочнеться гостра конкуренція за кадри між усіма галузями економіки, у зв'язку з чим можна виділити напрями удосконалення управління персоналом, яких необхідно дотримуватися, щоб зайняти лідируючу позицію на ринку:

- Створення компанії майбутнього. Центральну роль у ній має відігравати адаптивність, оскільки компанії змагаються у тому, щоб якнайшвидше замінити структурну ієрархію мережею команд, які мають необхідні повноваження.

- Кар'єра та навчання. Традиційна концепція побудови кар'єри була переглянута, що змушує компанії застосовувати систему безперервного навчання персоналу, яка дасть співробітникам шанс швидко та легко придбати нові знання, навички та самостійно визначити методи та умови навчання. У всіх лідируючих організаціях служби роботи з персоналом сприяють професійному розвитку співробітників і сприяють побудові успішної кар'єри.

- Залучення талантів. У зв'язку зі змінами професійних навичок персоналу пошук і підбір необхідних співробітників набувають сильної значущості. Організаціям, які прагнуть стати провідними компаніями на ринку, необхідно використовувати когнітивні інструменти як нові методи пошуку фахівців. Разом з цим необхідно залучати працівників за допомогою аналітики,

соціальних мереж, міжнародного бренду та визначення того, хто з них найбільше підходить для компанії.

- Досвід співробітників. Корпоративні цінності є необхідними умовами для формування позитивного досвіду співробітника. Організації розглядають досвід персоналу загалом через можливості кар'єрного розвитку кожного з працівників, вивчаючи потреби та очікування співробітників. Реорганізація робочого місця, зміна коштів, застосовуваних підвищення добробуту та продуктивності праці стають обов'язковими завданнями функції роботи з персоналом.

- Управління ефективністю. Для підвищення ефективності діяльності компаній запроваджується широке використання когнітивних технологій. Пропонується використання електронного кадрового документообігу, створення «цифрового робочого місця» [2, с.79].

- Нове лідерство. У міру розвитку цифрових моделей організацій має змінюватись і саме керівництво. Компанії голосно заявляють про необхідність підготовки керівників, які представляють молоде покоління, готових до гнучкості та прийняття культурних відмінностей, а також створення нових моделей керівництва, що дозволяють керувати бізнесом із використанням цифрових технологій. Це відкриє шлях новому поколінню керівників, які почуватимуться вільно в умовах бізнес-середовища, що швидко змінюється.

- Автоматизація ПК. Можливості переходу на роботу з персоналом у цифровому форматі стають дедалі реальнішими і включають різні варіанти цифрової взаємодії та нових платформ, а також великий набір інструментів для становлення цифрової організації XXI ст., вибору персоналу та створення робочих місць сучасного типу.

- Кадрова складова. Автоматизація давно зайняла чільне місце у нашому світі. Організаціям слід брати на роботу не тільки штатних фахівців, а й працівників, які працюють віддалено, відрядно. Це може призвести до збільшення кількості персоналу, що працює в режимі віддаленого доступу.

Також, можливості як штатних, так і позаштатних трудових ресурсів збільшуються завдяки застосуванню комп'ютерів та програмного забезпечення. У сумі ці тенденції ведуть до зміни формату практично всієї роботи та переосмислення підходів до планування персоналу.

Отже, можна зробити висновки, що основна трансформація системи управління персоналом в умовах цифрової економіки полягає в тому, що кадри та їх знання стають основним ресурсом підприємства. Система управління персоналом організацій потребує подальшого вдосконалення методів роботи з персоналом та впровадження ефективного зарубіжного досвіду та цифрових технологій.

Використані джерела:

1. Каницур І. Г., Кононова О. Є., Хмарська І. А. Управління персоналом в умовах цифрової економіки. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 103–108.

2. Бойда С. Інноваційні підходи до управління підприємствами в умовах діджиталізації економіки. *Економіка та управління підприємствами*. Випуск I (85), 2022. С. 72–81.

Манжула Є. В.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З початком повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, наша держава опинилась в дуже складній ситуації. Ворог, крім безпосередніх бойових дій проти Збройних Сил України, вбиває мирне населення, руйнує міста і села, знищує інфраструктуру. Тому, задля перемоги вкрай важливим є не лише зміцнити військовий потенціал, а й втримати економіку країни, створити

умови аби бізнес міг працювати наповнюючи бюджет, забезпечуючи робочі місця, насичуючи ринок необхідними товарами і послугами. Так, з перших тижнів протистояння російській агресії, урядом було прийнято рішення адаптувати податкове навантаження і податкові правила до воєнних умов з метою сприяння виживанню підприємницького сектору.

З березня Верховною Радою прийняті закони України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» № 2115-IX від 03.03.2022 [1], «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» № 2118-IX від 03.03.2022 [2], «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX від 15.03.2022 [3], «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» №2142-IX від 24.03.2022 [4]. Згідно яких було відтерміновано сплату податків, подання звітності, запроваджено мораторій на всі види податкових перевірок та звільнено від відповідальності тих, хто не зміг вчасно сплатити податки. Також скасовані мита і ПДВ на імпорт, дозволено фізичним особам – підприємцям (ФОПам) першої та другої груп не сплачувати єдиний податок, ФОПи третьої групи на спрощеній системі отримали можливість платити 2% від доходів замість 5%, ФОПи як на спрощеній, та і на загальній системі оподаткування, особи, які провадять незалежну професійну діяльність та члени фермерського господарства були звільнені від сплати ЄСВ за себе (ця норма почала діяти з 1 березня 2022 року і буде припинена через рік після закінчення воєнного стану). Великим компаніям з річним оборотом до 10 млрд грн дозволили перейти на спрощену систему оподаткування і платити 2% з доходу на місяць, а з квітня ліміт щодо обороту взагалі прибравли. Задля забезпечення стабільності на ринку пального скасували акцизи та знизили ПДВ. Для підтримки компаній з

видобутку природного газу, з травня їм дозволено сплачувати ренту під час продажу газу, а не при закачуванні його в сховища як це було раніше. Від сплати екологічного податку за 2022 рік були звільнені платники, які зареєстровані на територіях, де ведуться чи велися бойові дії або які тимчасово окуповані росіянами. З 1 березня скасовано плату за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності), дана норма буде діяти до 31 грудня року, наступного за роком, у якому скасують воєнний стан. З червня були запроваджені податкові пільги для індустріальних парків (передусім це звільнення від оподаткування ПДВ та ввізним митом імпорту нового обладнання, звільнення від податку на прибуток протягом десяти років та надання права органам місцевого самоврядування встановлювати пільгові ставки податку на нерухомість і плати за землю). Для створення сприятливих умов для надання благодійної допомоги під час війни парламент передбачив податкові пільги для організацій, які надають благодійну допомогу. Так, пальне, передане ЗСУ або ТРО, а також як гуманітарна допомога не підлягає оподаткуванню ПДВ. Не оподатковується податком на доходи фізичних осіб та військовим збором цільова благодійна допомога, надана учасникам бойових дій та особам, які проживають на території бойових дій, вимушеним переселенцям та особам, які постраждали від нападу РФ. Крім того, дозволено отримувати податкову знижку в обсязі благодійної допомоги на суму не більше 16% річного доходу та відносити благодійну допомогу на витрати у 2022 році. А з вересня звільняють від оподаткування благодійну допомогу, виплачену членам сімей поранених та загиблих учасників бойових дій.

Загалом заходи держави допомогли бізнесу перейти на військові рейки та пристосуватись до нових умов існування.

На сьогоднішній день економічна ситуація в країні залишається вкрай важкою, дефіцит коштів вимірюється мільярдами доларів на місяць. Завдяки фінансовій підтримці міжнародних партнерів, Україна може покривати значну

частину соціальних видатків, проте на фінансування оборони та безпеки міжнародна допомога не йде [5]. Саме тому податкові доходи держави мають велике значення, адже за їх рахунок йде фінансування оборонного сектора. Тож урядом було прийнято рішення скасувати частину запроваджених пільг раніше (до завершення дії воєнного стану або стану війни): на початку травня повернули деякі види перевірок, зокрема ті, які здійснюються за зверненням самих платників податків; з липня повернули ПДВ на імпорт і мито; були також повернуті акцизи на пальне (хоча їх розмір зменшили), при цьому знижена ставка ПДВ залишилась без змін [1; 2].

Багато критики серед економістів, юристів і самих урядовців сьогодні спрямовано щодо дозволу переходити великим підприємствам на спрощену систему оподаткування (2% від обороту). Як зазначається в дослідженнях дана норма вигідна лише для високорентабельних галузей, які б і так змогли вижити. Натомість для підприємств з незначним прибутком або які його не мають взагалі – даний перехід не вигідний. Адже базою оподаткування за спрощеною системою є дохід, а не прибуток. Крім того нерозуміння викликає й те, що у середині квітня парламент дозволив перехід на 2-відсоткову систему особам, які організують азартні ігри, виробляють та продають ювелірну продукцію, займаються фінансовою діяльністю. Таке рішення знизило податкові платежі тоді, коли в цьому не було необхідності, адже підприємства, які зазнали збитків, і так не платили б податок на прибуток, а розширювати спрощену систему на всіх у довгостроковій перспективі шкідливо і для бюджету, і для розвитку бізнесу [5].

Податкові пільги, запроваджені урядом, з одного боку, захистили підприємницький сектор, але, з іншого, зменшили надходження до бюджету. Тож сьогодні слід більш виважено підійти до перегляду даних норм і по трохи готувати бізнес до повернення до звичайної системи оподаткування.

1. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 року № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 року № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 року № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>

5. Гришко А., Бетлій О. Податкові послаблення для парків, ФОПів та інших під час війни. Що залишити, а що переглянути? Економічна правда. 18 жовтня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/18/692753/>

*Карпюк І. В.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна
Гальчич І. П.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сьогодні, в «осьовий час» зміни тисячоліть та цивілізацій, трансформаційних процесів та комплексної перебудови міжнародного економічного простору, Україна знаходиться на перехресті свого ключового

вибору, від якого буде залежити не тільки її внутрішньодержавне майбутнє, але й місце та роль у загальносвітових процесах.

Можемо констатувати наступні тенденції розвитку міжнародної спільноти:

- посилення взаємозалежності між суб'єктами світових процесів;
- поглиблення процесів глобалізації та універсалізації світу: створення єдиного економічного простору, виокремлення суспільства споживачів, створюють умови для універсалізації світу, яка виражається у створенні єдиного планетарного простору;
- інтеграційні процеси, що все більше пронизують світ, по-перше, створюють нових суб'єктів-акторів планетарної мета-гри, спонукають до стирання кордонів, поліпшують вільний рух людей та факторів виробництва світовим економічним та географічним простором;
- злиття ринків формують єдину економічну систему, стимулюють рух факторів виробництва, стираючи кордони та створюючи новий планетарний виробничий та економічний простір;
- посилення глокалізаційних процесів на фоні епідемії COVID-19 та введення карантинних обмежень тощо.

Аналізуючи зазначені процеси ми фіксуємо поступову космополітизацію різних сфер життя людини. Ця тенденція виявляється у безкордонності економічних, комунікаційних та науково-технологічних процесів; у поступовому, поки-що фрагментарному об'єднанні світу в одну політико-правову систему, що реалізується через діяльність міжнародних організацій; у все більшому поглибленні культурно-обмінних процесів тощо. То ж можна припустити, що однією з основ побудови нового світового порядку є саме принцип космополітизму.

Проаналізуємо положення України в дискурсі реалізації принципу космополітизму. Особливість позиції України закладена природою та

підтвердилася історично. Знаходячись на стику трьох цивілізацій – православної, західної та ісламської, на перетині економічних шляхів, маючи благодатні землі та природні умови, Україна в контексті реалізації принципу космополітизму є чудовим претендентом на його прийняття та сприйняття.

Адже Україна має могутній національний інтелект, входить в систему міжнародної комунікації та є активним членом багатьох міжнародних організацій, завданням яких є мирне впорядкування міжнародних відносин в усіх сферах існування та функціонування сучасного суспільства.

Величезним капіталом України є її інтелектуальний потенціал. Він накопичувався століттями, має глибоке коріння в нації. І Україна може і має увійти в глобальну економіку як держава високих наукових досягнень. Звичайно, коли економіка країни в надзвичайно тяжкому становищі, страждає, на жаль, і наука. Але це той пріоритетний напрям у державі, який слід підтримувати будь-що. «Наука необхідна народу, - писав Фредерік Жоліо-Кюрі. - Країна, яка її не розвиває, неминуче перетвориться на колонію» [3].

Поліцивілізаційність України виводить її на вищий щабель порівняно з багатьма представниками міжнародного простору, адже виявляється куди біль збагаченою, гнучкою та мобільною. Важливою особливістю України є те, що вона поєднує на своїх просторах безліч етносів, народностей, меншин, культур та вірувань. Історичний шлях, пройдений нашою державою, збагатив її та сповнив різноманіттям.

Поєднання усіх цих відмінностей досягнуте шляхом міжетнічної інтеграції українського суспільства – це досягнення відповідного консенсусу, який має бути втілений у державній програмі побудови мультикультурного суспільства, що базується на культурному плюралізмі [2, с. 98].

Втім поряд з усіма позитивними характеристиками України, сьогодні її роздирають і безліч протиріч та проблем. У відповідь на світові катаклізми та всезагальну кризу, Україну не мінувало зниження всіх позитивних показників. Пропонуючи стратегію подолання кризи українського суспільства

В. Г. Воронкова зазначає, що «час, в який ми ... живемо, можна з повною впевненістю назвати кризовим соціопатологічним соціумом, який охопив всі сфери життєдіяльності» [1, с. 158]. Він проявляється як криза соціальних відносин, економічна, духовна, демографічна, політична кризи; криза в духовно-екзистенційній сфері, як криза самого способу життєдіяльності, типів відтворення та життєдіяльності людини; криза всього суспільного організму як єдиного цілого, так як порушені кореляційні зв'язки між різними сферами життєдіяльності; планетарна криза як тотальна загроза людству тощо [1, с. 158].

На початку XXI сторіччя в Україні спостерігається глибока соціальна дезінтеграція суспільства, яка породжується швидко зростаючим розшаруванням суспільства [1, с. 160]. М. Михальченко та З. Самчук характеризують цю ситуацію наступним чином: «Небезпечним атрибутом сучасного українського суспільства залишається терпкий драматизм світовідчуття, невід'ємними складовими якого є орієнтацій на роздвоєність, відсутність меж, відносність, невизначеність, вірогідність і т. п. Панує світобачення, обтяжене непродуктивними й згубними стереотипами, інерцією спорохнявілих «істин», ... не витворилась стійка й доцільна теорія чи доктрина національної еволюції. Криза концептуальної невизначеності залишається фактом доказаним» [4, с. 27]. Зупинити цей потік негативізму зможе тільки гуманістична цивілізація [1, с. 161], яка має будуватися на засадах принципу космополітизму.

Україна, як і кожна країна, яка піклується про майбутнє свого державного і національного становища в глобальній економіці, має, насамперед, чітко уявити собі, що входження її в світове співтовариство буде унікальним та неповторним, зважаючи на ті можливості та переваги, якими вона володіє. Передусім це природні, історичні, географічні, транзитні.

Окремої уваги заслуговує її геополітичне становищем: вона розташована в центрі Європи на перетині численних, що дуже раціонально можна використати в різноманітних глобальних економічних, комунікаційних та

інших подібних процесах [3]. Тож подальша економічна, міжнародна політика України має бути гнучкою, раціональною, враховувати тенденції і процеси, що відбуваються у світі. Змінити їх ми не зможемо, отже потрібно пристосуватися, щоб зазнати найменших втрат.

Майбутнє України як цивілізованої, високорозвиненої держави - у відкритості. Але обов'язково з відпрацьованими методами і механізмами захисту свого економічного суверенітету, із завойованими позиціями на світовому ринку[3].

Можемо зробити висновок, що в умовах турбулентності, в якій сьогодні перебуває світова спільнота, Україні важливо визначити свої ключові вектори розвитку та максимально прагнути стабілізувати внутрішній дисбаланс. Україна має всі необхідні фактори для відігрівання особливої ролі в міжнародному економічному та політичному середовищі.

В дискурсі реалізації принципу космополітизму в Україні склались дуже сприятливі умови, що може вивести нашу державу на передові позиції в побудові нового міжнародного порядку.

Використані джерела:

1. Воронкова В. Г. *Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть): [монографія] / В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Павел, 2000, 176 с.*

2. Воронкова В. Г. *Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри: монографія / В. Г. Воронкова; Запорізька держ. інженерна академія. - Запоріжжя : ЗДІА, 2010, 272 с.*

3. Кравчук Л. *Погляд у XXI століття: Майбутнє державного і національного становища України в глобальній економіці. URL: <http://universum.lviv.ua/archive/journal/2001/lkrav004.html>*

4. Михальченко М., Самчук З. *Україна доби межичасся: Блиск та убозтво куртизанів / М. Михальченко, З. Самчук. - Дрогобич: Відродження, 1998, 286 с.*

*Глюхіна В. В.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
Київ, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ТЕОРІЮ КОНКУРЕНЦІЇ

Процеси глобалізації світової економіки, загострення конкуренції і динамічні зміни зовнішнього середовища стали невід'ємними складовими функціонування підприємств в сучасній ринковій економіці. Сьогодні на перший план виходять питання про методи ведення конкурентної боротьби і способи підвищення конкурентоспроможності компаній на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Дані тенденції розвитку сучасної економіки зумовлюють необхідність поглибленого вивчення та аналізу змістовного наповнення поняття «конкуренція», механізмів її дії, що в свою чергу вимагає глибокого дослідження даного феномену. Питання формування конкурентних відносин висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед перших слід виділити роботи таких авторів як Ф. Візер, Дж. К. Гелбрейт, Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, К. Менгер, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, Р. Саймон, А. Сміт, Дж. Стіглер, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер і ін.

Початком дослідження теорії конкуренції є робота основоположника сучасної економічної теорії Адама Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів». У ній автор сформулював основну роль конкуренції, втіливши її дію в принципі «невидимої руки»: кожен індивідуум, переслідуючи лише свої егоїстичні цілі, спрямовується невидимою рукою провидіння в інтересах досягнення найбільшого блага для усіх. А. Сміт вперше встановив, що конкуренція є благо для суспільства в цілому, оскільки призводить до ефективнішого розподілу ресурсів і їх використання. А. Сміт позначив зв'язок конкуренції з попитом і пропозицією на ринку, вважаючи ціни основним

знаряддям конкурентної боротьби. Дефіцит товару, на його думку, викликає конкуренцію серед покупців, яка призводить до підвищення ціни на товар, а надлишок товарів на ринку змушує до конкуренції продавців, що знижує ціну на товар. Таким чином, конкуренція виступає силою, що приводить ринок через взаємодію попиту та пропозиції до деякої точки рівноваги, яка Смітом визначається як «сукупність вигоди та невигоди різних застосувань праці і капіталу» [1, с.117]. Отже, А. Сміт розглядав конкуренцію як щось само собою зрозуміле, не вимагаючи втручання держави та приділяв увагу тільки цінній конкуренції.

Альфред Маршалл для обґрунтування теорії рівноваги розглядав модель досконалої конкуренції, яка характеризувалася величезним числом незалежних один від одного продавців і покупців, вільним доступом на ринок і відсутністю можливості впливу на ринкові ціни. А.Маршалл вважав монополію повною протилежністю конкуренції. Або одне існує на ринку, або інше. І якщо вільна конкуренція – це оптимальний стан економіки, то монополія як її антипод – така організація, яка зменшує громадський добробут.

Таку категоричність в поглядах на конкуренцію та монополію пододала Джоан Робінсон, яка запропонувала теорію недосконалої конкуренції в протилежність іншій організації ринку – досконалій конкуренції. Робінсон визнає різноманіття поведінкової активності фірм. Це не лише конкуренція і монополія як вважалося до цього, але й різні інші варіанти ринкової влади – конкуренція між виробниками диференційованого продукту та цінова дискримінація. Якщо раніше вважалося, що конкуренція – це переважно і тільки цінова конкуренція, то Робінсон висуває й інші характеристики конкурентної поведінки фірм – величина транспортних витрат, рівень якості продукції, особливості обслуговування клієнтів, терміни кредиту, репутація фірми, роль реклами. Дж. Робінсон першою вказала на зв'язок між досконалою конкуренцією та ціновою еластичністю ринкового попиту фірми: «досконала

конкуренція переважає тоді, коли попит на продукцію кожного виробника абсолютно еластичний».

Американський економіст Едвард Чемберлін започаткував дослідження конкуренції як динамічного за своєю природою процесу. Е. Чемберлін запропонував теорію монополістичної конкуренції, в якій обґрунтував ідею синтезу конкуренції та монополії. Цей тип ринкової структури, передусім, базується на диференціації продукту. Монополістична конкуренція – це механізм, який найкращим чином задовольняє зростаючі потреби суспільства. Якщо продукт диференційований, то кожен продавець являється одночасно і монополістом і конкурентом. Е. Чемберлін теорією монополістичної конкуренції обґрунтував не лише цінові форми конкурентної боротьби, але й розкрив нові (нецінові), серед яких диференціація продукту, покращення якості, реклама, підвищення репутації фірми та її торгового знаку.

Австрійський економіст Йозеф Шумпетер основним фактором розвитку вважає інновації – зміни в способах виробництва та реалізації товарів. Нововведення – є стрижнем конкуренції нового типу, набагато дієвішої, ніж традиційна цінова конкуренція. Конкуренція веде до відкриття нового товару, нової технології, нового джерела сировини або нового типу організації. Ця конкуренція, з одного боку, забезпечує істотне скорочення витрат та підвищення якості продукції, але з іншого боку, «вона погрожує існуючим фірмам не незначним скороченням прибутків і випуску, а повним банкрутством» [3, с.128]. Водночас Шумпетер виділяє позитивні сторони монополії: монопольний прибуток «ефективним способом накопичення засобів для фінансування додаткових інвестицій» в галузі [3, 130]. Монополія може мати на порядок більш стійке фінансове положення, а, отже, у монополії більше засобів для фінансування технічного прогресу, що йде на користь усієї економіки, а не тільки цієї галузі.

Фрідріх Август фон Гаек вважає, що економічна теорія невірно використовує термін «конкуренція». Згідно його точки зору, конкуренцію слід

розглядати ширше, не лише і не стільки в якості стратегії взаємодії фірм на ринку, але й в якості рушійної сили економічного життя. Тому Гаєк робить відмінність між конкуренцією як процесом динамічним за своєю природою і конкурентною рівновагою – статичною версією моделі ринку.

Макконнелл К. Р., Брю С. Л. як послідовники неокласичних традицій, узагальнивши попередній досвід, використали структурний підхід до аналізу конкуренції, позначивши чотири основні ринкові ситуації. Визначивши чотири типи ринку та застосувавши функціональний метод дослідження, вони виявили особливості кожної ринкової ситуації, які полягають в поступовому зниженні кількості учасників конкурентної боротьби, розширенням диференціації продукту, збільшенням перешкод для переливання капіталів між галузями. Таким чином, акцент зсунувся з самої боротьби між господарюючими суб'єктами на аналіз структури ринку, чотирьох основних ринкових ситуацій: досконала конкуренція та недосконала конкуренція, представлена чистою монополією, олігополією та монополістичною конкуренцією.

Істотний внесок у розвиток теорії конкуренції привніс американський економіст Майкл Портер. Він узагальнив погляди різних економічних шкіл та запропонував власну модель п'яти конкурентних сил, які формують структуру галузі:

1) ризик входу потенційних конкурентів: створює небезпека прибутковості компанії (якщо цей ризик малий, компанія може підвищувати ціну і збільшувати доходи) і залежить від висоти бар'єрів входження в галузь;

2) суперництво існуючих в галузі компаній;

3) можливість покупців «торгуватися»: представляє загрозу тиску на ціни через споживачів;

4) тиск з боку постачальників: полягає в їх загрозі підняти ціни, змушуючи компанії знизити кількість продукції, що поставляється, а, як наслідок, і прибуток;

5) загроза появи продуктів заміників: існування повністю замінних продуктів – серйозна конкурентна загроза, яка обмежує ціни компанії та її прибутковість.

М. Портер показав, що конкуренція набуває глобального характеру, в якому конкурують не економіки країн, а фірми, працюючі в різних соціально-економічних умовах. Портер вводить поняття «кластер», яке відбиває міру інтеграції та взаємодію споріднених та підтримуючих галузей.

Конкурентні стосунки проявляються в здатності фірм успішніше використати різні засоби конкурентної боротьби, такі, як низькі ціни, поліпшені характеристики товару, спеціальні способи просування товару на ринок тощо.

Портер стверджує, що для успішної конкурентної боротьби, господарюючий суб'єкт повинен сформувавши конкурентну стратегію, мета якої полягає в забезпеченні переваги над конкурентами через виявлення своїх конкурентних переваг, їх поглиблення та вдосконалення [4].

Г. Хамів і К. К. Прахалад розкрили теоретичні та практичні особливості конкурентної поведінки компаній, що намагаються не лише зберегти свої провідні позиції, але й такі що докладають зусиль для проникнення на ринки майбутнього. Одним з основних способів досягнення цього є формування в компаніях «Ключових компетенцій», що дають їм безумовну конкурентну перевагу, а також інтелектуальне лідерство. Ключові компетенції є набором навичок, умінь і технологій, що дозволяють компанії надавати блага споживачам. Фірма повинна перетворювати ресурси та здібності на компетенції, які дозволяють їй швидко адаптуватися до оточення, що змінюється [3].

Еволюція поглядів на теорію конкуренції рухається від сформульованої спочатку моделі досконалої конкуренції, яка була певним еталоном, відхилення від якого розцінювалося негативно. Вважалось, що монополія, як антипод вільної конкуренції, знижує ефективність економіки. Поступовий розвиток теорії конкуренції призводить до розуміння того, що конкуренція і монополія

настільки сплетені, що доцільніше говорити про монополістичну конкуренцію та олігополію – такі структури, де є присутніми риси і монополії і конкуренції. А щоб отримати перемогу в конкурентній боротьбі необхідно володіти не лише конкурентною перевагою, але й застосовувати методи стратегічного планування.

Використані джерела:

1. Адам Сміт. Дослідження про природу і причини багатства народів / Адам Сміт ; О. Васильєв, М. Межєвікіна, А. Малівський. — Київ : Наш формат, 2018. — 736 с.
2. Шумпетер, Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер ; пер. з англ. В. Старк. — Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2011. — 244 с.
3. Прахалад К.К. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності з клієнтом / К.К. Прахалад В. Ромасвами. — К., К.В. Олексія Капусти, 2005. — 258 с.

Самусь Г. І.,

Конопотський інститут

Сумського державного університету

м. Конопот, Україна

Медвідь А.О.,

Конопотський інститут

Сумського державного університету

м. Конопот, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах ринкових відносин підприємства набувають все більшої самостійності та відповідальності за результати своєї діяльності. Внаслідок цього виникає об'єктивна необхідність в оцінці фінансового стану організації,

визначення його фінансових можливостей та напрямків подальшого розвитку. З метою вирішення цих питань та забезпечення довгострокової діяльності підприємства виникає потреба у розробці стратегії управління фінансами.

Фінансова стратегія – це сукупність заходів, пов'язаних з формуванням та плануванням фінансових ресурсів з метою забезпечення довгострокової фінансової стійкості підприємства у ринкових умовах діяльності. Стратегія управління фінансами включає такі основні етапи управління [1]:

- аналіз, облік, планування та контроль фінансового стану;
- оптимізація основних та оборотних активів;
- розподіл прибутку.

Головна мета фінансової стратегії підприємства полягає в максимізації його ринкової вартості та підвищенні ефективності діяльності.

Фінансова стратегія як складова загальної стратегії організації включає такі етапи:

1. На першому етапі здійснюється збір інформації про ринкове середовище функціонування підприємства, вивчаються потенційні конкуренти, постачальники та споживачі. Цей етап включає застосування необхідного фінансового інструментарію, а саме: фінансове планування, прогнозування, стратегічний та фінансовий аналіз. Доцільним буде використання таких методів аналізу, як статистичні методи, економіко-математичне моделювання та SWOT-аналіз, який дає змогу аналітично оцінити сильні та слабкі сторони підприємства, а також можливості та ризики.

2. На другому етапі виробляються стратегічні цілі фінансової діяльності підприємства та визначаються критерії відбору варіантів. До основних цілей фінансової діяльності належать:

- формування необхідного рівня фінансових ресурсів;
- пошук джерел фінансування;
- визначення потреби в оборотних коштах;
- оптимізація грошових потоків підприємства;

- забезпечення необхідного рівня прибутку та рентабельності організації;
- формування оптимальної структури капіталу;
- раціональне використання фінансових ресурсів для різних видів та сфер діяльності підприємства [2, с.118].

3. Третій етап передбачає вибір оптимального варіанту фінансової стратегії, узгодження її за напрямками фінансової політики.

4. На четвертому етапі здійснюється реалізація стратегії та контроль за її виконанням.

При виробленні фінансової стратегії підприємства ефективно використовувати метод сценаріїв, що є наближеним до реальності опису тенденцій, які можуть виявлятися у фінансово-економічній сфері діяльності компанії. До загальних підходів реалізації цього методу можна віднести виділення трьох основних видів сценаріїв [3]:

- оптимістичний (сукупність факторів, які відображають позитивний варіант розвитку подій);
- песимістичний (комплекс ключових факторів, що відображають найбільш негативний варіант розвитку подій);
- реальний (займає середнє положення між першим і другим з названих).

Фінансова стратегія підприємства спрямована на вирішення таких стратегічних завдань, як оптимізація прибутку, зростання вартості чистих активів, оптимізація структури капіталу та формування інвестиційної привабливості підприємства. У зв'язку з цим, фінансові стратегії можна класифікувати в такий спосіб [4]:

1. Стратегія оптимізації прибутку, яка передбачає:

- підвищений контроль за рентабельністю;
- відмова від випуску збиткової продукції;
- перепідготовка кадрів;
- підвищення відповідальності за розрахункові дані;
- податкове планування.

2. Стратегія підвищення ліквідності активів. Дана стратегія передбачає:

- оцінку вартості чистих активів;
- продаж неліквідних активів;
- стягнення дебіторської заборгованості;
- продаж/здача в оренду засобів, що не використовуються.

3. Стратегія оптимізації структури капіталу, яка реалізується через:

- капіталовкладення за рахунок власних коштів;
- залучення зовнішніх інвесторів;
- реструктуризацію боргів;
- використання лізингу.

4. Стратегія покращення системи обліку та контролю за витратами, яка передбачає:

- розробку та запровадження облікової політики;
- зменшення накладних витрат;
- використання систем комп'ютерного контролю витрат;
- ведення фінансового аналізу діяльності підприємства;
- впровадження процесу бюджетування.

Головним показником оцінки ефективності фінансової стратегії компанії є дотримання «золотого правила», згідно з яким повинна виконуватися нерівність [2]:

Темп зростання прибутку > Темп зростання обсягу продажів > Темп зростання авансованого капіталу > 100%.

Якщо в результаті розробки фінансової політики щодо основних напрямів фінансової стратегії підприємства це співвідношення не відповідає рекомендованому у цій моделі, стратегію чи її частину необхідно змінювати, щоб вона виконувала основну мету – забезпечення максимальної ефективності діяльності підприємства.

Отже, можна зробити висновок, що фінансова стратегія відіграє ключову роль у розвитку кожного підприємства. Формування фінансової стратегії

дозволяє ефективно застосовувати фінансові ресурси, забезпечує реалізацію перспективних інвестиційних вкладень, створює можливості зниження негативних факторів зовнішнього середовища на фінансову діяльність організації та формує стійкий стратегічний розвиток бізнесу.

Використані джерела:

1. Бланк І.А. *Стратегія та тактика управління фінансами*. К.: МП ІНТЕМЛтд: Вид-во СД АДЕФ - Україна, 1996. 534 с.
2. Луніна Ю.В. *Формування та реалізація стратегії управління фінансами підприємства*. *Фінанси України*. 2006. №3. С. 113–118.
3. Радова Л.Д, Череп А.В. *Фінансова стратегія в системі управління підприємством*. *Держава та регіони*. 2005. № 2. С. 130–135.
4. Семенов А.Г., Єропутова О.О., Перекрест Т.В. та ін. *Фінансова стратегія в управлінні підприємствами: монографія*. Запоріжжя: КПУ, 2008. 188 с.

Мао Тао,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна
Підпригора Л. А.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ ТА КИТАЇ

Сьогодні і Україна, і КНР прагнуть посилити свої позиції на світовому ринку. Тому особливої актуальності набуває розвиток національного бізнес-середовища, що, в свою чергу, сприятиме розвитку підприємництва всередині цих країн та за їх межами. В сучасних умовах сфера міжнародних економічних

відносин перебуває під впливом множинних чинників, як то: розгортання процесів глобалізації та інтернаціоналізації, посилення конкурентної боротьби, трансформації економічних ресурсів, поширення технологічних інновацій, інтенсифікації виробництва, соціокультурних перетворень.

Бізнес-середовище України та Китаю, як країн-учасниць світового господарств, залежить від провідних тенденцій міжнародного бізнес-середовища. Нині у період пандемії та війни (зокрема, Україна) більшість національних економік переживають кризу: спад виробництва, зниженням підприємницької активності, нестача бюджетних коштів. Разом з тим у світі спостерігається зростання рівня концентрації капіталу, «віртуалізація ринку» та збільшення частки Інтернет-бізнесу, пришвидшення ритму ведення бізнесу та прийняття рішень, збільшення кількості біржових спекуляцій, збагачення технологічних компаній, інтенсифікація руху товарів, капіталів, робочої сили та нематеріальних активів, перетворення працівників розумової праці (когнітаріату) на основне джерело доданої вартості. Також набуває розвитку транскордонна спільна діяльність, з'являються нові форми міжнародного бізнесу: міжнародне ліцензування, аутсорсинг, франчайзинг, інжиніринг, офшоринг та субконтрактинг.

Для того, щоб стати повноправним партнером у світовій спільноті, Україна та Китай повинні утвердити свої позиції на міжнародній арені, розширити межі міжнародної економічної діяльності, створити сприятливе середовище для розвитку бізнесу в своїх економіках.

В першу чергу, про розвиток бізнес-середовища в країні свідчить зростання кількості суб'єктів господарювання на ринку. Так, в Україні, згідно з даними Державної служби статистики, на 1 січня 2022 року загальна кількість юридичних осіб різних організаційних форм господарювання становила 1 437 009, що майже на 3 % більше відповідного показника 2021 року (1 395 448) [2]. Найбільшу частку у загальній кількості займали товариства з обмеженою

відповідальністю (556 095, або 38,7 %) та приватні підприємства (149 804, або 10,4 %) [2].

В одному з найважливіших міжнародних рейтингів легкості ведення бізнесу Doing Business у 2020 році Україна посіла 64-е місце і піднялася на сім сходинок порівняно з 2019 роком. Але у 2021 році Світовий банк закритий свій рейтинг Doing Business через ймовірні маніпуляції з даними на користь певних країн, що призвели до викривлення результатів. Тому стратегічні напрямки розвитку бізнес-середовища України пропонуємо аналізувати, спираючись на інші авторитетні дослідження, зокрема, на дослідження Європейської Бізнес Асоціація, яка регулярно проводить опитування, що розкривають різні аспекти актуального стану та розвитку бізнес-середовища в Україні [3]. Зараз Асоціація проводить 12 регулярних досліджень: Індекс інвестиційної привабливості, Митний індекс, Податковий індекс, Судовий індекс, Інфраструктурний індекс, Індекс цифрової трансформації, Міжнародний комплаєнс індекс, Індекс сталого розвитку, Індекс настроїв малого бізнесу, Легкість ведення бізнесу в регіонах, Барометр щастя, Прогнози бізнесу. На основі результатів досліджень формується аргументована картина з найважливіших напрямків розвитку бізнесу. Для прикладу розглянемо деякі показники. Спочатку проаналізуємо динаміку Інвестиційного індексу, що відображає настрої бізнесу щодо поточного стану інвестиційного клімату в Україні та прогнози на найближчі 6 місяців (Рисунок 1).

Рис. 1. Динаміка Інвестиційного індексу в Україні [3]

За результатами опитувань Інвестиційний індекс в Україні за перше півріччя 2022 року впав на 0,56 п. і становив 2,17 і прогнози його оцінені як негативні [3]. Як бачимо на рисунку 2, Індекс демонструє негативний тренд на п'ятирічному відтинку, але в 2021-му році (як і в 2019-му) помітне покращення настроїв на тлі пандемії Covid-19. Показник Індексу настроїв малого бізнесу за 2021 рік зріс у порівнянні з минулим роком і становить 2,6 із 5-ти.

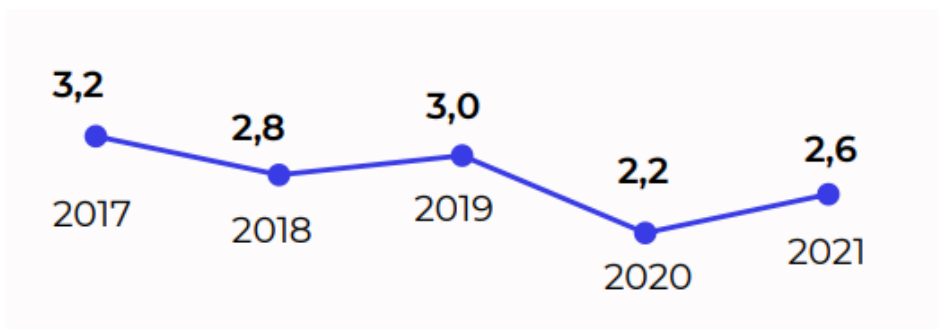

Рис. 2. Динаміка Індексу настроїв малого бізнесу в Україні [3]

Покращились оцінки у відповідях на всі чотири питання, які є складовими Індексу: частка задоволених респондентів зросла одночасно зі зменшенням частки незадоволених. Підприємці продовжують звертати увагу на несприятливість і навіть катастрофічність економічної ситуації (62%), що пояснюється фіскальним тиском і високими податками (26%), низькою купівельною спроможністю (19%), обмежувальними карантинними заходами (19%), зростанням цін (16%). Однак частка тих, хто вважає, що стан бізнесу покращиться в наступні півроку (41%), більша за частку тих, хто переконаний у зворотному (39%). Більшість опитаних (65%) планують розширення власного бізнесу, залучаючи при цьому переважно власні кошти (49%) через недоступність кредитів (40%).

Податковий Індекс – це дослідження податкової системи України, яке базується на експертних оцінках ефективності та легкості оподаткування, поставлених безпосередньо платниками податків [3]. Методологія Податкового Індексу побудована на оцінюванні чотирьох основних факторів, з якими стикається кожен платник податків: якість податкового законодавства,

обтяжливість/легкість адміністрування податків, ступінь фіскального тиску, якість податкового обслуговування, роботи податківців. Як бачимо з рисунка 3 динаміка Податкового Індекса позитивна – зростання на 0,11 п. (Рисунок 3).

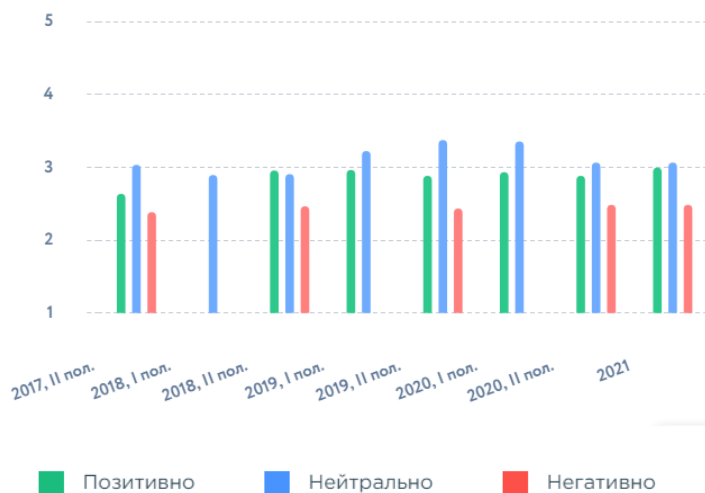

Рис. 3.3. Динаміка Індексу настроїв малого бізнесу в Україні [3]

Прогнози Європейської Бізнес Асоціація щодо напрямків розвитку бізнес-середовища України у 2023 році свідчать, що 47 % опитаних очікують зростання свого бізнесу. В динаміці позитивні очікування зменшилися майже в 2 рази. 58 % респондентів очікують зростання доходів у грошовому вираженні та 43 % – у натуральному вираженні. Середній курс гривні щодо долара США в бюджетах компаній закладений на рівні 43 грн/1\$, що майже на 49 % більше, порівняно з 2021-22 роками – 29 грн/1\$. Майже 1/5 частина компаній планує наймати нових працівників, а 53 % з ним планують залишити чисельність персоналу без змін. 73 % компаній планують підвищувати заробітну плату найманим працівникам, з них 40 % – на 10-20 %. 19 % компаній планують нові інвестиційні проекти у 2023 році середньою вартістю 3 млн. дол., а 60 % планують інвестиції в соціальні ініціативи в середньому 8 % від доходу [3]. У вересні 2022 року Індекс очікувань ділової активності від НБУ зріс до 46,1 з 44,1 у серпні [1]. Український малий та середній бізнес продовжує відроджуватися: зростає Ukrainian Business Index, бізнес почав відновлювати робочі місця, створювати товарні запаси та розширювати клієнтську базу. Очікування бізнесу від результатів діяльності в 2022 році залишаються на рівні

половини від доходів попереднього року. Про це свідчить дослідження Центру розвитку інновацій, Офісу з розвитку підприємництва та експорту, проєкту «Дія.Бізнес» та агентства Advanter Group [1].

Для Китаю малі та середні підприємства відіграють важливу роль у підвищенні продуктивності праці, розширенні зайнятості, скороченні розриву в доходах і сприянні ринковій конкуренції. У 1980-х і 1990-х роках країна затвердила ідею розвитку «схопити велике і відпустити мале». Малі та середні підприємства отримали вигоду від швидкого розвитку маркетизації та глобалізації дивідендів, але їх здатність протистояти ризикам було недостатньо. Через кризу субстандартних іпотечних кредитів у 2008 році, трикутний борг через 11 років, торговельні конфлікти через 18 років і вплив епідемії через 20 років найбільше постраждали малі і середні підприємства. З 2018 року держава поставила розвиток малого та середнього підприємництва на більш важливе місце, надаючи стимули для інновацій, податкові пільги та фінансову підтримку приватних малих та середніх підприємств. Станом на 2018 рік кількість малих і середніх підприємств у Китаї перевищила 30 млн., а кількість окремих промислових і комерційних домогосподарств перевищила 70 млн., що забезпечує 50 % податкових надходжень, 60 % ВВП, 70 % технологічного інновації, 80 % міської зайнятості та 90 % кількості підприємств [4].

Загалом діяльність малих та мікропідприємств у КНР продовжувала скорочуватися, а коефіцієнт реєстрації та зняття з реєстрації впав до історичного мінімуму. З 2017 року коефіцієнт реєстрації та зняття з реєстрації малих і мікропідприємств продовжував знижуватися і в 2020 році знизився до 1,41. Кількість реєстрацій різко впала, а зняття з реєстрації різко зросла. На противагу цьому, коефіцієнт реєстрації та зняття з реєстрації великих та макропідприємств зріс до 7,56 протягом того самого періоду, а кількість реєстрацій досягла нового максимуму, а кількість скасування зменшувалася протягом двох років поспіль [4].

З галузевої точки зору скасування реєстрації малих і мікропідприємств більше, ніж нових реєстрацій, у таких сферах як бізнес-послуги, нерухомість та Інтернет. Реєстрація та зняття з реєстрації малих і мікропідприємств у сільському господарстві та оптовій промисловості відносно висока, і вони менше постраждали від пандемії та зростання витрат виробництва. Частка малих та мікропідприємств у транспорті, будівництві, роздрібній торгівлі, промисловості, інформаційних технологіях, громадському харчуванні та розміщенні залишається відносно стійкою. Хоча коефіцієнт реєстрації та скасування реєстрації знизився, вони все ще зберігають тенденцію до чистого зростання. Найбільше постраждали малі та мікропідприємства у сфері комерційних послуг, нерухомості та індустрії передачі інформації, представлені Інтернетом. Коефіцієнт реєстрації та скасування впав нижче 1, тобто маємо чисте зменшення. Те, що відчувають малі та мікропідприємства в цих галузях, не короткочасний тиск, а песимістичні очікування.

З точки зору циклу виживання, середня тривалість життя малих і мікропідприємств у Китаї становить близько 3-5 років, а великих і макропідприємств – більше 10 років. Середній період виживання малих і мікропідприємств становить 4,13 року, а частка малих і мікропідприємств із часом виживання менше 3 років наближається до 50 %. Майже половина малих і мікропідприємств не пережили економічної кризи і їх здатність протистояти ризикам слабка. Середній період виживання великих і макропідприємств становить 6,61 року, а 44 % таких підприємств проіснували більше 10 років [4].

Що стосується джерел фінансування бізнесу в Китаї, то частка приватних малих і середніх підприємств у кредитних ресурсах зросла до 50%, але короткострокові кредити все ще залишаються переважаючими. В останні роки держава підтримувала фінансування приватних малих і середніх підприємств. Станом на жовтень 2021 року позики приватним підприємствам становили 53,5 % нових корпоративних позик, що на 11 % більше, ніж на кінець 2019 року. Однак позики приватним малих і середніх підприємств – це переважно

короткострокові позики. З 2019 року в КНР загострилася проблема довгострокового фінансування [4].

У Китаї малі та середні підприємства вносять 70 % патентних інновацій, але інвестиції в дослідження та розробки є недостатніми. Але інвестиції в дослідження та розробки складають менше 7 % доходу, що все ще менше, ніж 10 % доходу в такі інвестиції великих компаній.

Малі та середні підприємства забезпечують 80 % робочих місць, але вони недостатньо привабливі для висококваліфікованої робочої сили. Незважаючи на те, що малі та середні підприємства постраждали від епідемії, вони все ще залишаються основним фактором зайнятості. Згідно з дослідженням LinkedIn, у міру того, як пандемія сповільнюється, кількість оголошень про роботу серед малих і середніх підприємств зростає швидше, ніж у великих. Однак через малий масштаб малих і середніх підприємств, низьку стабільність робочих місць, недостатні виплати тощо рівень плинності кадрів є високим, а залучення висококваліфікованих кадрів недостатньою.

Проблеми у розвитку бізнес-середовища Китаю зумовлені операційними та інституційними факторами. У короткостроковій перспективі відновлення економіки, повторювані епідемії, зростання витрат на виробництво в поєднанні з впливом захисту навколишнього середовища та обмеження виробництва, а також відключення електроенергії є прямими причинами операційного тиску на малі, середні і мікропідприємства. Але глибинними є довгострокові фактори, такі як операційні та інституційні фактори. Зокрема, по-перше, малі та середні підприємства протягом тривалого часу займали слабкі позиції у промисловому ланцюзі, їхній контроль за ланцюгами постачання, взаємодія з державними органами та фінансовими установами є недостатньою, а їхній капітал найбільший вразливий. По-друге, людські та фінансові ресурси малих і середніх підприємств обмежені, а сучасний рівень управління компанією недостатній, що криє в собі приховану небезпеку для власних високих операційних ризиків. По-третє, не вистачає креативних керівних виконавчих

органів на вищому рівні для малих і середніх підприємств. По-четверте, механізм державної політики щодо бізнесу не є досконалим, завдаючи шкоди малим і середнім підприємствам.

«Нульовий кліринг» впливає на більшість підприємств Китаю. Після того, як переважна більшість країн світу пом'якшили обмеження щодо запобігання новій пандемії, Китай все ще наполягає на суворих «нульових клірингах» і заходах із закриття міст. Це найбільш тривожний фактор для компаній в Китаї. 96 % компаній вважають, що китайська політика запобігання епідемії негативно вплинула на їхній бізнес. Китай також суворо контролює в'їзд і виїзд персоналу. Політика Китаю щодо запобігання пандемії в поєднанні з кризою у сфері нерухомості та «дефіцитом електроенергії», викликаним нещодавною високою температурою та сухою погодою мали негативний вплив на нормальну роботу нинішньої китайської економіки. Економічне зростання Китаю у другому кварталі 2022 року було майже нульовим у річному обчисленні. Минулого місяця на засіданні Політбюро Центрального Комітету Комуністичної партії Китаю було визнано, що китайська економіка зіткнулася зі спадом, і вона, можливо, не зможе досягти встановленої мети зростання на 5,5 % за рік. Все це, безумовно, негативно впливає на розвиток бізнес-середовища. Народний банк Китаю двічі знижував процентні ставки в серпні 2022 року, а Державна рада Китаю готується розгорнути пакет стимулів на 1 трильйон юанів (146 мільярдів доларів) [5].

Отже, в Україні триває пом'якшення негативних оцінок перспектив діяльності бізнесу на тлі адаптації до умов війни та пристосування населення до поточної ситуації. Але руйнування виробничих потужностей, серйозні проблеми з логістикою, значне здорожчання енергоресурсів, скорочення обсягів інвестицій, імпорту та експорту, а також зниження купівельної спроможності населення стримують відновлення економічної активності підприємств усіх секторів економіки. Для Китаю головним фактором щодо розвитку бізнес-середовища є невизначеність через нову хвилю пандемії та

відповідні заходи держави з профілактики та контролю. Зовнішні та внутрішні інвестори обережно ставляться до регулятивних дій уряду щодо компаній.

Використані джерела:

1. *Бізнес очікує на закінчення війни в 2023 році і перемогу України – опитування.*
URL: <https://forbes.ua/news/biznes-ochikue-na-zakinchennya-viyni-v-2023-rotsi-i-peremogu-ukraini-opituvannya-06102022-8810>
2. *Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання.*
URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/arh_ks_opfg_20.htm (дата звернення: 04.03.2022).
3. *European Business Association* URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka/> (дата звернення: 04.09.2022).
4. *任泽平：2021 中国中小微企业经营现状研究* URL: https://finance.sina.cn.translate.google.com/2021-12-20/zl-ikyarmz0029687.d.html?vt=4&cid=79615&node_id=79615&_x_tr_sl=zh-CN&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення 22.08.2022)
5. *调查显示美国在华企业信心降至16年来最低* URL: https://finance.sina.cn.translate.google.com/2021-12-20/zl-ikyarmz0029687.d.html?vt=4&cid=79615&node_id=79615&_x_tr_sl=zh-CN&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення 22.08.2022)

Рак О. О.,

НПУ імені М. П. Драгоманова,

м. Київ, Україна

Підпригора Л. А.,

НПУ імені М. П. Драгоманова,

м. Київ, Україна

ВПЛИВ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ НА ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Заробітна плата є основним джерелом доходів більшості населення України, її рівень визначальним чином впливає на добробут населення. У липні

2017 р. середній розмір заробітної плати на 1 особу в Україні становив 281 дол. США, тобто за рівнем заробітної плати наша країна дуже близька до початку економічного зростання у сфері оплати праці, який починається, коли рівень середньомісячної заробітної плати перевищує 300 дол. США [1, с. 42].

Підвищення добробуту населення в країні сприяє радикальним змінам у системі розподілу суспільних доходів. Структура доходів характеризує рівень реалізації економічної активності населення. В структурі доходів населення у січні-липні 2017 р. питома вага заробітної плати становить 43,9% (прибуток та змішаний дохід – 13%, доходи від власності (одержані) – 2,8%, соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – 40,3%).

Треба відмітити, що в Україні у структурі доходів населення значна питома вага приходить на соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – 40,3% (січень – липень 2017 р.). Це свідчить про зростання економічного навантаження на 1 працюючу особу, а також про ігнорування ролі заробітної плати як джерела доходів населення, зниження її стимулюючої та відтворювальної функцій. Оскільки вони тісно пов'язані з особливостями державного регулювання заробітної плати, встановленням на законодавчому рівні мінімальної заробітної плати, яка б забезпечувала продуктивне відтворення робочої сили, а величина заробітної плати залежала від трудового внеску працюючих, від результатів діяльності підприємств.

В останні роки в Україні спостерігається позитивна тенденція до зростання частки оплати праці найманих працівників у структурі ВВП за категоріями доходу [2]. Так, у порівнянні із 2010 р. питома вага заробітної плати у структурі ВВП у 2015 р. зросла із 42,3% до 49,1%. Що стосується питомої ваги податків у структурі ВВП, за винятком субсидій на виробництво та імпорт, то вона знижується із 16,8% у 2010 р. до 10,2% у 2014 р. Однак у 2015 р. відбулося незначне збільшення питомої ваги даної категорії доходу у структурі ВВП – до 12,7%. Динаміка розподілу доходів населення України свідчить про те, що за період 2012-2017 рр. питома вага заробітної плати

становила трохи більше 40% у структурі доходів. Причому на споживання продуктів харчування припадає 55,8% у структурі споживчих сукупних витрат. За міжнародними стандартами домогосподарства, які витрачають понад 50% доходів на харчування, належать до бідних [2, с.42]. У Польщі питома вага споживчих сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування становить до 30%, у Німеччині – до 16,2%, Франції – 13,8%.

Спостерігаються значні відмінності у структурі споживання продуктів харчування мешканців міських поселень та мешканців у сільській місцевості. Так, у середньому за місяць у розрахунку на одну особу в 2016 р. мешканці міст споживали 5 кг м'яса та м'ясопродуктів, а у сільській місцевості – 3,8 кг. Вартість харчування на одну особу становила в Україні у 2016 р. 10,0 грн. на добу. Зазначимо, що це дуже низьке значення показника, котрий свідчить про катастрофічно малий рівень наявних доходів у розрахунку на одну особу, низький рівень оплати праці, який є першопричиною бідності населення України.

З позиції європейських стандартів якості життя – в Україні спостерігається негативна структура доходів населення, яка віддзеркалює існуючу бідність більшості населення. Заробітна плата є основою формування доходів працюючого населення, у зв'язку з цим темпи її зростання повинні бути узгоджені із темпами зростання доходів населення і відповідати темпам зростання продуктивності праці.

За січень-липень 2017 р. реальний наявний доход, визначений з урахуванням цінового фактора, зріс на 11,5% у порівнянні із відповідним періодом 2016 р. Що стосується величини середньомісячної заробітної плати штатних працівників, то вона зросла на 27,5% порівняно з відповідним періодом 2016 р.

Зазначимо, що динаміка зростання рівня доходів населення та середньомісячної заробітної плати в Україні неоднакова, більше ніж у 1,14 разу темпи зростання заробітної плати випереджають темпи зростання рівня доходів

населення. А що стосується порівняння темпів зростання продуктивності праці із темпами зростання заробітної плати, то розрив між ними ще більший. Так, середня продуктивність праці перевищує середньомісячну заробітну плату більш ніж у 4 рази, тоді як у розвинутих країнах це співвідношення коливається від 1,2 у Німеччині до 2 разів у Франції. Питома вага оплати праці у ВВП у країнах Євросоюзу становить 60-65%, в Японії – 75%, а в Україні – 49,1%. Питома вага заробітної плати за II квартал 2007 р. становить 44,1%, у порівнянні з відповідним періодом минулого року вона зросла на 26,7% (наявний доход зріс на 21,4%, у розрахунку на одну особу – на 22%) [4]. Причому ця частка у структурі ВВП постійно зменшується, а це свідчить про неконкурентоспроможність України на світовому ринку, зменшення питомої ваги доходів від найманої праці.

Згідно з європейськими нормами частка витрат на оплату праці у структурі витрат на виробництво становить близько 30-35%, а в Україні значно менша – 8% у 2016 р. Справа у тому, що починаючи із 2014 р. Держкомстат України розраховує частку заробітної плати у структурі витрат на виробництво за іншою методологією (з урахуванням витрат вартості перепродаж, тобто вартості товарів та послуг, які були придбані для перепродажу та реалізовані без додаткової обробки). Це знижує частку заробітної плати у структурі операційних витрат по реалізації продукції як в цілому в економіці країни, так і особливо у сфері обігу. Все це свідчить про зниження частки витрат на оплату праці у структурі витрат на виробництво і, як наслідок, – зниження добробуту населення, незважаючи на те, що величина середньомісячної заробітної плати постійно зростає.

Актуальність теми є очевидною, адже заробітна плата є основною формою винагороди працівників за їх працю. Вона забезпечує матеріальну зацікавленість в результатах своєї діяльності, а також дуже часто заробітна плата є єдиним джерелом доходу працівників. Заробітна плата є відображенням рівня життя та добробуту населення конкретного населеного пункту, регіону та

держави в цілому. Внаслідок низького її рівня реальна купівельна спроможність населення обмежує функціонування внутрішнього ринку та не забезпечує відтворення потенціалу працівника, його сім'ї, скорочує можливість формування бюджету, соціальних фондів, знижує рівень якості життя. Нині держава не в змозі забезпечити через суспільні фонди фінансування якісних змін людського потенціалу, тому заробітна плата, як основне джерело задоволення життєвих потреб більшості населення, має найбільший вплив на відтворення людського потенціалу в регіонах України [1, с. 42].

В Україні спостерігається значний розрив між доходами найбагатших та найбідніших верств населення, не виправдана диференціація в розмірах оплати праці працівників бюджетного та небюджетного секторів економіки. Найбільш оплачуваними в Україні в 2020 році були працівники авіаційного транспорту, фінансової та страхової діяльності, сфери інформації та телекомунікацій, професійної, наукової та технічної діяльності, а серед промислових видів діяльності – працюючі на підприємствах із виробництва основних фармацевтичних продуктів, коксу та продуктів нафтопереробки, добування кам'яного вугілля: розмір оплати праці в цих видах діяльності перевищив середній по економіці в 1,5 – 4,5 рази. Разом із тим рівень оплати праці в закладах охорони здоров'я залишався майже на третину нижчим за середній показник по економіці, а в освіті – на 25,3%. В цілому в 2020 році 2,7% працівників охорони здоров'я і 2,5% освітян отримували заробітну плату в межах мінімальної. У 2019 р. ці показники становили відповідно 5,1% та 4,2% [3].

Також прослідковується значна регіональна диференціація заробітної плати в Україні. Так у 2020 році середня заробітна плата в Україні становила 4200 грн. При цьому найвищу заробітну плату у 2020р. отримували працівники підприємств м.Києва, а також регіонів, де сконцентровані 56 підприємства гірничо-металургійного комплексу. Найнижчі показники були в Чернівецькій та Тернопільській областях.

Важливе значення має аналіз не лише номінальної, а й реальної заробітної плати. Реальна заробітна плата – це кількість споживних вартостей (товарів і послуг), яку працівник може придбати за свій грошовий заробіток за існуючого рівня цін після вирахування податків. Динаміка реальної заробітної плати в країні характеризує динаміку реального рівня життя населення, яке живе на заробітну плату. Індекси реальної заробітної плати дають можливість установити її взаємозв'язок з іншими економічними показниками, наприклад, зайнятістю, виробництвом, доходами та споживанням. Вони використовуються також для аналізу економічних циклів, економічного планування, прогнозування і т. ін. Більш того, в умовах зростання цін реальна заробітна плата може знижуватися незважаючи на зростання номінальної заробітної плати.

Отже, в Україні спостерігається зниження рівня добробуту населення, адже зменшується кількість товарів та послуг, які реально придбати на отримані за роботу кошти. Такий результат спричинений переважно зростанням цін, а точніше невідповідністю між зростанням цін і заробітної плати.

Використані джерела:

1. Брезницька К. Аналіз сучасних систем оплати праці в зарубіжних країнах / К.Брезницька // *Управління розвитком*. – 2014. – № 8. – с. 30-31.
2. Бутко М., Ревко А. Методологічні засади оцінки впливу заробітної плати на відтворення людського потенціалу регіонального соціально-економічного простору / М.Бутко, А.Ревко // *Економіст. Науковий та громадсько-політичний журнал*. -2012. -№5 – с.42-45.
3. Гамова О.В. Проблеми формування теоретичного підґрунтя управління фондом заробітної плати на підприємстві / О.В. Гамова // *Актуальні проблеми економіки*. – 2008. – № 3. – С.50-56.
4. Гаврилюк Л.І. Економіка підприємства: Навч. посібник для сам. вивч. дисципліни. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 139с.

*Ярема Ю. Ф.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ

Основою розвитку міжнародної валютної системи є міжнародний поділ праці, формування глобального господарського механізму та інтегрованих форм власності. Ці процеси, у свою чергу, визначаються дією об'єктивних економічних законів у межах світового господарства.

Міжнародна валютна система охоплює всю міжнародну економіку, її головними елементами є національні та колективні (наднаціональні) валюти, міжнародні платіжні активи, механізм валютних паритетів і валютних курсів, умови взаємної конвертованості валют, міжнародні валютні ринки, міжнародні банківські та валютно-фінансові установи, міждержавні організації, що здійснюють валютне регулювання. Міжнародна валютна система регулюється нормами національного та міжнародного права, зафіксованими в державних, міждержавних та міжнародних правових актах.

Міжнародна валютна система складається з таких елементів:

- національні та колективні валюти;
- міжнародні платіжні активи;
- механізм валютних курсів;
- умови взаємної конвертованості валюти;
- система міжнародних розрахунків;
- міжбанківські та валютно-фінансові установи.

Еволюція міжнародної валютної системи визначається розвитком і потребами національних та світової економіки, змінами, що відбуваються в цілому у світовому господарстві та міжнародних економічних відносинах. Остаточно сформувавшись у ХІХ ст., вона пройшла 3 етапи еволюції:

1. Золотий стандарт або Паризька валютна система.
2. Бреттон-Вудська система фіксованих валютних курсів.
3. Ямайська система плаваючих валютний курсів.

Було три форми золотого стандарту - золотомонетний, золотозливковий, золотовалютний (золотодевізний). Паризька валютна система була оформлена міждержавною угодою на Міжнародній конференції в Парижі у 1867 р. Згідно з цією угодою золото визнавалось єдиною формою світових грошей. На цьому етапі валюти ряду країн вільно обмінювались на золото на внутрішніх ринках своїх країн. Характерними рисами Паризької валютної системи було:

- основою системи виступав золотомонетний стандарт;
- валютні одиниці країн-учасниць мали чітко визначений вміст золота і були конвертованими в золото;
- золото вільно експортувалось та імпортувалось, продавалось на міжнародних ринках, а золоті зливки могли вільно обмінюватися на монети;
- підтримувалось жорстке співвідношення між національним золотим запасом і внутрішньою пропозицією грошей;
- діяв режим вільно плаваючих курсів валют з урахуванням ринкового попиту та пропозиції, але в межах золотих точок.

Тобто, золотий стандарт — це міжнародна валютна система, що ґрунтувалась на офіційному закріпленні країною золотого вмісту національної валютної одиниці із зобов'язанням центрального банку купувати та продавати національну валюту в обмін на золото. Оскільки золотий вміст кожної валюти був фіксованим, то й валютні курси також були фіксованими, що мало назву монетного паритету.

Із часом золотомонетний та золотозливковий стандарти перестали відповідати масштабам світогосподарських зв'язків. Крім того, внаслідок високої інфляції у більшості країн Європи їх валюти стали неконвертовані. У країнах, які зазнали поразки в Першій світовій війні, а також у багатьох колоніальних та залежних країнах була впроваджена система золотодевізного

стандарту заснована на золоті та провідних валютах світу. Платіжні засоби в іноземній валюті, призначені для міжнародних розрахунків, називалися девізами, звідси й походить назва золотодевізного стандарту.

Юридичне оформлення системи золотодевізного стандарту було зафіксоване у міжнародній угоді, підписаній на Генуезькій міжнародній економічній конференції в 1922 р., тому ця система відома ще під назвою Генуезької валютної системи. Золоті паритети зберігались, але конверсія валют у золото могла здійснюватись і опосередковано - через іноземні валюти. А це давало можливість країнам економити золото. Країни накопичували для своїх міжнародних розрахунків певну кількість іноземної валюти економічно найсильніших держав, що була еквівалентом золота.

У період між війнами країни послідовно відмовлялися від золотого стандарту. Першими вийшли із системи золотого стандарту аграрні й колоніальні країни (1929-1930 рр.) внаслідок різкого скорочення попиту на сировину на світовому ринку і падіння ціни на неї на 50-70 %. У 1931 р. - Німеччина, Австрія і Велика Британія. Перед Німеччиною й Австрією постала проблема впливу іноземних капіталів, зменшення офіційного золотого запасу і банкрутства банків. Велика Британія скасувала золотий стандарт через погіршення стану платіжного балансу і зменшення офіційних золотих резервів країни у зв'язку з різким скороченням експорту товарів.

У квітні 1933 р. США вийшли з системи золотого стандарту. Основною причиною стало значне і нерівномірне падіння цін. Це викликало масові банкрутства банків, що підірвало грошово-кредитну систему США і призвело до скасування обміну доларових банкнот на золоті монети. У 1936 р. Франція скасувала золотий стандарт. Вона підтримувала його довше інших країн.

Бреттон-Вудська валютна система з'явилася як результат міжнародної конференції з валютно-фінансових питань, що відбулась 1—22 липня 1944 р. в Бреттон-Вудсі (США). Прийняті Статті Угоди (Статут МВФ) визначили основні риси нової валютної системи, її суть полягала в тому, що паперові гроші

перестали обмінюватись на золото. При цьому золото зберігало свою монополію на проведення остаточних грошових розрахунків між країнами, тобто на виконання функції загального платіжного засобу. Однак масштаби використання золота для фактичного обслуговування міжнародного обігу і його регулятивна роль у цій сфері істотно зменшились.

Основною резервною валютою став американський долар, який нарівні з золотом був визнаний мірою цінності валюти кожної країни, а також міжнародним платіжним та кредитним засобом. Долар обмінювався на золото центральними банками та урядовими установами інших країн в казначействі США за курсом (1944 р.) 35 дол. за 1 тройську унцію (31,1 г). Крім того, урядові органи та приватні особи могли купувати золото на приватному ринку. Валютна ціна золота формувалась на основі офіційної і до 1988 р. суттєво не коливалась. Порівнювання валют одна з одною та їхній взаємний обмін здійснювались на основі офіційних валютних паритетів, виражених в золоті та доларах.

Ямайська валютна система. У січні 1976 р. на черговій нараді МВФ в Кінгстоні (Ямайка) у вигляді другої поправки до Статей Угоди МВФ були визначені основи нової світової валютної системи, суть якої — в проголошенні повної демонетизації золота у сфері валютних відносин. Був відмінений офіційний золотий паритет, офіційна ціна на золото та фіксація масштабу цін (золотого вмісту) національних грошових одиниць, знято будь-які обмеження у його приватному використанні.

На Ямайській конференції було введено стандарт СДР — спеціальні права запозичення (СПЗ). Головною метою було перетворити СДР в "головний резервний актив міжнародної валютної системи", в альтернативу як золоту, так і доларові. Спочатку одиниця СДР прирівнювалась до золота, що відповідало золотому вмістові долара (1970 р.) - 3 липня 1974 р., у зв'язку з переходом до плаваючих валютних курсів був відмінений золотий вміст СДР. Курс СДР з 2001 р. розраховується на базі чотирьох валют: Долара США, Євро, Японської єни та Фунта стерлінгів. Починаючи з 2016 року найбільш перспективною

вважається ідея розширення кола резервних валют. Резервними валютами першого ешелону залишаться долар та євро, співвідношення між якими буде змінюватися протягом часу в той чи інший бік. До сучасних резервних валют другого ешелону (їєна, фунт стерлінгів, швейцарський франк) будуть все активніше приєднуватися російський рубль та китайський юань.

З 2020 року був перевизначений споживчий кошик валют, що сьогодні складається з Долара США 43.38 %, Євро 29.31 %, Юаня 12.28 %, Японської єни 7.59 %, Фунта стерлінгів 7.44 %.

Подальша еволюція міжнародної валютної системи може інтенсифікуватись через реалізацію альтернативних сценаріїв розвитку завдяки комплементарним валютним системам, які покликані функціонувати паралельно з національною грошовою одиницею. Розвиток новітніх засобів платежу – криптовалюти сприяє їх впровадженню у світову валютну систему. Суперечлива природа даного виду активу, що пов'язана з невідповідністю приросту грошової маси товарній перешкоджає можливості стати основним стандартом глобальної валютної системи, однак дані валюти мають вагомні перспективи у забезпеченні виконання деяких функцій грошей, зокрема функції засобу нагромадження.

Використані джерела:

1. Міжнародні фінанси / За ред. проф. О. І. Рогача. - К.: Либідь, 2003. - 777с.
2. Спеціальні права запозичення [Архівовано 18 листопада 2016 у Wayback Machine.] // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. — С. — 736 с.
3. Шуба О. А. Резервні валюти у структурі світової валютної системи / О. А. Шуба. // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Економічна. – 2016. – №90. – С. 147–152.
4. Молчанова Е. Ю. Формування нового міжнародного економічного порядку / Е. Ю. Молчанова // Міжнародна економічна політика. – 2012. – Спец. вип.: у 2 ч. – Ч. 1. – С. 154–160.

*Собченко О. В.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
М. Київ, Україна*

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Ряд криз із якими зіткнулась економіка України за останні роки в цілому змусило уряд переглянути раніше поставлені цілі з метою переорієнтації на збільшення фінансування більш актуальних статей витрат, таких як охорона здоров'я, соціальний захист населення та оборона.

Питання бюджету в контексті соціального розвитку в умовах економічних перетворень, фінансової політики та її впливу на соціально-економічний стан держави досліджували багато вітчизняних учених.

Так, Чугунов І. розкрив інституційні засади формування бюджетної стратегії суспільного розвитку, розвинув підходи до формування державного бюджету в умовах економічних перетворень, систематизував міжнародний досвід розроблення та здійснення бюджетної політики, визначив механізми бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вчений зазначив, що економічне зростання залежить від ефективності бюджетного процесу [1].

Чугунов І. та Насібова О. детально розкрили фінансові імперативи розвитку системи соціального захисту населення. Сучасні виклики та загрози суспільної стабільності змінюють орієнтири сталого розвитку держави, пов'язані з посиленням соціальної складової економічної політики. Фінансові можливості системи соціального захисту населення впливають на темп економічного зростання та рівень соціального розвитку. Науковці наголошують, що з метою покращання рівня соціальної безпеки необхідно використовувати різні форми фінансування соціального захисту населення [2].

Лисяк Л. досліджувала питання стану фінансового забезпечення соціального захисту населення України від початку воєнної агресії на Сході України [3].

Особливості формування дохідної частини бюджету як складової фінансово-економічного регулювання розкрила Макогон В. Вона зазначила, що роль дохідної частини бюджету в суспільстві забезпечується їхнім впливом на соціально-економічні явища і що для реалізації ефективної бюджетної політики у частині формування дохідної частини бюджету важливо враховувати особливості економічних процесів та визначених стратегічних цілей розвитку держави, розроблення детальних прогнозів формування надходжень бюджету [4].

Забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи та якість економічного зростання вимагає формування та реалізації ефективної бюджетної політики на основі вдосконалення системи інституційного забезпечення фінансово-бюджетних перетворень [9]. Ефективне використання інструментів бюджетної політики сприяє зменшенню мінливості макроекономічних змінних та відповідного рівня їх формування. Складність пошуку шляхів якісної зміни бюджетної архітектури, складові якої взаємопов'язані, зумовлює необхідність комплексного підходу до формування та реалізації бюджетної політики, яка базуватиметься на прогнозуванні траєкторій бюджетних надходжень та напрямів використання державних фінансових ресурсів [10].

Починаючи з пандемії COVID-19 в 2020 році й до сьогоднішньої військової агресії, Україну спіткала низка соціальних, гуманітарних, політичних, та економічних криз.

Управління бюджетом для формування як доходів, так і видатків бюджету у відповідь на кризові процеси в умовах пандемії COVID-19 є важливою умовою макроекономічної стабільності. Важливим завданням, спрямованим на забезпечення стабільності бюджетної системи є обґрунтування оптимального рівня податкового навантаження. Для стимулювання сукупного

попиту та зменшення негативного впливу кризових процесів в умовах пандемії COVID-19 доцільно використовувати інструменти бюджетної політики, які спрямовані як на збільшення державних видатків, так і на зменшення податків [11].

Важливим завданням в умовах пандемії COVID-19 є розробка стратегії управління ризиками, зокрема щодо ризиків не отримання запланованого рівня доходу, що сприятиме підвищенню в бюджетній стабільності країни та диверсифікувати відповідні ризики. Використання механізмів диверсифікації ризиків є важливою умовою створення прийняття обґрунтованих рішень щодо фінансування інноваційних та інвестиційних проектів на за рахунок державних фінансових ресурсів.

У 2020 році не було досягнуто запланованого рівня надходжень до бюджету, зокрема у сфері податків, варто відзначити ризики, зумовлені уповільненням економічного зростання внаслідок активізації фінансово-кризових процесів в умовах пандемії COVID-19. Несприятлива кон'юнктура світових ринків прямо пропорційно впливає на скорочення доходів бюджету [13].

Пріоритетами Державного бюджету України на 2022 р. були інвестиції в майбутнє: охорона здоров'я, освіта, інфраструктура, цифровізація, безпека та оборона [10]

Однак глобальні зміни, які відбулися у житті України від початку повномасштабного вторгнення російської федерації, змусили уряд швидко реагувати і переглядати поставлені перед державою цілі та завдання. Таким чином, для забезпечення і створення умов злагодженого функціонування бюджетної сфери, посилення заходів захисту громадян прийнято низку оперативних рішень та змін до чинних норм бюджетного законодавства.

Верховною Радою України 15 березня 2022 р. прийнято Закон України "Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України", який

сприятиме оперативності управлінських рішень у фінансовому забезпеченні національної безпеки та соціального захисту громадян України.

Повномасштабна війна в Україні завдала руйнівних наслідків для економіки та країни загалом, що вплинуло на стан виконання Державного бюджету.

Таблиця 1

**Показники виконання Державного бюджету України 2021–2022 р.,
млрд грн.**

Показники виконання (квітень)	Загальний фонд			Спеціальний фонд			Разом		
	2021	2022	Темп зростання	2021	2022	Темп зростання	2021	2022	Темп зростання
Доходи	313,8	365,9	52,1	43,7	46,7	3,0	357,5	412,6	55,1
Видатки	344,4	523,6	179,2	40,9	35,1	-5,8	385,3	558,7	173,4
Кредитування	-0,8	-0,3	0,5	2,1	1,5	-0,6	1,3	1,2	-0,1
Дефіцит/ Профіцит	-29,7	-157,4	-127,7	0,7	10,0	9,3	-29,0	-147,4	-118,4

Зростання рівня видатків у 2022 р. порівняно з попереднім періодом (див. табл. 1) спричинено повномасштабним вторгненням РФ на територію України. За перші 4 місяці 2022 р. Державний бюджет України виконано з дефіцитом, який суттєво перевищує показник попереднього року. Важливо зазначити, що запланований рівень дефіциту на січень-квітень 2022 р. становив 317,1 млрд грн [13].

Управління видатками бюджету має бути ефективним, щоб забезпечувати раціональне використання обмежених бюджетних ресурсів, отримуючи максимально можливий економічний або соціальний ефект [15, с. 45].

Найбільшу частку у структурі видатків державного бюджету станом на квітень 2021 р. становили соціальні видатки (116.5 млрд грн), видатки на забезпечення загальнодержавних функцій (58.7 млрд грн). У цьому періоді найменше фінансування виділялося на обслуговування житлово-комунального господарства (4.8 млн грн).

На квітень 2022 р. видатки Державного бюджету України суттєво зросли порівняно з відповідним періодом попереднього року. Видатки на забезпечення оборони (137.8 млрд грн), а також на соціальний захист та соціальне забезпечення (137.1 млрд грн) були найбільшими за обсягом. Такі показники свідчать про пріоритетні завдання бюджетної політики держави. Найменше у квітні поточного року фінансувалися видатки на житлово-комунальне господарство (5.4 млн грн), охорону навколишнього природного середовища (1.1 млрд грн). Усі капітальні видатки скоротили та спрямували в резервний фонд, який зараз є основним інструментом управління.

Ефективна політика в управлінні державними фінансовими ресурсами є дуже важливою у формуванні дохідної частини державного бюджету, адже саме через бюджет розподіляється та перерозподіляється значна частина ВВП. Від рівня доходів бюджету залежить виконання державою своїх обов'язків і поставлених цілей, забезпечення фінансування програм та проєктів, акумулювання коштів бюджетів різних рівнів.

Бюджетна політика України притерпіла сильних змін в останні роки, під впливом криз уряд був змушений розглянути ряд змін до законодавчих актів, переглянути розподіл бюджетних коштів за сферами (так з'явилась норма в неменше 5% ВВП на оборону щорічно), знайти нові джерела поповнення бюджету. З часом дедалі більшу роль в стабілізації економіки України відіграє міжнародна підтримка шляхом надання кредитів, гарантій за кредитами та грантів.

Використані джерела:

1. Чугунов І. Я. *Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія*. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
2. Чугунов І., Насібова О. *Фінансові імперативи розвитку соціального захисту населення*. *Вісник Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2021.136 (2). С. 114-130.
3. Лисяк Л. *Фінансове забезпечення соціального захисту в Україні. Проблеми та перспективи*. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2017. Вип. 11(1). С. 23-30.

4. Макогон В. Формування дохідної частини бюджету як складової фінансовоекономічного регулювання. Науковий погляд. Економіка та управління. 2016. № 1 (55). С. 100-106.
5. Селівестрова Л., Адаменко І. Фінансова система України. Особливості функціонування та напрями удосконалення. Економіка та держава. 2018. № 6. С. 17-20.
6. Пасічний М. Бюджетна політика та економічний розвиток. Економічний вісник університету. 2020. Вип. № 44. С. 153-164.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2013 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
8. Бюджетна система; за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури; Тернопіль: Економічна думка, 2012. С. 37-39.
9. Чугунов І., Макогон В. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2018. № 5. С. 5-18.
10. Постанова Верховної Ради України "Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки". № 1652-IX від 15.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-IX#Text>
11. Закон України "Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України" № 2134- IX від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text>
12. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану" № 590 від 9 червня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>
13. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>
14. Макогон В. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 105.
15. Радіонов Ю. Формування видатків бюджету: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 45.
16. Коментарі експертів. Виконання бюджету в умовах війни: прогноз тенденцій. Інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vykonannya-byudzhetu-v-umovakh-viyny-prohnoz-tendentsiy>
17. Фінансування Державного бюджету України з початку повномасштабної війни. Офіційний портал Міністерства фінансів України. URL:

https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435

18. *За минулий тиждень більше 6 тисяч громадян та представників бізнесу доєдналися до купівлі військових ОВДП – депозитарій НБУ. Офіційний портал Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-minuliy-tijdenbilshe-6-tisyach-gromadyan-ta-predstavnikiv-biznesu-doyednalisya-do-kupivliviyskovih-ovdp--depozitariy-nbu>*

*Года О. Ю.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
М. Київ, Україна*

СУЧАСНИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРОДОВОЛЬЧА КРИЗА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Сільське господарство є однією з основних галузей національної економіки, оскільки виробництво продуктів харчування – перша умова життя людей. Водночас воно є сировинною базою легкої та харчової промисловості. Попит на сільськогосподарську продукцію постійно зростає, оскільки збільшується кількість населення, особливо міського. Особливого значення набуває зростання ефективності виробництва у сільському господарстві України на сучасному етапі виходу з економічної кризи, нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції, зміцнення економічної безпеки сільських територій.

Слід зазначити, що з початком нашого тисячоліття, світова агропродовольча система і міжнародні ринки сільськогосподарської продукції час від часу зазнавала шоків пропозиції та стрибків цін. Посухи, високі ціни на енергоносії, регіональні конфлікти а також COVID-19 спричинили найвищий рівень продовольчої кризи у світі за останні 15 років. Війна Росії проти України спровокувала додаткові глобальні ризики, які створюють продовольчі проблеми

глобального масштабу. Це викликає занепокоєння, і змушує світову спільноту шукати раціональні рішення на глобальному рівні.

Сільське господарство – це один з найдавніших видів господарської діяльності людини і його виникнення пов'язане з переходом від полювання та збирання до виробничого, зокрема землеробства і тваринництва. Сільське господарство для України є однією з пріоритетних сфер як внутрішньо економічного, так і зовнішньоекономічного розвитку країни, адже питання організації виробництва й підтримки продовольчого забезпечення для окремої держави актуальні в усі часи. Від цього залежить не тільки життєздатність і самодостатність країни, а й безліч найрізноманітніших напрямів людської діяльності.

Сільське господарство України зазнає значних змін. За останні п'ять років у рослинництві основними напрямками діяльності підприємств є оптимізація, модернізація та, як наслідок, підвищення ефективності використання орендованих земель; при незначному збільшенні посівних площ (на 0,8%) значно збільшився збір основних сільськогосподарських культур (на 63%). У тваринництві змінилась структура худоби, так поголів'я худоби зменшилось на 23,3%, а птиці – збільшилось на 22,5%, що вплинуло на збільшення м'яса (на 21,6%), яєць (на 7,4%) та зменшення збору молока (на 15,3%), вовни (на 39,9%). Скоротились площі мисливських угідь (на 18,9%) та поголів'я мисливських тварин (на 2,5%). Обсяг добування водних біоресурсів знизився на 58,6%. Вартісна величина експорту аграрної продукції знизилась на 14,1%. Можна стверджувати, що зниження ряду показників обумовлені негативним впливом зовнішніх політичних факторів. Але, раціональна державна підтримка та продумана політика країни повинні створити сприятливі умови для оптимальної роботи сільськогосподарської галузі. Україна, має всі необхідні ресурси для забезпечення попиту внутрішнього та зовнішнього ринків продукцією агропромислового комплексу. Основними пріоритетними напрямками розвитку сільськогосподарського комплексу є оптимізація,

раціоналізація, модернізація, продумана логістика, підвищення якості та безпечності її продукції. Пріоритет в експорті продукції АПК України повинен зміститися з рослинництва на продукцію з високим рівнем доданої вартості та високим ступенем обробки [7].

У рослинництві при виборі культури для посіву аграрії спираються на прибутковість, наявність стабільного попиту та рівень цін на ринку. Так, завдяки високій конкуренції на зовнішніх ринках пшениця та ячмінь стали менш прибутковими культурами, що сприяло зменшенню посівних площ та обсягу виробництва. Наприклад, за період незалежності України виробництво пшениці зменшилося на 16%, а ячменю – на 14%. Наразі основною зерною культурою в Україні стала кукурудза, виробництво якої за 30 років зросло на 545% [1]. Такі зміни були спричинені зміною структури посівних площ, а також зміною клімату та підвищенням ефективності виробництва шляхом використання більш якісних добрив, насіння тощо.

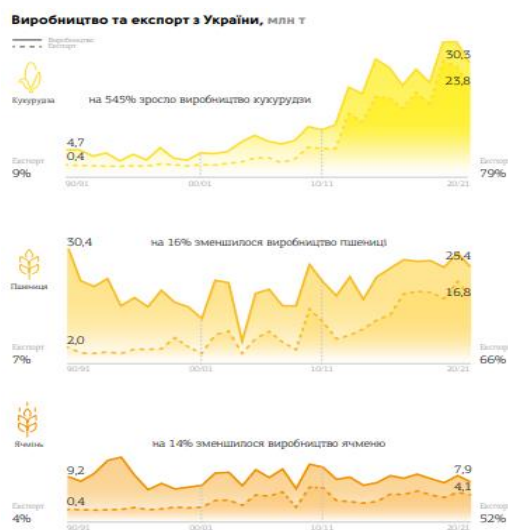

Рис. 1. Виробництво та експорт основних зернових культур України

Тільки через 10 років після проголошення незалежності Україна розпочала активну зовнішню торгівлю. До війни Україна була серед світових лідерів за експортом зернових. На даний період часу, олійні культури є більш прибутковими, тому обсяги виробництва соняшнику, ріпака, сої значно зросли за період незалежності.

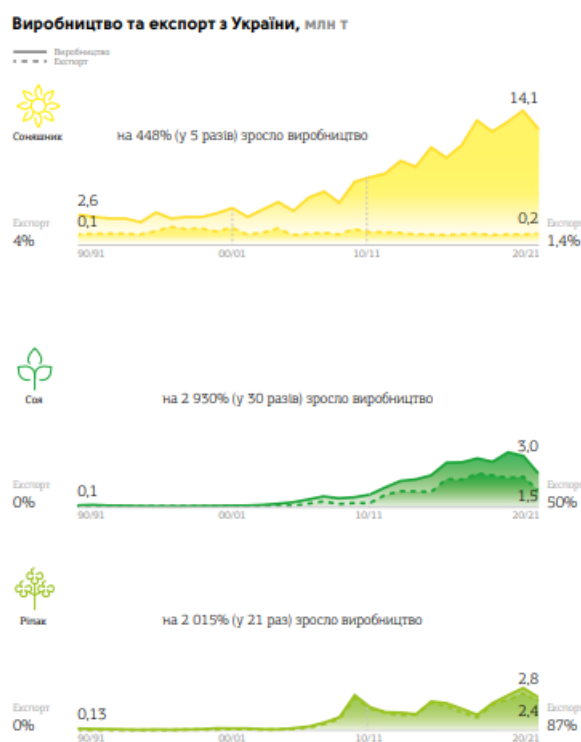

Рис. 2. Виробництво та експорт олійних культур України

Найбільшу частку в українському експорті продукції АПК займає продукція рослинництва. В 2021 році на неї припадало 15,6 млрд \$ або ж 56% загального експорту продукції АПК. Такого показника вдалося досягти за рахунок торгівлі зерновими культурами. Якщо ж говорити про імпорт продукції рослинництва, виручка якої в 2021 році склала 2,1 млрд \$, що на 7% вище аналогічного показника минулого року. В цьому сегменті найбільше імпортували фруктів та горіхів [8].

Тваринництво також має розгалужену структуру і представлене багатьма виробництвами, серед яких скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство та бджільництво. Перші роки незалежності були складними для розвитку тваринництва, адже внаслідок втрати ринків збуту значну частину поголів'я вирізували на м'ясо. Наразі поголів'я тварин на підприємствах дещо стабілізувалось, не дивлячись на те, що за роки незалежності кількість голів зменшилася. Так, наприклад в період 1990-2020 рр. поголів'я великої рогатої худоби зменшилося на 89%, а свиней на 71%. Проте кури та півні – основна поголів'я свійської птиці як у 1990 р. (86%), та і у 2022 р. (91%). Більшість

птахофабрик мають замкнутий цикл виробництва, тобто продають не живу птицю, а готове м'ясо. Останніми роками розвиток агробізнесу тваринництва пройшов складний процес, який пов'язаний із збільшенням концентрації тваринництва у великих господарствах та зменшенням малих та середніх сільськогосподарських підприємств. Про це можна говорити, аналізуючи показники стану тваринництва в агробізнесі, чисельності худоби та птиці в різних групах.

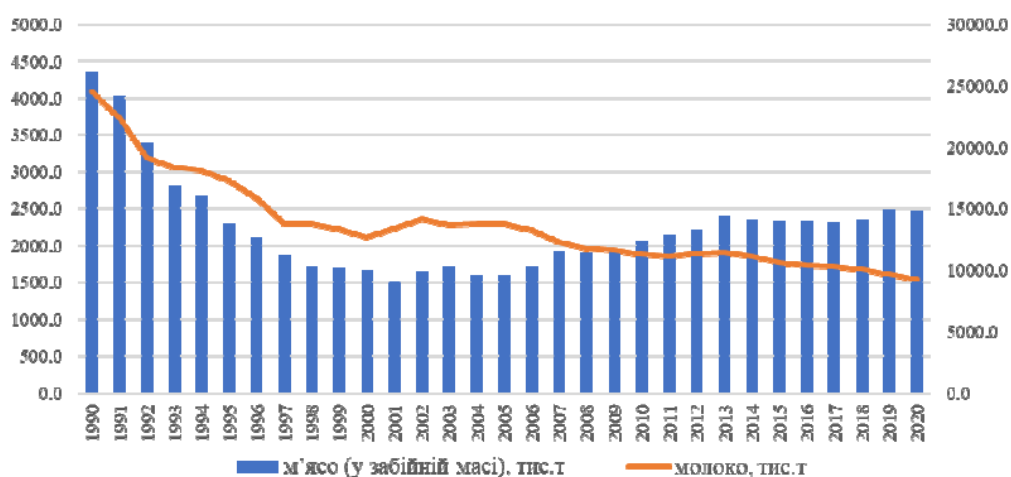

Рис. 3. Виробництво основних видів продукції тваринництва, тис. т

Якщо аналізувати обсяги експорту галузі тваринництва, то в 2021 році було експортовано даної продукції на суму 1,4 млрд \$, що становить лише 5% загального експорту продукції АПК. Обсяг імпорту продукції тваринництва в 2021 році становив 1,6 млрд \$, що складає 21% українського імпорту агропродукції. За результатами минулого року, серед всієї продукції тваринництва було найбільше імпортовано риби [8].

Рис. 4. Експорт та імпорт поголів'я тваринництва в Україні

Початок російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. спровокувало масове підвищення цін на продукти харчування і створило ризик дефіциту продовольства не тільки в Україні, а й у всьому світі. Невизначеність

на глобальних ринках продовольства, пов'язана з воєнним вторгненням РФ в Україну, призвела до зростання цін, особливо на пшеницю, кукурудзу та олійні культури, а також на добрива. Це підвищення нашарувалося на попереднє зростання цін, викликане підвищенням попиту і подорожчанням вартості виробництва через пандемію COVID-19 [5].

Війна Росії проти України спровокувала небувалі до цього глобальні ризики, які можуть зруйнувати світову продовольчу безпеку, оскільки створює продовольчі проблеми глобального масштабу й впливає практично на всі країни світу. Загальні збитки від війни в сільському господарстві України сягнули 4,3 млрд. дол. США. Найбільші втрати фіксуються внаслідок знищення або часткового пошкодження сільськогосподарських угідь та не збирання урожаю – 2,135 млн. дол. США. Окрім прямого пошкодження земель, окупація, військові дії та замінування обмежують доступ фермерів до полів і можливості для збору врожаю. Орієнтовно, 2,5 млн. га. озимих культур загальною вартістю 1,435 млрд. дол. США у 2022 році залишаються незібраними внаслідок агресії РФ. Загальна сума збитків внаслідок пошкоджень або знищень зерносховищ оцінюється в 272 млн. дол. США, а оціночна вартість загиблих тварин складає понад 136 млн. дол. США [9].

Від початку широкомасштабного вторгнення в Україну Росія вивезла з окупованих українських територій щонайменше 400 тисяч тонн зерна. Про це заявив перший заступник міністра аграрної політики та продовольства України Тарас Висоцький. «На момент фактичної окупації на цих територіях було близько півтора мільйона тонн зерна, згідно з елеваторними реєстрами. І ми отримали інформацію з тих територій від українців про факт вивезення. Якщо додати всі ці кейси, то близько 400 тисяч тонн. Чітко говорити, що з мільйоном тонн, що залишився, ми зможемо тільки після деокупації», – зауважив він [10].

Ціни на пшеницю підскочили до найвищих цін з 2008 року у відповідь на війну 2022 року. На момент вторгнення Україна була четвертим за величиною експортером кукурудзи та пшениці, а також найбільшим експортером

соняшникової олії у світі, причому росія та Україна разом відповідали за 27% світового експорту пшениці та 53% світового експорту соняшнику та насіння. Голова Всесвітньої продовольчої програми Девід Бізлі попередив у березні 2022 року, що війна в Україні може вивести глобальну продовольчу кризу на «рівень, що перевищує будь-який рівень, який ми бачили раніше». Потенційний збій глобальних поставок пшениці може посилити триваючу голодну кризу в Ємені, Афганістані та Східній Африці. Щонайменше 25 африканських країн імпортують третину своєї пшениці з росії та України, а 15 з них імпортують більше половини з цих двох країн.

Індекс цін на сільськогосподарську продукцію — середньозважена величина, що враховує зміни середніх цін на основні види сільгосппродукції, з урахуванням всіх напрямків її реалізації [10]. У березні Індекс продовольчих цін Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО ООН) досяг історичного максимуму і лише трохи знизився у квітні 2022 року. І уже протягом п'яти місяців, після рекордного максимуму, світові ціни на продовольство продовжують знижуватися. Станом на 3 вересня 2022 р. індекс цін на зернові в Україні на 1,4% зменшився у порівнянні з липнем, але зріс на 11,4% значення серпня 2021 року [6].

Табл.1. Динаміка індексів цін реалізації сільськогосподарської продукції в Україні за 2014-2022 рік

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
січень	94,5	118,5	98,9	102,2	102,1	101,5	102,7	110,2	106,1
лютий	109,8	117,8	106,0	103,2	101,4	100,6	105,5	104,0	
березень	111,0	115,0	100,1	101,6	103,5	97,8	102,3	107,5	
квітень	116,9	99,5	102,7	102,3	103,6	100,5	113,0	98,5	
травень	105,0	96,4	101,6	98,0	97,9	97,1	95,8	99,5	
червень	94,5	100,0	97,1	99,7	96,2	97,6	101,2	94,9	
липень	98,6	97,3	101,6	100,0	98,6	100,1	97,5	95,8	
серпень	98,4	97,4	94,2	96,1	99,1	94,7	98,6	97,8	
вересень	92,0	92,8	96,5	99,5	100,6	92,5	107,0	98,5	
жовтень	102,3	102,6	103,3	103,8	99,5	101,5	106,3	101,6	
листопад	109,0	115,9	102,2	102,2	100,6	100,8	108,9	104,4	
грудень	109,1	103,1	103,8	102,9	101,5	101,5	106,2	104,0	
За рік	145,1	166,0	107,6	111,8	104,4	86,6	153,6	116,7	106,1

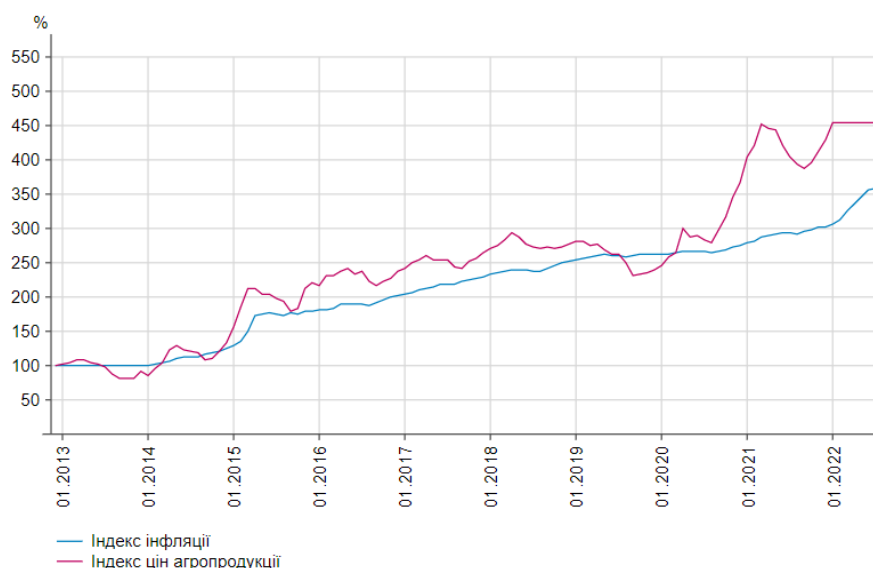

Рис.5. Динаміка зміни індексів інфляції та цін агропродукції в Україні за останні роки (зростаючим підсумком)

На початку березня 2022 р. ФАО оприлюднила свої рекомендації щодо пом'якшення впливу воєнної агресії РФ проти України у сфері глобальної продовольчої безпеки [5]:

1. *Зберегти відкритою глобальну торгівлю продовольчими продуктами і добривами.* Слід докласти всіх зусиль, щоб захистити виробничу та маркетингову діяльність, необхідну для задоволення внутрішніх і світових потреб. Ланцюги постачання повинні продовжувати функціонувати, що означає захист зернових культур, худоби, інфраструктури харчової промисловості й усіх логістичних систем.
2. *Знайти нових постачальників продовольства.* Країни, які залежать від імпорту продовольства з Росії та України, повинні шукати альтернативних постачальників, щоб погасити шок. Їм також слід покладатися на наявні продовольчі запаси і диверсифікувати своє внутрішнє виробництво, щоб забезпечити доступ людей до здорового харчування.
3. *Підтримати вразливі верстви населення, у тому числі внутрішньо переміщених осіб.* Уряди повинні розширити системи соціального

захисту, щоб захистити вразливих людей. В Україні мають втрутитися міжнародні організації і допомогти людям, які потребують підтримки.

4. *Уникати спеціальних реакцій на прийняття політичних рішень.* Перш ніж вживати будь-яких заходів для забезпечення постачання продовольства, уряди повинні розглянути їх потенційний вплив на міжнародні ринки. Зменшення імпорتنих тарифів або використання експортних обмежень можуть допомогти вирішити проблеми продовольчої безпеки окремих країн у короткостроковій перспективі, але вони підвищують ціни на світових ринках.
5. *Посилити прозорість ринку і діалогу.* Більша прозорість та інформація про глобальні ринкові умови можуть допомогти урядам та інвесторам приймати зважені рішення, коли ринки сільськогосподарської продукції є нестабільними.

Причини сьогоденного глобального шоку листопада 2022 року на продовольчому ринку і стрімке зростання цін на сільськогосподарську продукцію є вражаючими. На початку листопада вихід РФ із зернової ініціативи призвів до нового підвищення вартості зернових, передовсім — пшениці. Її ціна на Чиказькій товарній біржі зросла на 6% - майже до \$9 за бушель (приблизно \$330 за тонну). Кукурудза подорожчала на 2,4% - до \$7 за бушель (\$280 за тонну). Базові грудневі ф'ючерси на борошномельну пшеницю на паризькій біржі Euronext зросли на 3,6% - до 349,5 євро за тонну. Блокування зернового коридору, безумовно, посилить негативні очікування й неабияк вплине на продовольчу безпеку у світі, а в підсумку — може спровокувати значне підвищення цін на зерно в майбутньому [11]. Такий негативний вплив на економіку став ще одним (поряд з глобальними кліматичними впливами і пандемією COVID-19) свідченням того, що глобальна продовольча система потребує кардинальної трансформації, оскільки є нестабільною, чутливою до непередбачуваних змін і неготовою до викликів сьогодення.

Посилення ролі сімейних фермерських господарств, розвиток локальних ринків продовольства і скорочення агропродовольчих ланцюгів, перехід на агроекологічну парадигму трансформації сільського господарства з використанням переваг цифрових технологій локального виробництва продовольства мають бути покладені в основу переходу до сталих агропродовольчих систем в Україні й у всіх країнах світу.

Використані джерела:

1. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
2. Ковальов Е. Світова продовольча проблема: нові аспекти // МЕ і МО, 2009. - №9.
3. Глобальна економіка: Навчальний посібник / Н.М. Вдовенко, Л.В. Богач, В.Л. Гераймович, К.С. Кваша, М.М. Павленко. – К. : НУБіП України, 2017. – 319 с.
4. Бородіна О. Воєнні загрози глобальній продовольчій безпеці та перші міжнародні реакції щодо подолання їх наслідків: політ економічний зріз // Економіка України. 2022 №6 с. 41-53.
5. Економічна правда. Індекс продовольчих цін у світі знижується п'ятий місяць поспіль – ФАО. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/3/691086/>.
6. Божидай І. Аналіз сільськогосподарської галузі України // Ефективна економіка 2018.- №9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/152.pdf.
7. У 2021 році Україна збільшила експорт агропродукції на 25%. УКАБ. URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/u_2021_rotsi_ukraina_zbilshila_eksport_agro_produktsii_na_25.
8. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України / Міністерство аграрної політики та продовольства України; KSE Institute. URL: <https://minagro.gov.ua/news/kse-institute-spilno-z-minagropolitiki-pidgotuvali-oglyad-zbitkiv-vid-vijni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini>.
9. Індекс цін на сільськогосподарську продукцію (2013-2022). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/agroprice/>.
10. Росія вивезла щонайменше 400 тисяч тонн українського зерна – Мінагрополітики. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rf-zerno-ukrayina-minagropolityky/31915713.html>.

11. Скільки коштував Україні і світу російський «зерновий» шантаж.

URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3607007-skilki-kostuvav-ukraini-i-svitu-rosijskij-zernovij-santaz.html>.

*Циганенко А. Ю.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
М. Київ, Україна*

ЗМІШАНА ЕКОНОМІКА РОЗВИНУТИХ КРАЇН

Кожен не раз замислювався про те, наскільки сильно прогресуюча економіка в розвинутих країнах. Утім постає питання, чому у них краще ніж у нас? Яка економіка в розвинутих країнах та як досягти її рівня в нашій державі?

Почнемо з сутності економічної системи. Це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства, яка має загальну мету. Вона складається з трьох основних ланок: продуктивних сил, економічних відносин і механізму господарювання. Розрізняють такі типи економічних систем: традиційну, ринкову, командно-адміністративну, змішану.

Командно-адміністративна система або інша назва «планова» - це неринкова економіка, яка базується на пануванні державної власності, одержавленні та монополізації народного господарства, жорсткому, централізованому директивному плануванні виробництва і розподілі ресурсів, відсутності реальних товарно-грошових відносин, конкуренції і вільного ціноутворення. Їй притаманні висока затратність виробництва, несприйнятливості до НТП, зрівняльний розподіл результатів виробництва, відсутність матеріальних стимулів до ефективної праці, хронічний дефіцит (особливо товарів народного споживання) тощо. Усе це ознаки недостатньої

ефективності командної системи, які закономірно призвели її до кризи, а потім і розпаду.

Ринкова економічна характеризується пануванням приватної власності на економічні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності, особисту свободу всіх економічних суб'єктів, однаковий доступ їх до ресурсів, науково-технічних досягнень, інформації. У такій системі поведінка кожного економічного суб'єкта мотивується його особистими інтересами. Кожний з них прагне отримати максимальний дохід на основі індивідуального прийняття рішень.

Всі макро- та мікроекономічні процеси (розподіл ресурсів, ціноутворення, створення доходів тощо) регулюються ринковим механізмом на основі вільної конкуренції. Конкуренція тут є основною рушійною силою розвитку економіки.

Втручання держави в економічні процеси мінімальне і виважене. Роль держави обмежується лише захистом приватної власності та встановленням сприятливого правового поля для вільного функціонування ринку. Усі економічні рішення приймаються ринковими суб'єктами самостійно на свій страх і ризик. Ринкова економіка вільної конкуренції проіснувала приблизно до першої третини ХХ ст.

Змішана економічна система – це система, що поєднує переваги планової та ринкової економічних систем. Змішана економічна система захищає приватну власність і забезпечує високий рівень економічної свободи у використанні капіталу, але також дозволяє урядам втручатися в економічну діяльність з метою досягнення соціальних цілей.

Змішана економічна система є формою функціонування сучасних розвинутих країн світу і характеризується такими рисами:

- різноманітністю (плюралізмом) форм власності й рівноправним функціонуванням різних господарюючих суб'єктів (приватних, колективних, державних);

- високим рівнем розвитку продуктивних сил і наявністю розвинутої ринкової інфраструктури суспільства;

- оптимальним поєднанням ринкового механізму з державними методами регулювання економіки, які органічно переплітаються і доповнюють один одного;

- орієнтацією на посилення соціальної спрямованості розвитку економіки. Збільшуються витрати на освіту, медичне обслуговування, створюються державні й приватні фонди соціального страхування та соціального забезпечення населення тощо.

Сучасна економіка значної частини розвинутих країн світу є змішаною. Це означає, що в ній вільне підприємництво поєднується з державним регулюванням, що держава може не лише контролювати певні процеси, а й втручатись у розподіл, виробляти товари та послуги. Сучасна економіка потребує поєднання різних типів підприємництва і форм власності. Вона характерна для багатьох сучасних розвинутих країн. Прикладами яких є США, Франція, Швеція, Японія, Велика Британія.

Розглянемо моделі змішаних економічних систем різних розвинутих країн.

Ліберальна ринкова економіка. Характеризується мінімально допустимим втручанням держави у перебіг економічних подій лише у тих випадках, коли ринок виявляє свою недостатність або неефективність. Основну ідею бізнесу тут формує мета привласнення за всіх умов максимально високого прибутку. Прикладом цієї моделі є економіка США

Соціальне ринкове господарство. Передбачає не лише державне регулювання у випадку недостатності ринку в освіті, сільському господарстві, видобувній промисловості тощо, а й гарантування державою високого рівня життя непрацюючим верствам населення (дітям, пенсіонерам, безробітним, інвалідам), державне сприяння перетворенню найманих працівників у

співвласників підприємств. Прикладом соціально орієнтованої ринкової економіки є економіка Німеччини.

Демократичний соціалізм ринкового типу. Передбачає те, що держава перебирає на себе основний тягар соціальних витрат громадян: у зв'язку з утриманням дітей у дитячих установах, одержанням вищої освіти, охороною здоров'я, пенсійним забезпеченням. Для того, щоб держава могла забезпечувати високі соціальні гарантії і виплати, громадяни сплачують до бюджету у вигляді податків більший, ніж у інших країнах, відсоток доходів. Прикладом країни з такою економікою є Швеція.

Модель поєднання ринкового та урядового механізмів макроекономічного регулювання, або модель "по один бік плану і ринку" відрізняється тим, що передбачає поширення загальнонаціонального індикативного планування поряд з приватною власністю на виробничі ресурси. Основною метою тут стає не стільки максимізація прибутку, скільки контроль якомога більшої частини не лише національного, а й світового ринку. В основу економічних відносин покладено принцип так званого патерналізму - повної підпорядкованості молодших старшим за віком та посадою, відданості своїй фірмі, гарантованої захищеності від безробіття. Приклад такої економіки дає Японія.

Проаналізуємо ці країни за міжнародними рейтингами.

Таблиця 1. Місце розвинутих країн за міжнародними рейтингами

Індекс економічної свободи (2022 рік)	Індекс людського розвитку (2020 рік)	Індекс глобальної конкурентоспроможності (2021 рік)
Швеція – 11 місце	Німеччина - 6 місце	Швеція – 1 місце
Німеччина – 16 місце	Швеція – 7 місце	США – 10 місце
США – 25 місце	США – 17 місце	Німеччина – 15 місце
Японія – 35 місце	Японія – 19 місце	Японія – 31 місце
Україна – 130 місце	Україна – 74 місце	Україна – 54 місце

З даних таблиці 1 можемо зробити висновок, що країни які мають змішану економіку є одними з лідерів в багатьох міжнародних рейтингах, тоді ж як Україна значно відстає від них.

Як же вони досягли таких висот? Розглянемо на прикладі дві країни.

1. США:

- Має потужні інвестиції;
- Масове реформування структури тисяч компаній, чому значною мірою допоміг Інтернет;
- Має гнучкість і відкритість ринків праці, товарів і капіталів.

Окрім того, обсяги інвестицій компаній у новітні технології США у середньому в 5 разів більші, ніж в Європі. Саме новітні інформаційні технології у поєднанні з поглибленням процесу глобалізації надають економіці США можливість протягом тривалого періоду розвиватися значно скоріше, ніж раніше, за низького рівня безробіття та незначної інфляції.

2. Японія:

- має високий розвиток в технологіях;
- високий експорт;
- економічні успіхи забезпечили Японії наприкінці 80-х років лідерство у світі за конкурентоспроможністю.

Сьогодні Японія є світовим лідером у розвитку галузей, що пов'язані з електронікою та інформатикою, з оптикою та оптоелектронікою, лазерною технікою та виробництвом новітніх сучасних матеріалів.

Так що ж мають розвинуті країни зі змішаною економікою?

1. Економічну свободу. Економічна свобода полягає в можливості споживачів вирішувати, як саме витратити й заощаджувати свої доходи, у свободі працівників змінювати місце роботи й утворювати трудові спілки, у можливості організовувати свою справу та реалізовувати підприємницькі здібності.

2. Економічну ефективність. Економічну ефективність визначають ступенем доцільності розподілу виробничих ресурсів та продуктивного їх використання з огляду на отримані результати.

3. Рівні підприємницькі можливості. Рівні підприємницькі можливості передбачають створення передумов економічної справедливості, коли економічні блага розподіляються не на засадах «зрівнялівки», а відповідно до господарської активності людей та їхнього професіоналізму.

4. Економічну безпеку. Економічна безпека — це захист від деяких негативних впливів ринкового механізму, зокрема від безробіття, інфляції, бідності, банкрутства.

5. Економічне зростання. Економічне зростання полягає у збільшенні виробництва товарів і послуг, розвитку технологічної та організаційної бази виробництва. Завдання збільшення обсягів виробництва на 3—4% на рік вважається цілком досяжним.

То як же Україні досягти високих показників?

Економіка України – особлива. Потенційно вона має всі можливості, щоб входити до переліку провідних економік Європи та світу. Але невдала економічна політика міцно тримає Україну в категорії переважно сировинних держав з низьким рівнем доходів та низьким обсягом ВВП і рівнем доходів населення. Щоб відбулося економічне чудо, потрібно створити для нього відповідні умови.

Основними завданнями, які стоять перед Україною для переходу до змішаної економіки такі:

- ефективна, соціально спрямована приватизація державної власності й підприємств;
- сприяння конкуренції, прийняття юридичних актів щодо рівних прав і відповідальності всіх суб'єктів власності;
- зниження ролі уряду як власника, керівника, організатора виробництва, а також як інституту, що встановлює ціни;
- скасування контролю за цінами;
- розширення й розвиток ринкової інфраструктури;
- входження у світову економіку;

- досягнення макроекономічної стабільності;
- формування в населення ринкового менталітету та економічного мислення.

Оскільки ці зміни взаємозалежні, їх слід здійснювати одночасно. Наприклад, якщо скасування контролю за цінами не супроводжується посиленням конкуренції або поглибленням приватизації, то у виробників не буде стимулів для розширення виробництва. Найімовірніше, у них з'являться стимули для того, щоб поводитися як монополісти та встановлювати більш високі ціни без збільшення пропозиції. Посилення конкуренції передбачає відкритість економіки для світової торгівлі та іноземних інвестицій. У той самий час необхідно формувати в населення сприйняття ринкових відносин як економічно ефективних.

Економічне диво не трапляється саме собою. Це не випадковий збіг обставин. І не подарунок вищих сил. А послідовна довгострокова національна стратегія, спрямована на досягнення конкретних цілей. З чіткими пріоритетами, податково-фінансовою політикою та підтримкою експорту товарів і послуг з найвищою доданою вартістю.

Використані джерела:

1. *Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. - К.: Знання, 2006, - 631с.*
2. *Економіка (профільний рівень): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед, освіти / Л. П. Крупська, І. С. Тимченко, Т. І. Чорна. - Харків : Вид-но «Ранок», 2018, - 240 с., іл.*
3. *Економіка (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед, освіти / Л. П. Крупська, І. С. Тимченко, Т. І. Чорна. - Харків : Вид-но «Ранок», 2018, - 256 с., іл.*
4. *Список країн за індексом людського розвитку. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_індексом_людського_розвитку*
5. *Індекс економічної свободи. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_економічної_свободи*
6. *Економіка (профільний рівень). 10 клас / І.Ф. Радіонова. В.В. Радченко. - Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. - 208 с.*

*Повар Л. А.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
М. Київ, Україна*

ГРОШОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: НЕОБХІДНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ І НАСЛІДКИ

Серед комплексу заходів щодо оздоровлення та удосконалення грошового обороту особливе місце займають грошові реформи.

Грошова реформа — це проведення деномінації грошей, вилучення з обігу знецінених паперових грошей, випуск нових грошових одиниць, зміна їх золотого вмісту з метою зміцнення грошової системи.

Залежно від мети проведення та глибини перебудови державою наявної грошової системи реформи можна класифікувати так:

1. Становлення нової грошової системи.
2. Часткова зміна грошової системи, коли реформуються окремі її елементи: назва і величина грошової одиниці, види грошових знаків, порядок їх емісії та характер забезпечення.
3. Проведення спеціальних стабілізаційних заходів з метою гальмування інфляції чи подолання її наслідків.

Важливе значення для успіху реформи має правильний вибір методу стабілізації національної валюти. У процесі грошових реформ можуть застосовуватися такі основні методи стабілізації валют:

- дефляція – процес призупинення або стримування темпів зростання грошової маси в обігу;
- деномінація – обмін усіх старих грошових знаків на нові в певній пропорції з одночасним перерахунком у цій пропорції цін, тарифів, заробітної плати, пенсій, стипендій, балансової вартості фондів, платіжних зобов'язань тощо;

- нуліфікація – оголошення державою знецінених грошових знаків недійсними;
- ревальвація – підвищення курсу вартості національної валюти щодо іноземних чи міжнародних валют.

Грошова реформа в Україні – це надзвичайна подія для нашої держави, в результаті якої створено один з невід’ємних атрибутів державності. Такий широкомасштабний захід, який передбачав би повну заміну в готівковому обігу за короткий строк (два тижні) грошових знаків, зміну масштабу цін і переведення всієї грошової системи, включаючи і безготівкові розрахунки, на нову грошову одиницю – гривню, в історії України проводився вперше.

Відкритий безконфіскаційний характер реформи показав усьому світові, що Україна не пішла шляхом зрівнялівки як засобу регулювання відносин держави і народу. Тим самим створено умови для прискорення широкого спектру позитивних соціально-економічних змін. Особливо позитивне значення цей факт матиме для посилення довіри іноземних інвесторів до України.

Серед пострадянських країн грошова реформа в Україні була останньою. Естонія запровадила власну грошову одиницю в травні 1992-го, Латвія і Литва – відповідно в травні і жовтні того ж року, Киргизстан – у квітні 1993-го, Молдова, Азербайджан, Казахстан і Узбекистан – наприкінці 1993 р. У нас же до вересня 1996 р. у грошовому обігу були купоно-карбованці. Ця тимчасова грошова одиниця не виконувала в повному обсязі грошових функцій – не могла служити інструментом еквівалентного обміну, засобом нагромадження та, відповідно, інструментом інвестиційного процесу, тож була нездатна стати надійною основою стабілізаційних перетворень. У першій половині 1990-х Україна була лідером на пострадянському просторі за глибиною економічної кризи. Причини багато в чому визначаються ситуацією в грошовій сфері.

Головними завданнями грошової реформи були:

- заміна тимчасової грошової одиниці – українського карбованця на національну валюту – гривню;

- зміна масштабу цін;
- створення стабільної грошової системи та перетворення грошей у важливий стимулюючий фактор економічного і соціального розвитку.

Проведення грошової реформи було спрямовано на закріплення фінансової стабільності, прискорення розрахунків, залучення в банківську систему надлишкової готівки, забезпечення стабільності цін і курсу національної валюти до іноземних валют.

Головним досягненням є те, що вдалося утримати стабільність на грошовому, споживчому і валютному ринках.

По-перше, з перших днів реформи НБУ підтримував стабільний курс гривні до іноземних валют, зокрема 176 гривень за 100 доларів США, що відповідало курсу, який склався у карбованцях напередодні грошової реформи. Фактично в період реформи і в перші 20 днів після її завершення було зафіксовано курс української грошової одиниці для забезпечення фінансової стабільності. Деяке падіння курсу гривні, яке почалося 7 жовтня 1996 р., є підтвердженням відновлення режиму плаваючого курсу і виведення його на реальне значення з метою підтримки вітчизняного виробника і стимулювання експорту.

Реформа 1996 р. ефективно позначилася на курсі валют. Адже ціна курсу в 1990-х зростала швидкими темпами. Вже 1992 р. 1 долар США коштував 208 купоно-карбованців, 1993-го – 4539 крб., 1994-го – 31700 крб., 1995-го – 147463 крб. Тобто був зроблений удар по курсу та знеціненні української валюти.

Вже після реформи, 1996-го року курс гривні стабілізувався: 1 дол. США коштував 1,76 грн. Згодом на підняття курсу до 5,5 грн. вплинула азійська фінансова криза. Більш-менш стабілізаційний період був до 2008 р. Потім на курс вплинула анексія Криму та війна на Сході України. Нині, на підвищення курсу валют впливає російське вторгнення в Україну 2022 р.

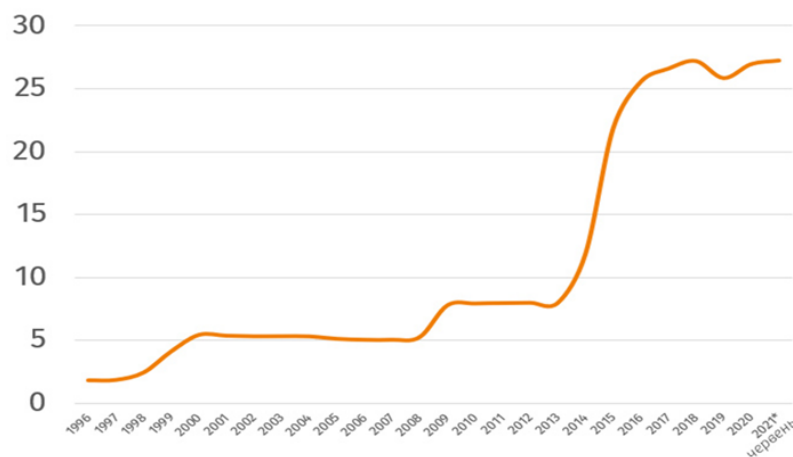

Рис. 1. Динаміка курсу долара США

По-друге, проведення реформи прискорило обіг грошей і сприяло поліпшенню стану грошово-кредитного ринку України. Це насамперед зменшення обсягів готівки в обігу на фоні деякого зростання цін та відчутне збільшення ліквідності комерційних банків, що не спостерігалось останнім часом. Так, протягом серпня-жовтня 1996 р. темпи зростання цін споживчого ринку становили 9,4%, а обсяги готівки в обігу за цей період не тільки не зросли, а зменшились на суму близько 150 млн. грн.

За рахунок збільшення строкових депозитів суб'єктів господарювання та населення ліквідність комерційних банків зросла приблизно на таку ж суму і на кінець 1996 р. досягла 500-600 млн. грн.

Це сприяло зростанню обсягів кредитів, які комерційні банки надають суб'єктам господарювання. Загальний обсяг заборгованості за кредитами в національній валюті збільшився з 3,2 млрд. грн. на 1 серпня до майже 3,5 млрд. грн. на 1 листопада 1996 р., а в іноземній валюті відповідно з 1,30 млрд. грн. до 1,35 млрд. грн. Намітилася тенденція зростання обсягів довгострокового кредитування.

По-третє, вдалося утримати інфляцію у прогнозованих параметрах: 5,7% – за серпень, 2,0% – за вересень, 1,5% – за жовтень 1996 р.

Деякий ажіотаж на споживчому і валютному ринках, що на короткий проміжок часу виник напередодні проведення реформи, швидко був погашений шляхом роз'яснення через засоби масової інформації механізмів і характеру

проведення реформи, а також здійснення термінових заходів адміністративного і фінансового характеру та встановлення жорсткого контролю за роботою обмінних пунктів з іноземною валютою.

Рис. 2. Динаміка темпів інфляції в Україні

Головною причиною зростання темпів інфляції в Україні у 90-х рр. було надмірне збільшення грошової маси. У 1992 р. дефіцит бюджету України становив 12,2% від ВВП, і, зважаючи на відсутність доступу до світових ринків капіталу, був профінансований переважно за рахунок емісії грошей. Як наслідок, інфляція сягнула 2000%. У 1993 році ситуація з дефіцитом бюджету трохи покращилась, але необхідність постійних «сюрпризів» у вигляді зростаючих понад очікування темпів інфляції, впливали для того аби впливати на реальну економіку, призвели до того, що ціни в Україні в ті часи в середньому зросли на 10150% за рік. На жаль, Україна стала «світовим рекордсменом» за рівнем інфляції.

Приймати будь-які довгострокові рішення на тлі такого відчутного зростання цін було неможливо. Таким чином, були введені заходи жорсткої економії, які дозволяли знизити рівень інфляції до двозначної цифри до 1996 р. Таке рішення мало тяжкі наслідки: так в 1994 р. ВВП знизився більше як на 20%, так само впав і рівень особистих доходів громадян. У вересні 1996 р., коли інфляція істотно знизилась, була запроваджена національна грошова одиниця – гривня замість «перехідних» купоно-карбованців. Оскільки в 1996 р. середня заробітна плата становила 126 грн., в той час як у 1985 р., тобто напередодні

перебудови, становила 168 радянських рублів, то за десятиліття (припустімо, що рівень реальної заробітної плати залишався приблизно однаковим) масштаб цін зріс в 100000 разів!

Однією із причин інфляції був високий дефіцит бюджету. Введення нової грошової одиниці і фіксація обмінного курсу на рівні приблизно 1,76 грн. за 1 дол. США дозволили тимчасового знизити інфляційні очікування. Як наслідок, в 1997 р. темпи зростання ІСЦ знизились до 10,1%. Бюджетне фінансування переключилось з друкарського верстата Центрального банку на короткострокові (терміном до одного року) внутрішні позики. Завдяки відносно високим процентним ставкам (у липні 1998 р., коли річне зростання ІСЦ становило 6,7%, ставка відсотка перевищила 70% річних), більш-менш стабільному обмінному курсу було залучено значні обсяги як вітчизняного, так і іноземного капіталу. У липні 1998 р., незадовго до світової економічної кризи, річний рівень інфляції склав 6,7%, то до грудня того ж року він перевищив 20%, і до 2001 року залишався в діапазоні 20%-30%. Зниження темпів інфляції насамперед відбулося за рахунок помітного урізання дефіциту бюджету в 1999-2000 рр., відновлення економічного зростання та стабілізації обмінного курсу на рівні 5,4 грн. за 1 дол. США на початку 2000-х рр. Стало зрозуміло, що інфляція є наслідком, а не причиною економічних проблем, які, перш за все, були спричинені «м'якою» грошово-кредитною і податково-бюджетною політикою країни.

Як підсумок, у різні періоди на споживчу інфляцію в Україні впливали різні фактори:

- на початку 90-х рр. високий дефіцит бюджету і активне «вливання» грошової маси в умовах занепадаючої економіки;
- у 2000-х рр. проведення нестерилізованих інтервенцій для збереження обмінного курсу по відношенню до долара і занадто оптимістичне інтенсивне приватне споживання, яке не підтримувалось зростанням продуктивності;

- сплески інфляції після девальвації в 1998, 2008 і 2014 рр. посилюються тим, що українська економіка є занадто відкритою (вразливою) в міжнародній економічній системі (співвідношення зовнішньоторговельного обороту і ВВП – одне з найвищих в світі для економік подібного розміру та рівня розвитку).

Проведена у 1996 р. грошова реформа завершила перший етап побудови української фінансово-кредитної системи. Було не лише введено національну грошову одиницю – гривню, а й створено умови для стабілізації грошової системи та перетворення грошей у важливий стимулюючий фактор економічного розвитку. Грошова реформа в Україні була надзвичайною подією для нашої країни, в результаті якої Україна набула одного з найважливіших чинників – державності, а поряд з цим введення повноцінної національної валюти – гривні – забезпечило умови для прискорення подальшого розвитку економіки.

Використані джерела:

1. *Банківська справа. Грошова реформа в Україні як панацея від усіх лих економіки.* URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/bank/20037/>
2. *Учбові матеріали. Грошова одиниця України.* URL: <https://works.doklad.ru/view/9kMS299zEGI/all.html>
3. *Гальчинський А. Грошова реформа: проблеми і суперечності / Газета «День». 13.09.2011. №162, (2011).* URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/groshova-reforma-problemi-i-superechnosti>
4. *Сало І. Грошова реформа 1996 р. – введення національної валюти України – гривні // Вісник Української академії банківської справи. Теорія фінансів і бухгалтерського обліку. 2013. №1(34), (2013).* URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52293/6/Salo_Hoshova_reforma.pdf;jsessionid=F2F7709AEAA9A333749B9FE62D028AFA
5. *Офіційний сайт Національного банку України. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют.* URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart?cn%5B%5D>
6. *Економіка (профільний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова. - Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2011. – 176 с.*

*Самойленко А. С.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
М. Київ, Україна*

АНАЛІЗ РІВНЯ І СТРУКТУРИ ВВП В УКРАЇНІ

Існує багато показників для вимірювання рівня розвитку національної економіки, але основним показником на макрорівні все ще залишається валовий внутрішній продукт (ВВП), який представляє загальну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в певному періоді на території держави.

Показник ВВП є важливим показником соціально-економічного розвитку країни. Розраховуючи ВВП, можна оцінити результати виробництва та споживання, темпи економічного зростання, суспільну продуктивність праці, а також проаналізувати загальний добробут країни.

У державі завжди існує потреба в отриманні кількісної інформації про загальний стан і динаміку розвитку економіки країни та її секторів і галузей, виробництва, розподілу, перерозподілу та використання суспільних благ. Для цього використовується система національних рахунків (СНР). СНР дозволяє визначити роль фінансово-кредитних механізмів у розподілі та перерозподілі національного доходу, формування кінцевого доходу, вплив податкової політики на доходи, роль зовнішньоекономічної діяльності тощо. СНР — це міжнародний стандарт оцінки основних економічних показників країни, який використовується не тільки для визначення рівня життя населення країни, а й для порівняння його з рівнем життя інших країн. Основою СНР є показник ВВП.

Оскільки усі основні показники в системі національних рахунків відображають результати економічної діяльності за рік і виражені в цінах цього року, вони є номінальними. Номінальні показники не дають змогу здійснювати аналіз та порівняння ВВП різних країн світу, а також порівнювати показники

однієї країни в різні періоди часу. Такі показники можна порівнювати за допомогою реальних даних, а саме показників реального виробництва та реального рівня доходів, які виражені в незмінних зіставлених цінах, тому дослідження динаміки ВВП України пов'язане з аналізом номінального та реального ВВП [2].

Номінальний ВВП – це ВВП, розрахований у цінах цього року. На величину номінального ВВП впливають такі фактори:

- 1) зміни реального рівня виробництва;
- 2) зміна рівня цін.

Цей показник має постійну тенденцію до зростання, проте не характеризує позитивну тенденцію в економіці країни.

Реальний ВВП – це ВВП, який вимірюється у зіставлених незмінних цінах, у цінах базового року. При цьому базовим роком може бути вибраний будь-який рік, тобто за хронологією він може бути як раніше, так і пізніше конкретного (див. рис.1)

Рис. 1. Зміна реального ВВП України за період 1992-2020 рр. [3]

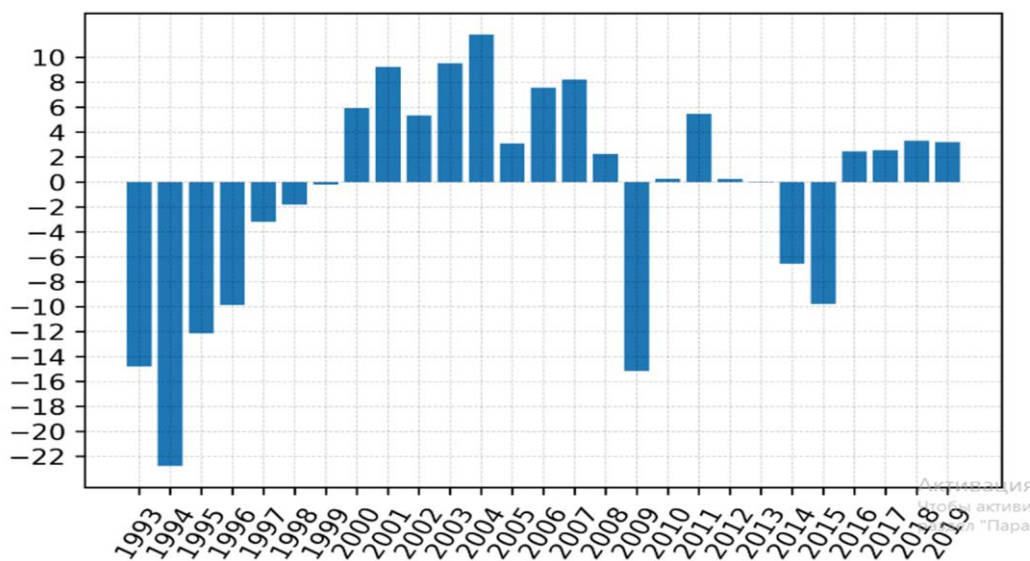

Рис. 2. Зміна рівня реального ВВП у відсотках порівняно з попереднім роком [3].

Реальний ВВП України за період з 1992 по 1999 рр. спадав, що зумовлено трансформацією економічної системи України і порушенням експортних зв'язків з республіками колишнього СРСР, а з 2000 по 2014 рр. мав зростання, за виключенням кризового року. Таке зростання зумовлено зростанням попиту на метал на світовому ринку. Далі спостерігалось незначне пошвавлення. На зниження ВВП у 2014 році вплинув початок Антитерористичної операції на сході країни, що призвело до торгової блокади Донбасу в першому кварталі 2017 року. Оскільки значна частина промислового потенціалу знаходилася саме там, то початок бойових дій зупинив виробництво на сході і тим самим значно зменшив відсоток ВВП країни на 6,3%. У 2016 році ВВП України збільшилось на 1,8%, зростання ВВП країни зумовлене інвестиціями з-за кордону. Експорт вугілля та металів, з окупованого Донбасу був заборонений, що вплинуло на економіку країни. Проте економіка змогла впоратися з наслідками блокади, і в 2017 році її зростання становило близько 2%. Крім того, відновилися звичайні обсяги експорту товарів з країни завдяки укладенню угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським союзом у січні 2016 року.

Основними чинниками падіння ВВП у 2020 році стали карантинні обмеження, запроваджені в Україні та у світі у відповідь на поширення COVID-19, а також зниження внутрішнього попиту, передусім інвестиційного, через

пов'язану з пандемією невизначеність. Водночас українська економіка виявилася більш стійкою до поточної кризи порівняно із попередніми. Коронакриза не супроводжувалася стрімкою девальвацією та інфляцією, а падіння реального ВВП виявилось не таким суттєвим, як очікувалося на початку кризи. В 2021 році Україна почала відновлюватися після коронакризи, і про це свідчить понад 3% зростання ВВП у 2021 році й рекордний ВВП у понад 195 млрд доларів. Приріст відбувся завдяки злету ІТ-сектору, будівельні галузь, яка зросла майже на 6% та рекордні показники експорту — 68 млрд доларів (зростання майже на 40%) [5].

У зв'язку з проведенням активної фази війни з росією, зупинкою окремих підприємств реальний ВВП України у II кварталі 2022 року зменшився порівняно з попереднім кварталом на 19,1% (з урахуванням сезонного фактору), а порівняно з II кварталом 2021 року – на 37,2% (Рис. 3) [6].

Інфляція з одночасним скороченням ВВП призводить до зменшення купівельної спроможності населення, а також спостерігається падіння рівня життя.

Рис. 3. Зміна реального ВВП України у відсотках до відповідного кварталу попереднього року [6].

В структурі ВВП серед секторів найбільшу частку української економіки складає оптова та роздрібна торгівля (13,8%), сільське/лісове/рибне господарство (10,6%) та переробна промисловість (10,3%). Ще 6,7% внесла до ВВП добувна промисловість і розроблення кар'єрів (Рис. 4).

Як бачимо частка переробної промисловості зменшується в порівнянні з 2010 роком, бо протягом останніх 20 років, виробничі потужності України не були модернізовані, об'єкти промисловості набули високого ступеня зношеності. Здебільшого вітчизняна продукція галузей переробки втратила конкурентоспроможність на міжнародному ринку товарів, а широкий внутрішній попит значною мірою забезпечують імпортовані товари [7].

Суттєвий вплив на стан ВВП України має наукове відставання країни від передових країн світу і переважно екстенсивний шлях розвитку. Через це для України є характерний розвиток лише окремих галузей виробництва, які є ресурсозатратними, виробництво, в основному, сировинної продукції, тоді як готова продукція не відповідає міжнародним стандартам.

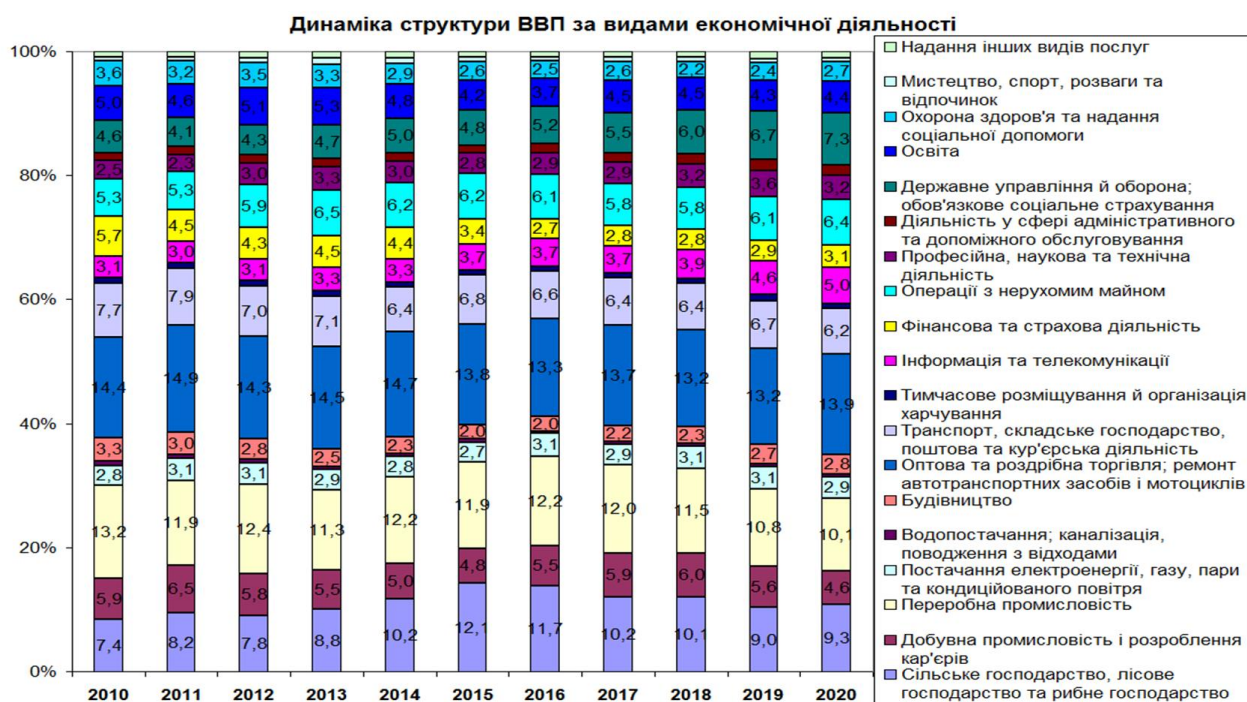

Рис. 4. ВВП в Україні за видами економічної діяльності 2010-2020 роки.

Економічний добробут громадян тісно пов'язаний із показником ВВП в розрахунку на одну особу. Рівень реального ВВП в країні дає змогу робити зіставлення з іншими країнами, а також виявити, до якої категорії вони належать (до розвинених чи таких, які розвиваються) [8].

Розглянемо ВВП у розрахунку на одну особу в Україні в порівнянні з іншими країнами (Рис. 5).

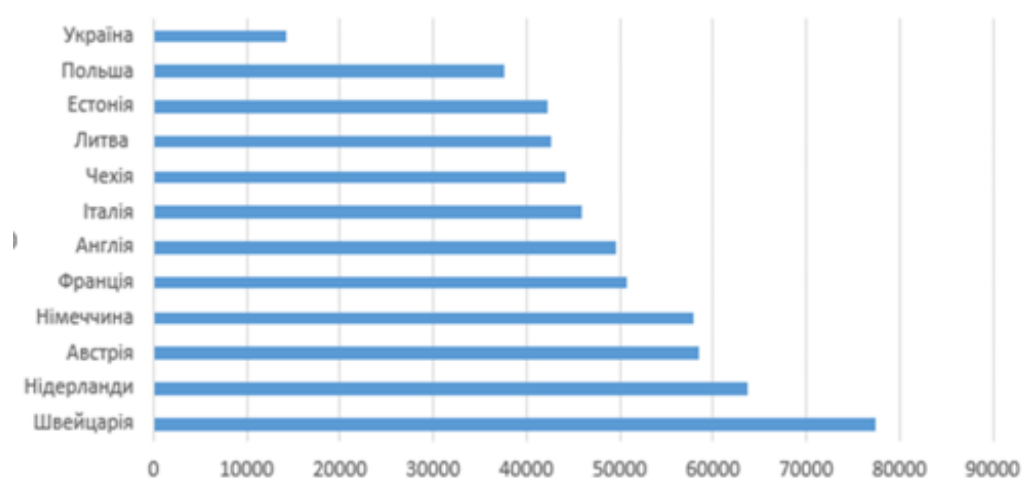

Рис. 5. Рівень ВВП у розрахунку на одну особу в країнах Європи за 2021 рік [9]

Якщо порівняти динаміку макропоказників України з іншими країнами, то загалом у Європейському союзі рівень ВВП у розрахунку на одну особу становить понад 35 тис. \$, а в Україні 14 220 \$.

Розвинені країни, як правило мають щорічні темпи зростання 2–3 % у період економічного підйому, 1–1,5 % – у період незначних економічних криз. Для країн, що розвиваються, характерними є більш високі показники економічного зростання – близько 6 % – за рахунок низького початкового рівня економічного розвитку [8].

Аналіз рівня ВВП України за 2000-2020рр. свідчить про його зростання, проте він ще не вийшов навіть на рівень ВВП за 1990 рік. Країна зазнала кілька криз про що свідчить динаміка рівня ВВП. Проте слід відмітити, що впродовж останніх років ВВП зростав значно нижчими темпами в порівнянні з періодом 2010-2011рр.

Показник ВВП в Україні продовжує залишатися на досить низькому рівні, що є значною проблемою, подолання якої є стратегічно важливим завданням для країни.

Розглянемо пріоритетні напрями забезпечення економічного зростання в Україні. Першим пріоритетом має бути забезпечення політичного та військового врегулювання ситуації в країні. Далі регулювання макроекономічної стабільності фінансового сектору, що супроводжується проведенням ключових структурних реформ, щоб дати поштовх економічному зростанню. Уряд України повинен проводити заходи з макроекономічної стабілізації, а це означає ведення жорсткої податково-бюджетної політики і продовження політики плаваючого валютного курсу.

Міжнародний досвід свідчить, що є два шляхи швидкого зростання економіки за рахунок іноземного капіталу: залучення іноземних інвестицій та стимулювання грошових переказів мігрантів. В Україні, є великі резерви для залучення грошових переказів через фінансову систему. Це дало б змогу вирівняти платіжний баланс і залучити кошти на програми розвитку домогосподарств, підприємництва тощо. Це позитивно вплине на зростання реального ВВП.

Уряду необхідно мінімізувати негативний ефект бюджетної стабілізації для економічної активності. Для того, щоб це зробити, по-перше, треба намагатися знайти кошти для низки найважливіших інфраструктурних проектів, зокрема й за рахунок пільгового фінансування. По-друге, – дерегулювати економіку й стимулювати підприємницьку активність. І, нарешті, Україна повинна підвищити свій рівень виробництва та експорт готової продукції, що в майбутньому підвищить показник ВВП, для цього потрібна максимальна підтримка експортної діяльності за рахунок інформаційної, технічної й правової підтримки самих експортерів, за рахунок сприяння виходу малого й середнього бізнесу на зовнішні ринки, а також за рахунок формування системи експортного кредитування й страхування [10].

Показник ВВП в Україні продовжує залишатися на досить низькому рівні, що є значною проблемою, подолання якої є стратегічно важливим завданням для країни. Україна повинна підвищити свій рівень виробництва та експорту готової конкурентоспроможної продукції, що в майбутньому забезпечить експортне зростання. Багато чинників нівелюють результати дій влади направлених на підвищення ВВП, серед них: монополія на ринку важливих галузей економіки (спиртова, вугільна, паливна), корупція, тінізація ринку, пандемія COVID-19, війна на території країни. Для подолання всіх цих проблем необхідно проводити значні і ефективні реформи, які забезпечать соціально-економічний розвиток України в майбутньому.

Використані джерела:

1. Економіка (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. — Харків: Вид-во «Ранок», 2019. — 256 с.
2. Моторина Р. Економічна статистика: навчальний посібник. Київ, 2005. 362 с.
3. Валовий внутрішній продукт. Мінфін - все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: www.minfin.com.ua/economy/gdp/
4. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014-2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації). URL: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>.
5. Офіційний сайт НБУ України. URL: <https://bank.gov.ua>
6. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
7. Мадяр Р. О. Пріоритетні заходи з стабілізації обсягів ВВП та прогнозування його динаміки / Р. О. Мадяр // Молодий вчений. - 2014. - № 6(1). - С. 165-168. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(1\)__45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(1)__45).
8. Лозинська С. І. Сутність і роль ВВП для економічного зростання / С. І. Лозинська // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2011. – Вип. 12. – С. 49 – 52.
9. Світовий банк (GDP per capita, PPP (current international \$)). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>
10. Чотири варіанти, як утримати ВВП. URL: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2014/05/16/325959>.

*Нехай А.В.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
М. Київ, Україна*

Ринок цінних паперів в Україні: аналіз, проблеми та шляхи вирішення

Найважливішою тенденцією розвитку світової економіки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. стало зростання ролі та значення фондового ринку як домінантного елемента інфраструктурної підсистеми ринкової економіки, ефективного механізму, що забезпечує трансформацію заощаджень в інвестиції та мобільне переміщення ресурсів між галузями економіки, регулює рух грошових і капітальних ресурсів, стабілізує макроекономічну ситуацію і створює умови для економічного зростання.

У розвинутих країнах ринок цінних паперів є найпотужнішим сегментом фінансового ринку за обсягом здійснюваних операцій і різноманіттям фінансових інструментів, що на ньому обертаються. Водночас у трансформаційних економіках розвиток фондового ринку – важливий індикатор лібералізації економіки та успішного проведення ринкових реформ.

Згідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», фондовий ринок – сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Фондовий ринок є найважливішою складовою ринкової економіки України. Він допомагає обмежувати монополії, створювати сприятливі умови конкуренції, раціонально розподіляти фінансові ресурси.

Аналіз річних звітів НКЦПФР України за останні роки та дані з приводу обсягів фондового ринку в 2022 р. показали що:

1) Дивлячись на обсяг торгів у вересні 2022 р. за видами ЦП (див. рис.1), бачимо, що державні облігації є найбільш обортовими на українському ринку цінних паперів, а частка торгівлі акцій спадає.

З кожним роком державні облігації займають все більшу частку в обсязі торгів. Також це дуже помітно, якщо аналізувати минулі роки, адже в 2016 році державні облігації займали лише 34,8% від усього обсягу торгів, а в 2020 р. обсяг торгів державними облігаціями складав 82,5% від усього обсягу (див. рис.2).

2) Протягом 2022 р. фондовий ринок України наповнював державний бюджет шляхом продажу військових облігацій внутрішньої державної позики (див. рис.1), оскільки обмеження, введені 24 лютого 2022 р. на здійснення операцій на ринках капіталу з метою протистояння панічним діям, були зняті лише у серпні 2022 р.

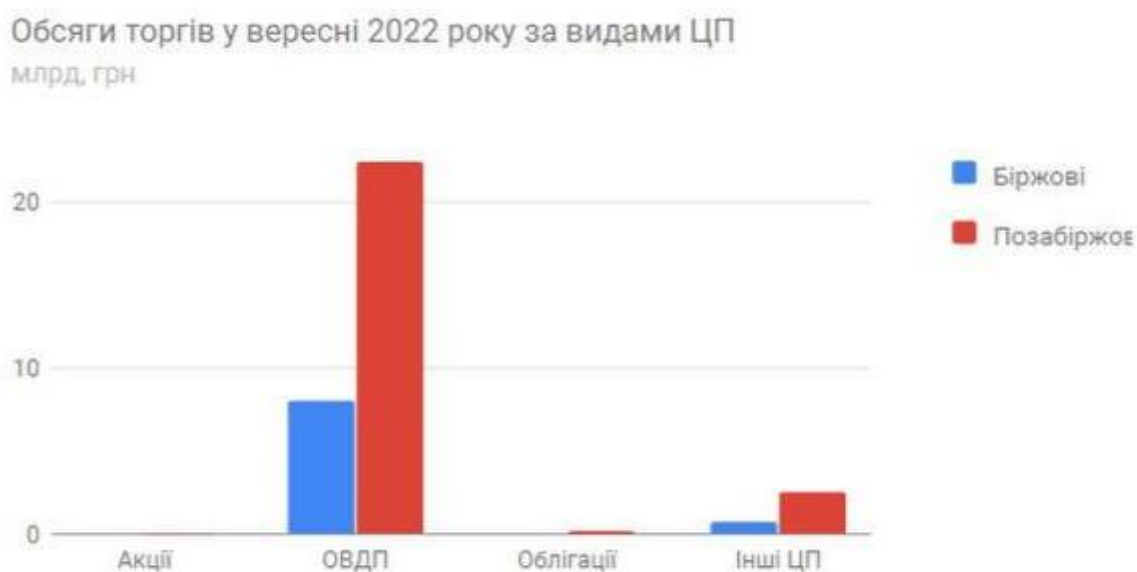

Рис. 1. Обсяги торгів у вересні 2022р. за видами цінних паперів, млрд. грн

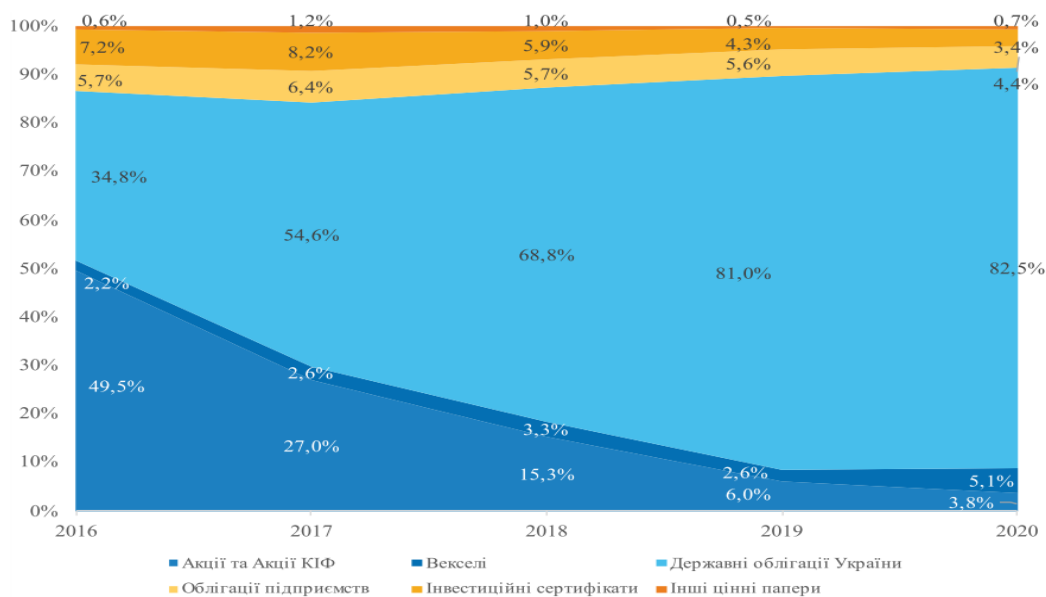

Рис. 2. Структура обсягу торгів на ринку цінних паперів з розподілом за фінансовими інструментами у 2016 – 2020 роках, %

Якщо повернутися до рис 1., то ми бачимо, що прослідковується ще одна з важливих проблем на ринку цінних паперів – це недостатня кількість операцій на фондових біржах. Тобто ми бачимо, що краще себе проявляє позабіржовий ринок (див. рис.3). До речі, станом на 2020 р. на позабіржовий ринок припало 2/3 обсягів торгівлі на фондовому ринку України.

Хоча в 2017 р. обсяги торгів на біржовому та позабіржовому ринках майже рівні (в той час як в 2016 р. обсяг торгів на біржовому ринку складав лише 12,4% від усього обсягу торгів), більшу частину біржових операцій займають державні облігації.

В Україні, лише декілька відсотків обсягу торгів акціями торгуються на фондових біржах, весь інший обсяг – на позабіржовому ринку (див. рис.4, рис. 5, та рис. 6).

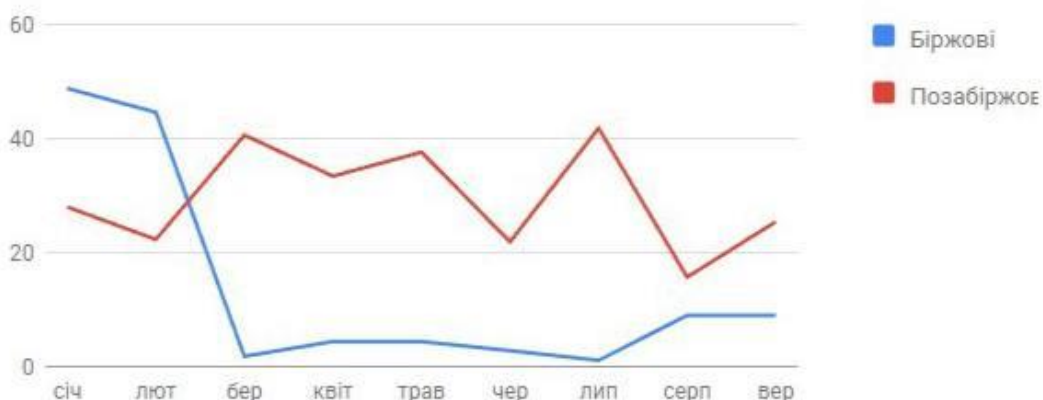

Рис.3 Обсяги торгів цінними паперами в 2022 році, млрд. грн.

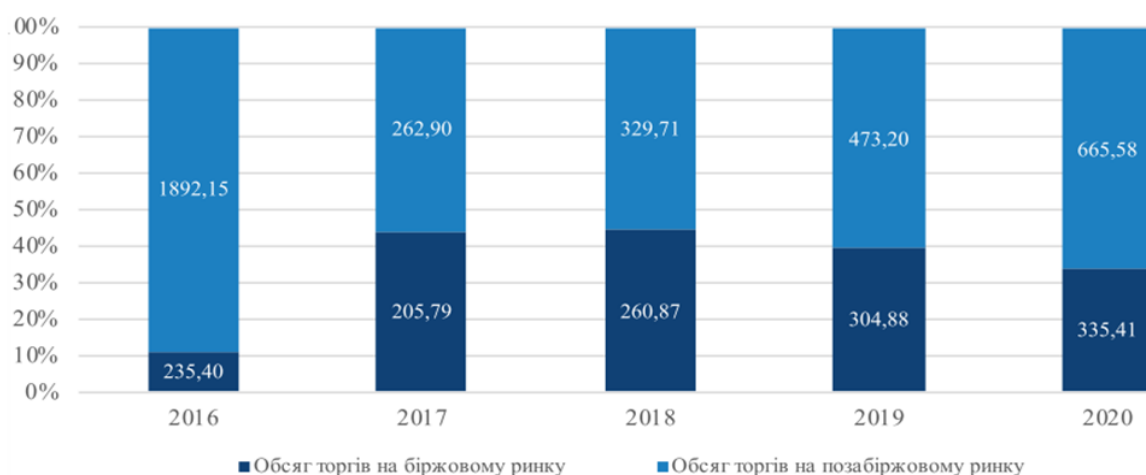

Рис. 4. Обсяг торгів на біржовому та позабіржовому ринках цінних паперів у 2016 – 2020 роках, млрд грн.

Рис 5. Обсяг торгів на біржовому та позабіржовому ринках цінних паперів у 2016-2020 роках, млрд. грн

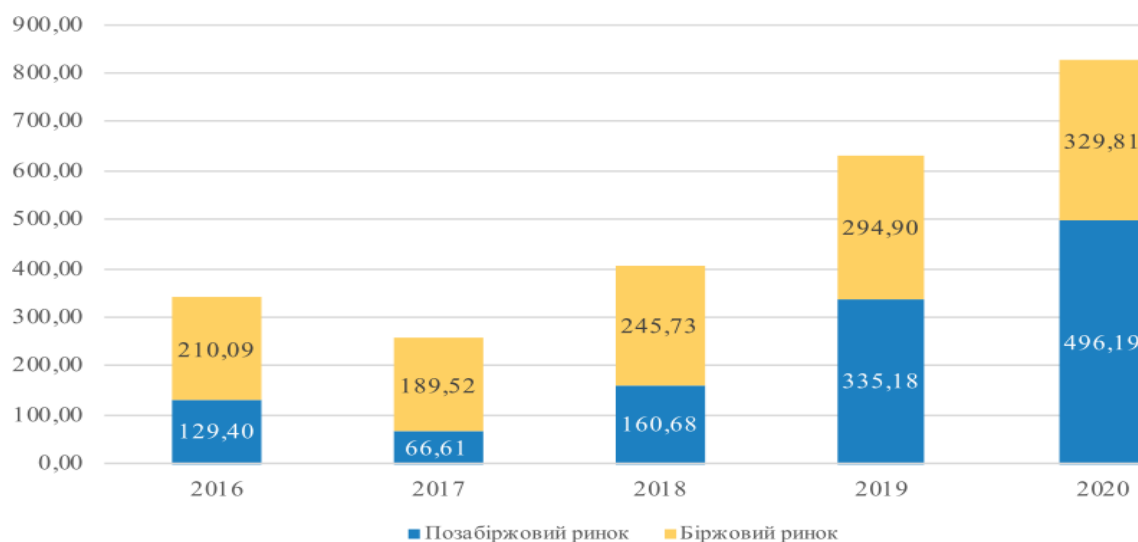

Рис. 6. Обсяг торгів державними облигаціями України на біржовому ринку та позабіржовому ринку у 2016 – 2020 роках, млрд грн.

3) З даних табл. 1 видно, що весь обсяг торгів «Перспектива» становить 217113,06 млн грн., а ПФТС - 221543,78 млн. грн. Основними торговельними майданчиками України залишаються «Перспектива» та фондова біржа ПФТС. Протягом наступних кількох років обсяги їхньої торгівлі продовжуватимуть зростати. Більшість торгів облигаціями у випуску внутрішніх державних позик відбувається саме на цих фондових біржах.

Таблиця. 1. Обсяг торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу з розподілом за видом фінансового інструменту (у розрізі операторів організованих ринків капіталу) протягом 2021 року, млн грн.

Біржі	Акція	Акція іноземного емітента	Акція КІФ	Інвестиційний сертифікат	Облігація внутрішніх державних позик	Облігація внутрішніх місцевих позик	Облігація зовнішніх державних позик	Облігація іноземного емітента	Облігація іноземної держави	Облігація підприємства	Ф'ючерсний контракт	Загальний підсумок
УБ	330,19	94,95	0,11	15,74	11436,32	51,66	1104,48	9,20	5,68	218,14	24,13	13290,61
ПФТС	256,68	8,47	0,02	0,00	216624,34	1835,01	1275,52	100,23	222,38	1221,12	0,00	221543,78
УМВБ	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	13,03	13,12
ПЕРСПЕКТИВА	4,12	0,74	0,00	0,00	215696,22	29,38	404,67	0,00	0,00	955,79	0,00	217113,06
Усього	591,08	104,16	0,14	15,74	443756,88	1916,04	2784,66	109,44	228,06	2395,05	37,17	451960,57

Отже, протягом 2021 року спостерігалася консолідація торгівлі цінними паперами на двох операторах організованих ринків капіталу «Перспектива» та «ПФТС», що становило 97,06% вартості торгів фінансовими інструментами.

Аналіз ринку цінних паперів України виявив ряд проблем, які стримують його розвиток. До них відносяться низька ліквідність і капіталізація, брак фінансових ресурсів для інвестування, нерозвиненість фондового ринку через те, що більшість операцій з цінними паперами відбуваються на неорганізованому ринку, мало фінансових інструментів, привабливих для інвестицій і ліквідності, і менша частка акцій на ринку, порівняно з державними облігаціями.

Але в контексті ситуації, яка склалася у 2022 році, можемо стверджувати, що про повноцінне відновлення та розбудову фондового ринку України можна буде говорити лише після закінчення війни.

Аналіз ринку цінних паперів в Україні показав, що головними проблемами його розвитку є: низька ліквідність та капіталізація, значний дефіцит внутрішніх фінансових ресурсів для інвестицій, низька частка біржового сегменту ринку (переважна частка операцій з цінними паперами здійснюється на неорганізованому ринку), обмежена кількість ліквідних та інвестиційно привабливих фінансових інструментів, значно мала частка акцій на фондовому ринку, в порівнянні з державними облігаціями.

Необхідно підвищити ліквідність, прозорість і капіталізацію фондового ринку, щоб вирішити основні згадані проблеми. Це покращить ринкові механізми регулювання, нагляду та захисту прав інвесторів, роз'яснення серед населення про переваги і можливості вкладання коштів до фондового ринку, що призведе до зростання інвестицій та розвитку економіки України в цілому.

Використані джерела:

1. *Фондовий ринок: підручник: у 2 кн. – Кн. 1 / В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, В.В. Вірченко та ін.; за ред. В.Д. Базилевича; Київ. над. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2015. –*

621 с. – (Серія “Класичний університетський підручник”).

2. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV (зі змінами від 17.09.2015 №701-VIII) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

3. <https://www.nssmc.gov.ua/>

4. Річний звіт НКЦПФР за 2020 рік. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12530000>

5. Річний звіт НКЦПФР за 2015 рік. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/33518/>

6. Річний звіт НКЦПФР за 2016 рік. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2016-rk/>

7. Річний звіт НКЦПФР за 2017 рік. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2017-rk/>

8. Річний звіт НКЦПФР за 2018 рік. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2018-rk/>

9. Офіційний сайт НКЦПФР України. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/>

**Волошин Ю. П.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
М. Київ, Україна**

ДОСВІД РОЗВИНУТИХ КРАЇН У ПОДОЛАННІ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ МОНОПОЛІЇ НА ЕКОНОМІКУ

Під економічною монополією розуміють велике підприємство, фірму або об'єднання (спілку), яке посідає панівне місце на ринку і концентрує значну частину виробництва і збуту певного виду продукції з метою одержання монопольного прибутку.

Завдяки цьому такі підприємства посідають домінуюче становище на ринку, набувають можливості впливати на процес ціноутворення,

домагаючись вигідних для себе високих цін і, як результат, отримують більш значні (монопольні) прибутки. Отже, найбільш визначальним критерієм монопольного утворення є панування на ринку.

Монополії, процес монополізації економіки мають істотні негативні наслідки:

- монополії придушують конкуренцію — важливу рушійну силу економічного прогресу;
- вони здатні збільшувати прибутки, зменшуючи обсяг випуску продукції і підвищуючи її ціну;
- схильні до уповільнення науково-технічного прогресу;
- схильні до хижацького використання природних ресурсів та забруднення довкілля;
- розорюють малий та середній бізнес;
- монополізують засоби масової інформації (пресу, радіо, телебачення), за допомогою яких впливають на свідомість населення у необхідному їм напрямку;
- здійснюють тиск на уряд у пошуках неправомірних пільг та привілеїв тощо.

Однак монополії мають і позитивні риси: завдяки привласненню високих прибутків монопольні структури мають більше можливостей фінансувати науково-дослідні роботи, впроваджувати новітню техніку і технологію, здійснювати перекваліфікацію працівників. Крім того, ефект “масштабу виробництва” великих підприємств дає змогу їм виробляти дешеву і якісну продукцію. Великі підприємства більш стійкі в умовах криз, що зменшує рівень безробіття і соціальну напругу у суспільстві.

Тому сучасна економічна наука вважає, що не можна ототожнювати поняття “монополія” з поняттям “велике підприємство”, навіть якщо воно має високу частку виробництва і реалізації продукції. Монополією слід вважати лише те підприємство, яке використовує ринкову владу — диктує

ціни на ринку, придушує конкуренцію і здійснює інші негативні дії. Проти таких підприємств-монополістів з метою запобігти зловживанню їх монопольним становищем держава здійснює антимонопольну політику.

Антимонопольна політика — комплекс заходів, розроблених і впроваджених у багатьох країнах світу, спрямованих на припинення, попередження й обмеження діяльності монополій, а також створення відповідного законодавства.[1]

Антимонопольна політика передбачає такі традиційні заходи:

- організаційні — диференціація та оптимальні поєднання організаційно-економічних форм і розмірів підприємств;
- економічні — сприяння розвитку конкуренції, диверсифікації діяльності, вільного утворення цін;
- економічне стимулювання та підтримка розвитку зовнішньоекономічної діяльності;
- адміністративно-правові заходи для боротьби з монопольними посяганнями, організація антимонопольного державного контролю, контроль за справедливим роздержавленням майна, сприяння конкуренції;
- недопущення зловживання монопольним становищем на ринку.

Ці заходи спрямовані на підтримку розвитку підприємництва, зміцнення ринкових відносин і піднесення економіки держави.

Американська і європейська антимонопольна політика мають свої особливості:

— американська — спрямована, головним чином, проти монополії як структурної одиниці;

— європейська має регулятивний характер і спрямовується, головним чином, на протидію негативним проявам ринкової влади монополій.

Перший антимонопольний (антитрестівський) закон — так званий Закон Шермана — був прийнятий у США у 1890 р. Відповідно до нього поза законом визначається «всякий контракт і об'єднання у вигляді тресту,

інших форм, і навіть таємні угоди, спрямовані на обмеження торгівлі і комерційної діяльності. ..» У Законі також вказується, що «кожна особа, монополізувавши, або та що намагається монополізувати... якусь галузь, торгові операції... вважатиметься правопорушником».

Пізніше Закон Шермана було доповнено Законом Клейтона (1914р.), законом про Федеральну торгову комісію (1914 р.) та іншими, які склали основу антитрестівського законодавства США [1].

Закон Клейтона усунув прогалини, які були в Законі Шермана, та містив у собі чіткий перелік діянь, які були б незаконними і тягли за собою юридичну відповідальність. Зокрема, основними з них були:

- заборона знижувати ціни для боротьби з конкурентами;
- заборонялось злиття організацій між собою, щоб уникнути в подальшому обмеження конкуренції;
- обмеження в реалізації товарів з примусовим асортиментом.

З погляду американського законодавства, компанія може бути визнана монополістом, проти неї можуть бути розпочаті судові дії, коли нею контролюється більше шести відсотків ринку країни і є факти, що свідчать про використання нечесних методів конкурентної боротьби.

Досить жорстко американське законодавство відноситься до злиття компаній. Так, горизонтальні злиття - поєднання двох конкурентів, наприклад, автомобілебудівних «Форд» і «Крайслер» - визнаються незаконними, якщо сукупна ринкова частка компанії, що виникла, перевищуватиме 15 % ринку.

Виняток існує лише у разі, якщо одна з компаній на межі банкрутства.

Вертикальні злиття - це злиття фірм, що спеціалізуються на різних стадіях продуктивного процесу у галузі. Такі злиття теж допускаються, якщо кожна фірма має 10 чи більше відсотків відповідного ринку. Вважається, що вертикальні злиття скорочують можливості конкуренції між компаніями-продавцями сировини.

Американське антимонопольне законодавство по суті дозволяє конгломератні злиття компаній, які технологічно пов'язані між собою. Наприклад, телефонну та страхову компанію, оскільки монополізація ринку одного з товарів у тому випадку немає.

Передбачаються досить жорсткі санкції за порушення антимонопольного законодавства. Компанії, що використовують незаконні методи конкурентної боротьби, і завдають своїми діями збитків контрагентам і споживачам, зобов'язані відшкодувати завдані збитки у 3-кратному розмірі.

На відміну від американського антимонопольного законодавства, яке ставить метою, зазвичай, дотримання закону, для країн Європи вирішальним в антимонопольній політиці держави є принцип «здорового глузду». Головною метою антимонопольної політики більшості країн Європи є поліпшення якості продукції за допомогою розвитку конкуренції. Протягом останніх років конкурентна політика та конкурентне законодавство ЄС зазнали істотних змін порівняно з початком 60-х років ХХ ст., коли формувалася загальноєвропейська політика у сфері конкуренції. Нові підходи до конкурентної політики базуються на новому — більш економічному, ніж правовому — підході до змісту конкуренції та конкурентних відносин.

Основними завданнями цієї анти конкурентної політики є:

- усунення загроз для вільного ринку;
- поліпшення виробництва або розподілу ресурсів;
- технологічний прогрес та модернізація;
- зростання ефективності економіки;
- посилення конкурентоспроможності товарів, послуг і бізнесу об'єднаної Європи.

У Великобританії основними органами, що здійснюють антимонопольну політику, є Управління з дотримання правил торгівлі і

Комісія із злиття монополій. Їх функції - здійснення загального нагляду. У центр уваги можуть потрапляти компанії, контролюючі понад 25% ринку. Оскільки основна мета антимонопольної політики є стимулювання конкуренції, то прямі адміністративні методи (типу заборони процесів злиття) застосовують в обмежених масштабах.

У Франції антимонопольне законодавство діє з 1953 р. Проте активні дії проти монополій започатковували з 70-х рр. До того часу вважалося, що жорстка антимонопольна політика може зашкодити недостатньо потужній вітчизняній промисловості.

Прийняття остаточних рішень щодо обмеження монополістичної діяльності французьке законодавство здійснює шляхом адміністративних процедур, а не в суді. Нині у Франції є близько 3 тис. державних контролерів за цінами. Їх основне завдання - контроль над державною дисципліною цін. Контроль за монополістичною діяльністю покладено на Раду з питань конкуренції, Міністерство економіки та суди загальної юрисдикції.

Рада з питань конкуренції вважається незалежним адміністративним органом, щодо рішень якого міністр економіки не може накладати «вето». Вона виконує консультативні функції щодо замовлень різних державних установ і закупівельних організацій, і навіть може застосовувати такі санкції: наказати підприємству чи особі припинити інкриміновану діяльність протягом певного періоду; накласти на підприємство або високопоставлену особу грошовий штраф, максимальна величина якого складає 5% торговельного обороту підприємства порушника; вимагати від порушника опублікувати вирок ради у певних журналах. Якщо підприємство, що було жертвою антиконкурентної політики, жадає відшкодування збитків, воно має звертатися з цим проханням до суду [6].

Досить жорстким вважається антимонопольне законодавство уряду Японії. Там визнається домінуючим становище компанії, яка контролює 50% ринку, двох - 75% [2]. Антимонопольне законодавство Японії вважається “

жорстким”, оскільки ґрунтується на Законі “Про заборону приватної монополії та забезпечення чесних угод” [1].

Цей закон визначає діяльність держави щодо запобігання монополізму та розвитку конкуренції. Мета його заборонити приватну монополію, нечесне укладання угод та несправедливі засоби угод, запобігти надмірній конкуренції економічної могутності, виключити нечесне обмеження виробництва, техніки, реалізації, цін та інших засобів, стримування підприємницької діяльності й тим самим спонукати до справедливої та вільної конкуренції, стимулювати прояви підприємницької ініціативи, розвивати підприємницьку діяльність.

Рішення спірних питань зазвичай здійснюється не судами чи адміністративними шляхами, а лише через переговори. Їх антимонопольна політика – це гнучка система постійно діючих заходів, що мобільно перебудовуються, і санкцій, які мають заборонний, обмежувальний чи заохочувальний характер [2].

Антимонопольне законодавство в Україні представлено Законами України: “Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності” (1992 р.), “Про захист від недобросовісної конкуренції” (1996 р.), “Про природні монополії ” (2000 р.), “Про захист економічної конкуренції” (2001 р.), “Про Антимонопольний комітет України” (1993 р.) та ін.

На початку 90-х рр. ХХ ст. головний наголос у вітчизняній антимонопольній політиці робився на подоланні й обмеженні монополізму, що було пов’язано з пануванням у тодішній українській економіці монополій як спадку колишнього соціалістичного господарства. Економічна політика України в той період закономірно набула форми антимонопольної політики.

Після проведення радикальних реформ, приватизації та демонополізації ситуація у сфері конкурентних відносин в Україні кардинально змінилася. У нових соціально-економічних умовах основною проблемою

антимонопольної політики стало не просто формальне усунення монополізму, а створення ефективного конкурентного середовища, здатного забезпечити стає економічне зростання і стабільне підвищення життєвого рівня народу. Наголос у здійсненні антимонопольної політики в Україні на початку XXI ст. переноситься з подолання та обмеження монополізму на захист економічної конкуренції.

Основним змістом сучасного етапу антимонопольної політики в Україні є захист уже створеного конкурентного середовища, підвищення ефективності функціонування існуючих конкурентних відносин. Це призвело до трансформації антимонопольної політики держави у конкурентну політику, а антимонопольне законодавство — у конкурентне законодавство.

Конкурентна політика — це система заходів держави щодо створення та розвитку конкурентного середовища, регулювання конкурентних відносин і конкурентного процесу з метою підтримки та заохочення економічної конкуренції, боротьби з негативними наслідками монополізму, захисту законних інтересів підприємців і споживачів, сприяння розвитку цивілізованих ринкових відносин, створення конкурентно спроможного вітчизняного виробництва.

Стратегічною метою конкурентної політики є державна підтримка ефективної конкуренції та створення однакових умов для всіх агентів ринкових відносин. Головне завдання конкурентної політики — формування такого середовища, в якому дії ринкових агентів, що порушують конкурентні правила, стають економічно не вигідними [1].

Державна політика у сфері обмеження монополізму у підприємницькій діяльності, здійснюється на основі наступних принципів:

- комплексного запровадження заходів у взаємозв'язку з іншими напрямами економічної реформи;

- диференційованого підходу до об'єктів демонополізації з урахуванням їх економічного становища, ролі в народному господарстві, національних інтересів України;

- виділення етапів, реалізації проміжних цілей і пріоритетних завдань;

- координації з відповідними заходами у зовнішньоекономічній сфері;

- додержання чинного законодавства України;

- забезпечення гласності [5].

Державний контроль за дотриманням конкурентного законодавства, захист інтересів підприємців та споживачів від його порушень здійснюється Антимонопольним комітетом України відповідно до його повноважень, визначених законом.

Основними завданнями Антимонопольного комітету України є:

- здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції;

- запобігання, виявлення і припинення порушень конкурентного законодавства;

- контроль за економічною концентрацією;

- сприяння розвитку добросовісної конкуренції.

До методів здійснення антимонопольної політики відносять:

- правові: прийняття відповідних законодавчих та нормативно-правових актів;

- організаційно-контролюючі: розробка та організація виконання заходів, спрямованих на запобігання порушення конкурентного законодавства; проведення моніторингу, перевірок, призначення експертизи;

- адміністративно-імперативні: примусовий поділ суб'єктів господарювання, застосування санкцій, накладання штрафів;

— профілактично-роз'яснювальні: інформування, внесення пропозицій, надання рекомендацій, попередніх висновків стосовно порушень, роз'яснення щодо кваліфікації порушень.

Для визначення монопольного становища суб'єктів господарювання на ринку використовують певні кількісні показники. Так, в Україні становище вважається монопольним, якщо частка на ринку одного суб'єкта господарювання перевищує 35 % , трьох — 50%, п'яти — 70 %.

За зловживання монопольним (домінуючим) становищем Законом України “ Про захист економічної конкуренції ” встановлені такі види відповідальності:

- штрафи;
- примусовий поділ монопольних утворень;
- адміністративна відповідальність;
- відшкодування завданої шкоди [1].

Рівень монополізації української економіки, обумовлено кількістю підприємств, котрі посідають домінуюче положення на ринку, досить висока. Проте річ не йде про класичні монополії.

По-перше, монополізм багатьох підприємств перестав бути природним - вони займають домінуюче положення на ринком лише тому, що у радянські часи були великими підприємствами.

По-друге, значна кількість великих підприємств не показує високої ефективності господарської діяльності. Застарілі технології, високий рівень зносу устаткування, відсутність фінансових коштів на їх подальший розвиток - усе це ставить під сумнів здатність цих підприємств зберегти себе домінуючими над ринком без державного сприяння.

Економічна ситуація в Україні характеризується високим рівнем впливу на ринкові процеси держави, яка володіє значною часткою власності країни, і це ж стосується великих підприємств. З іншого боку, держава ініціює монополізацію економіки шляхом інтеграції підприємств у різні

концерни, підпорядкування їх галузевим міністерствам, створення різних господарських груп [3].

Демонополізація економіки передбачає, що підприємства, можуть вільно реалізовувати свою продукцію кожному споживачеві, який її потребує, а споживач має можливість вибору постачальника продукції.

Демонополізація у Україні має здійснюватися з урахуванням:

- 1) несприятливого стану економіки, включаючи спад виробництва та хронічний дефіцит оборотних засобів;
- 2) обмеженою власною матеріально-сировинною та енергетичною базами;
- 3) високої залежності економіки від реальних процесів з суміжною державою.

Організаційними заходами щодо демонополізації повинні стати:

- 1) розвиток прогресивних організаційних структур виробництва й управління, які забезпечать перехід від жорстких вертикальних до різноманітним і гнучким горизонтальним зв'язкам, між підприємствами у процесі їхньої спільної діяльності;
- 2) обґрунтовані деконцентрація і розукрупнення існуючих монополістичні об'єднань і підприємств;
- 3) створення певних сферах дублюючих виробництв (малих та середніх підприємств).

З урахуванням неоднорідності товарних та діючих монопольних структур та нових процесів і явищ, антимонопольним органам України необхідно:

- 1) усунути монополізм на всіх рівнях економічної системи, насамперед у сфери управління;
- 2) контролювати реорганізацією суб'єктів господарювання органів управління, зокрема під час приватизації, руху цінних паперів, недопущення створення нових монопольних утворень;

3) попереджати, обмежувати і припиняти антиконкурентні дії «штучних» монополій;

4) знижувати негативні наслідки природного монополізму, зберегти забезпечення державних інтересів.

До першочергових заходів урядової політики у сфері антимонопольного регулювання можна віднести:

- продовження структурних змін у економіці України, особливо у галузях природних монополій;

- вдосконалення нормативної бази щодо організації ефективного контролю над фінансовими потоками монополій;

- регулювання контролю інвестиційних програм;

- створення умов розвитку конкуренції в потенційно конкурентних напрямках та наступне регулювання цих видів діяльності;

- підвищення ефективності реалізації повноважень держави за своїми акціями в акціонерних товариствах - природних монополій;

- приведення рівня цін продукції монополій у відповідність з реальними витратами;

- скорочення практики перехресного субсидування різних груп споживачів при адресній підтримці соціально незахищених груп населення [7].

Використані джерела:

1. *Базилевич В.Д. Макроекономіка: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – 703 с.*

2. *Качалін В.В. Міжнародні аспекти антимонопольного регулювання/ Володимир Вікторович// Світова економіка і впливові міжнародні відносини. - 2006. - № 2. - С. 49-56.*

3. *Санько Г.Г. Монополізм і конкурентна політика в трансформуючій економіці / Бел. економ. журнал. - 1999. - №2. - С.100-111.*

4. Закон України "Про Антимонопольний комітет України" // Відомості Верховної Ради України 1993, №50, ст.472.

5. Постанова Верховної Ради України "Про Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції" // Відомості Верховної Ради (ВВР) 1994, №9, ст. 42.

6. Розанова Н.М. Конкурентний процес сучасної ринкової економіки. М.: МАКС Пресс 2001.

7. Писаренко В.П. Зарубіжний досвід антимонопольного регулювання та можливості його використання в Україні // Бізнес навігатор №2, 2016. URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2016/39_2016/05.pdf.

СЕКЦІЯ 2

Методологічні проблеми та перспективи розвитку економічної освіти в Україні: формування та реалізація нової парадигми

Падалка О. С.,

НПУ імені М. П. Драгоманова,

М. Київ, Україна

Польська І. І.,

НПУ імені М. П. Драгоманова,

М. Київ, Україна

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

Людина, її креативність, інтелект і підприємницька ініціатива повинні стати центром розвитку економіки. Саме навколо цього і для стимулювання цього повинно вибудовуватись функціонування державних органів, освітніх і наукових закладів, інфраструктури та всіх інноваційних систем.

В умовах розгортання четвертої промислової революції та переходом світової економіки до шостого технологічного укладу і економіки знань все більше загострюється глобальна конкуренція країн, де інтелектуальний капітал стає основним ресурсом для нової якості економічного зростання і перемоги країн у глобальній конкуренції. Це може загострити нерівність серед країн і, навіть, їх поляризацію відповідно до успіхів у глобальній конкуренції, побудованій не на природних ресурсах і дешевій робочій силі, а на новому рівні використання інтелектуального капіталу та інноваційних технологій.

Внаслідок існування зазначених фінансово-економічних глобальних ризиків та переходу глобальної конкуренції на новий технологічний рівень,

більшість країн намагаються використати поточні переваги економічного зростання як вікно позитивних можливостей для проведення структурних реформ і переходу до інноваційного економічного зростання з метою запровадження шостого технологічного укладу і адаптації до вимог четвертої промислової революції. Для отримання переваг у глобальній конкуренції багато країн використовують національні стратегії інноваційного розвитку.

Створення національних інноваційних екосистем стає головним інструментом перемоги країн у глобальній конкуренції для забезпечення економічного зростання і високих стандартів життя для своїх громадян.

Саме ці механізми самопідсилюючого зростання лежать в основі сучасних конкурентоспроможних високотехнологічних і успішних економік, і саме цими механізмами повинна оволодіти наша держава.

Інноваційний тип розвитку економіки України в значній мірі визначається інноваційною активністю саме закладів вищої освіти, за яку має нести відповідальність не тільки держава, а й самі університети, формуючи ефективну інноваційну політику.

Інноваційна діяльність в освітній сфері є принципово важливою відповіддю на нові сучасні виклики. Як соціальний інститут, орієнтований на майбутнє, сучасна освіта повинна бути інноваційною за визначенням. Імплементация освітніх інновацій є запорукою конкурентоспроможності національних проектів у майбутньому.

У провідних країнах сучасного світу чудово розуміють стратегічне значення освіти та необхідність її розвитку, адже це – запорука конкурентоспроможності національних проектів у сучасному, досить жорсткому, економічному, соціальному та культурному середовищах.

Освіта має вирішальне значення для формування інтелектуального потенціалу, здобуття знання, необхідного для удосконалення всіх сфер життя. Однак, найбільш важливу роль для стійкого економічного і соціального зростання, підвищення життєвого рівня населення відіграє інноваційне знання.

Сьогодні знання перетворились у найбільш важливий фактор економічного розвитку.

Економічне зростання сьогодні є як процесом накопичення знань, так і процесом нагромадження капіталу. Зазначимо, що країни з перехідною економікою і країни, що розвиваються, вже відчували на собі вплив цих перетворень, але ще не повною мірою здобувають з них всі потенційні вигоди. Насправді потенціал генерування і використання знань з метою забезпечення стійкого розвитку і підвищення рівня життя в різних країнах далеко неоднаковий.

Вища освіта – один з найважливіших факторів серед інших комплексних факторів, що визначають величину не лише сукупних факторів виробництва в певній економіці. Закладам вищої освіти належить найважливіша роль у реалізації стратегії економічного зростання на основі знань і у формуванні демократичного та соціально розвиненого суспільства.

Для того, щоб успішно виконувати свої освітні функції, заклади вищої освіти повинні бути здатні ефективно реагувати на зміну потреб в освіті і професійній підготовці, адаптуватися в нових умовах освіти, яка швидко змінюється, а також засвоювати більш гнучкі форми своєї організації і способів функціонування.

У такому контексті необхідно враховувати найбільш широкі напрями діяльності закладів вищої освіти, які сприяють формуванню демократичного суспільства, що ґрунтується на знаннях: підтримка інновацій за рахунок створених нових знань, забезпечення доступу до глобальних джерел знань і адаптації знань до національних умов; внесок у формування людського капіталу.

Зазначимо, що знання самі по собі не трансформують економіку, як і не має гарантії того, що інвестування в наукові дослідження, розробки, або в інші продукти вищої освіти принесе позитивну віддачу. Це пояснюється тим, що знання приносять найбільшу вигоду, коли використовуються в рамках

комплексної системи закладів, організацій і процесів, відомої під назвою «Національна інноваційна система». Незважаючи на труднощі, пов'язані з формуванням національної інноваційної системи, є низка факторів, що сприяють країнам, які прагнуть подолати відставання від передової науки.

Стратегія інноваційного розвитку, яка може бути опорою економічного зростання на основі знань, вимагає наявності розгорнутих систем освіти, які охоплюють все більш широкі верстви населення. Потрібно, щоб ці системи створювали сприятливі умови для навчання людей, акцентуючи особливу увагу на творчому началі та гнучкості з метою розвитку їх здатності постійно адаптуватися до вимог економіки, що ґрунтується на знаннях.

Основні вимоги до інноваційної освіти можна сформулювати в таких принципах.

Перший – більше освіти для більшості людей.

Другий принцип – навчання впродовж усього життя. Потреба в освіті і професійній підготовці - це короткий «життєвий цикл» знань, навичок і професій. Внаслідок цього все більш важливим стають неперервність освіти і регулярне оновлення індивідуальних здібностей, підвищення кваліфікації. Вимоги, що ставляться до неперервної освіти, можуть привести також до поступового стирання меж між базовим і подальшим навчанням. У концепції неперервної освіти пріоритет належить тому, хто навчається.

Процес навчання сьогодні повинен все більше ґрунтуватися на здатності знаходити знання і звертатися до них, застосовуючи їх у вирішенні практичних завдань і проблем. Вчитися тому, як вчитися, як трансформувати інформацію в нові знання, в конкретні пропозиції – все це більш важливо, ніж запам'ятовування конкретної інформації. У новій парадигмі головне – це здатність шукати і знаходити нову, потрібну, актуальну інформацію, яка відповідає вимогам часу.

Змістовна освіта сьогодні повинна стимулювати розвиток усіх аспектів людського інтелектуального потенціалу. Вона повинна не просто робити акцент на доступ до світової бази знань, а й сприяти збереженню багатства національних культурних цінностей.

Інноваційна освіта передбачає також розвиток здатності людини оцінювати моральне значення дій і вибору, ефективно передавати знання і ставити питання.

Завдяки переданню демократичних цінностей і культурних норм заклади вищої освіти є опорою для формування і зміцнення соціального капіталу. Заклади вищої освіти можуть і повинні сприяти зміцненню суспільства, стимулювати суспільну діяльність, сприяти розвитку нових форм навчання і втіленню інновацій.

У міру еволюції систем вищої освіти і зміщення акценту з викладання на засвоєння знань студенти стають більш важливими дійовими особами: як основні партнери, споживачі, суб'єкти навчання.

Кардинальні зміни в освіті нівелюють традиційні часові і просторові межі вищої освіти – і в передових країнах, і в тих, які розвиваються, і в країнах з перехідною економікою. У цих змінах, зумовлених багатьма інноваційними підходами, інституціональна диференціація буде прискорюватися, спричиняючи виникнення великої кількості різноманітних організаційних конфігурацій і моделей.

Інноваційні зміни, таким чином, справляють на систему вищої освіти багатогранний і комплексний вплив.

Підсумовуючи, можна сказати, що освітні інновації та їх запровадження визначають майбутнє освіти, як суспільного інституту, а побудова інноваційної освіти – це стратегічна мета будь-якої держави, що сподівається на конкурентоспроможне майбутнє в сучасному відкритому світі.

Використані джерела:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013р.
2. Загальні збори НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 24 травня 2022р.
3. Концепція «Нова українська школа», 2016 р.
4. Кулішов В.В. «Стратегія розвитку України в умовах глобалізації» Економічний аналіз. / Збірник наукових праць ТНЕУ, Тернопіль, 2019р. -12с.
5. Радіонова І.Ф. «Нові підходи та традиційні змісти : економіка в системі підготовки вчителів для громадян» / Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 185-річчю НПУ імені М.П.Драгоманова та 85-річчю кафедри економіки освіти, 21-22.11,2019р. – 131-135с.
6. Падалка О. С. «Трансформаційні зміни у світовій системі вищої освіти: феномен підприємницького університету» / Нова парадигма економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти: Збірник III Міжнародної науково-практичної конференції, 30 листопада 2021. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. – 115-130 с.
7. Технологія інноваційної освіти : монографія / А.С. Нісімчук, О.С. Падалка; Ін-т пед. Технологій. – Луцьк: Твердиня, 2013. – 456 с.
8. Романовський О.О., Романовська Ю.Ю. «Підприємницька і гуманітарна освіта в системі вищої освіти в умовах глобалізації світової економіки» / стаття, Матеріали міжнародної наукової конференції «Проблеми змісту педагогічної підготовки вчителя у контексті аксіологічності освіти», м. Київ, 2015р., 18-31с.

Радіонова І. Ф.,

ДВНЗ «Київський національний університет

імені Вадима Гетьмана»,

ВНЗ «Університет економіки та

права «КРОК», м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0941-2867>

ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Основною гіпотезою цього дослідження є припущення про те, що система управління освітою набуває ознак публічного врядування (Governance), на противагу адміністративного регулювання, за таких необхідних умов:

- підставою управлінські рішення стають реакції основних учасників освітнього процесу – студентів та викладачів – на події, що відбуваються в освітній сфері;

- поведінкові реакції студентів та викладачів мають бути об'єктом перманентного дослідження, за релевантними методиками їх оцінювання, а прийняття управлінських рішень повинне здійснюватися з врахуванням аналізу цих реакцій, за прозорими та зрозумілими освітянській спільноті процедурами (правилами);

Це дослідження також спирається на припущення, що особливої уваги та реакції публічної влади вимагають ті проблеми освітньої сфери, щодо яких спостерігаються найбільші розбіжності у реакціях студентів та викладачів університетів

При формулюванні цього припущення ми спираємось на дві парадигми (теорії) сучасної науки: теорію публічного врядування (Governance) [1; 2; 3], поведінкова теорія [4; 5; 6].

Як відомо, і теорія публічного врядування (Governance), і поведінкова теорія спитаються на ідею гармонізації інтересів учасників тих процесів, які стають об'єктом управління

Об'єктом дослідження у нашому випадку стали поведінкові реакції учасників освітнього процесу на дистанційну форму навчання, а інструментом дослідження – соціологічне опитування. В дослідженні використано інструментарій соціологічного опитування викладачів та студентів 28-х

університетів України. Опитування здійснено у лютому – квітні 2022 р. та охопило 194 викладачі та 460 студентів університетів. Всі результати дослідження та висновки, які з нього випливають, детально презентовані в статті Radionova I., Usyk V. [7]

З огляду на гіпотезу дослідження, особлива увага приділена спільності та відмінності реакцій студентів та викладачів на одні й ті ж прояви (ознаки) дистанційної форми навчання. Тому анкета для опитування була побудована за принципом «симетрії запитань».

Дослідження показало, що найбільшими були відмінності у відповідях студентів на такі питання анкети:

- схильність до повністю дистанційної та змішаної дистанційної форми навчання;

Студенти надавали перевагу повністю дистанційній, викладачі – змішаній формі навчання.

- ідентифікація основної переваги дистанційного навчання;

Лева частка студентів ідентифікувала в якості такої переваги можливість економії часу та транспортних витрат, натомість, основні переваги викладачів у рівних частинах розподілились між можливістю економії та можливістю творчого використання в освітньому процесі сучасних технологій.

- зручність (комфорт, сприятлива атмосфера) навчання;

Дистанційна форма визнана більш зручною студентами, ніж викладачами.

- час підготовки до занять;

Більшість студентів не фіксували зростання часу на підготовку до занять, натомість, три чверті викладачів зафіксували зростання часу на таку підготовку.

- сприяння дистанційної форми поєднанню навчання з роботою – для студентів, роботи за основним місцем з додатковою роботою – для викладачів;

Три чверті студентів визнали таке сприяння при поєднанні різних видів діяльності, натомість більшість викладачів таке сприяння не визнали

Показово те, що спільність реакцій студентів та викладачів спостерігалась у таких питаннях властивостей (можливостей) дистанційної форми:

- щодо основного обмеження цієї форми;

І студенти, і викладачі визнали, що основним обмеженням є брак живого спілкування основних учасників освітнього процесу.

- щодо досягнення більшої змістовності навчального процесу при дистанційній формі;

- щодо кращих можливостей формування компетентностей, передбачених освітніми програмами

- щодо поєднаності дистанційного навчання з особистим розвитком та підвищенням кваліфікації;

Аналіз тих відповідей студентів та викладачів, в якими існує найбільша подібність, дає підстави стверджувати, що учасники дистанційної освіти однаково усвідомлюють її основну цінність та переваги. Особливо, коли йдеться про освіту в надзвичайних ситуаціях пандемії та активної фази війни.

Основні висновки, які випливають з результатів дослідження, для вдосконалення системи публічного управління освітнім процесом, що здійснюється у дистанційній формі, на наш погляд, стосуються таких питань:

- змін у системі нормування роботи викладачів та її оплати з урахуванням додаткових витрат часу, пов'язаного з підготовкою, організацією освітнього процесу та перевіркою виконаних студентами робіт;

- запровадження обов'язкових загальних для всіх освітніх закладів правил спілкування між викладачами та студентами, які стосуються академічної доброчесності, синхронності роботи тощо та санкцій за їх невиконання для забезпечення однакової комфортності процесу навчання для викладачів та студентів;

- рекомендованих форм поєднання «традиційного» та «нетрадиційного» дистанційного навчання, яке б (поєднання) долало недоліки браку живого спілкування в освітньому процесі.

Використані джерела:

1. Rhodes R. *The New Governance: Governing without Government* // *Political Studies* (1996). XLIV. 652—667 <http://spp.xmu.edu.cn/wp-content/uploads/2013/12/The-New-Governance-Governing-without-Government-pdf.pdf>
2. Theeraparat U. *Mainstreaming Moments in Governance Theories: Some Observations* https://www.academia.edu/34896750/Mainstreaming_Moments_in_Governance_Theories_Some_Observations?source=swp_share
3. Lee M. *Conceptualizing the New Governance: A New Institution of Social Coordination*// Presented at the Institutional Analysis and Development Mini-Conference, May 3rd and 5th, 2003, Indiana University, Bloomington, Indiana, USA// <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.202.1474&rep=rep1&type=pdf>
4. Jabbar, H. (2011). *The Behavioral Economics of Education: New Directions for Research*. *Educational Researcher*, 40(9), 446–453. DOI: 10.3102/0013189X1142635
5. Misbehaving, R.T. (2015). *The Making Of Behavioral Economics*. W.W. Norton & Company.
6. Mullainathan S., & Thaler R. *Behavioral Economics*. NBER Working Paper 7948. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w7948/w7948.pdf
7. Radionova I. Usyk V. *PUBLIC ADMINISTRATION OF EDUCATIONAL SPHERE IN EMERGENCIES: GENERAL APPROACHES AND NATIONAL FEATURES* *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development* eISSN 2345-0355. 2022. Vol. 44. No. 3: 338-346 Article DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.34>

Каленюк І. С.,

ДВНЗ «Київський національний університет

імені Вадима Гетьмана»,

м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ

Для української системи вищої освіти, як і для всієї економіки, 2022 рік мав катастрофічні наслідки: руйнування та знищення інфраструктури, виїзд наукового і викладацького персоналу та студентів за кордон. За даними

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), з 24 лютого по 26 липня 2022 року з України виїхало 9,927 млн осіб, повернулося – 3,996 млн осіб. Отримали статус тимчасового захисту за різними національними програмами країн Європи 3,745 млн осіб [1].

Станом на 23.06.2022 за кордон виїхали 670 133 учнів та 22,6 тис. педагогічних працівників закладів освіти. Кількість наукових та науково-педагогічних працівників, які з початку війни залишили територію нашої країни та виїхали до інших країн, складає 1392, з них кількість осіб, які продовжують здійснювати наукову, науково-технічну, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність складає 1026 осіб.

Найбільша кількість осіб, що отримали статус тимчасового захисту, знаходиться в Польщі – 1,152 млн осіб, в Німеччині – 565,82 тис. осіб, Чехії – 366,49 тис. Крім Польщі, Чехії, Німеччини та Італії (97,31 тис.) понад 50 тис. біженців з України зареєструвалися для статусу тимчасового захисту також в Іспанії – 118,12 тис., Словаччині – 77,14 тис., Австрії – 69,76 тис., Нідерландах – 62,97 тис., Литві – 53,89 тис. та Швейцарії – 53,12 тис. [2]

Безпрецедентний за масштабами потік біженців міграції з України отримав величезну підтримку з боку громадян ЄС та урядів. Уперше держави ЄС швидко активували **Директиву про тимчасовий захист**, що забезпечує доступ до захисту та послуг для біженців з України. Європейський Союз надав українським вимушеним переселенцям право на проживання та роботу в усіх 27 країнах ЄС протягом 3 років. Вони також мають право на соціальні виплати, медичну допомогу та доступ до шкільної освіти. Деяким європейським країнам виявилось важко самотужки впоратись із кількістю українських біженців. Польща та Молдова, які прийняли найбільшу кількість українських біженців у співвідношенні до кількості свого населення попросили міжнародну фінансову підтримку [3].

Підтримка українських студентів та науковців здійснюється як на рівні країни, так і на рівні окремих навчальних закладів. European Campus of City-

Universities (EC2U) Alliance виступив з ініціативою розширити угоди про співпрацю з українськими університетами за новою схемою. EC2U – це мультикультурний, мультимовний альянс, що об'єднує 7 країн: Португалію, Румунію, Німеччину, Італію, Францію, Іспанію та Фінляндію [4].

Створений сайт Science for Ukraine [5], на якому університети та інші заклади викладають свої пропозиції щодо навчання студентів, наукових грантів, працевлаштування науковців тощо. Scholars at Risk – це організація, яка займається захистом академічної свободи та науковців, які опинилися під загрозою. Науковцям, яким погрожують через їхні дослідження або за те, що вони виступають проти свого уряду, рекомендується подати заявку на допомогу через безпечну систему подання SAR. Практично всі європейські країни пропонують різноманітні пропозиції для студентів, викладачів та науковців. Пропозиції включають як можливості безкоштовного навчання, так і фінансову підтримку для забезпечення безперервності навчального та дослідницького процесів.

Загалом важко дати точну оцінку освітньому міграційному потоку з України, оскільки ми можемо оперувати лише приблизними оцінками. Тим не менше, однозначно можна стверджувати, що українська молодь збільшить контингент навчальних закладів інших країн (як середнього, так і після середнього рівня). На жаль, очевидно, що чисельність іноземних студентів в Україні зменшиться, як і загалом чисельність студентів. До того ж, ситуація може ще погіршитися, якщо військові дії набудуть затяжного характеру.

За різними опитуваннями, все-таки переважна кількість вимушених переселенців сподівається повернутися додому. Якщо війна затягнеться, то це може привести до значних втрат людського та інтелектуального потенціалу України. Для української системи освіти це буде мати в поточному періоді – певне послаблення ситуації, оскільки означатиме зменшення учнівського навантаження. З іншого, в стратегічному аспекті – безумовними є втрати людського потенціалу.

Зазначені вище загрози є абсолютно реальними, і саме тому дуже важливо їх правильно оцінювати та передбачувати в своїй політиці. Наша вітчизняна система освіти, не дивлячись на величезні втрати, має потужний потенціал. Працівники освіти, і в тому числі вищої освіти, готові до інновацій, до постійного розвитку. Крім того, відбулося надзвичайнегуртування нашої спільноти на патріотичних засадах. Напевно, якась частина викладачів та молоді залишиться за кордоном. Але все-таки більшість вернеться, як тільки для цього будуть створені передумови, і в першу чергу – досягнута перемога та звільнення наших територій.

В той же час, будь-яка криза завжди є початком нового. Для нас, для українського суспільства дуже важливо почати відновлення на нових засадах. З самого початку закласти кардинально нові цілі та завдання. Важливо не просто відбудувати стіни навчального закладу, а – побудувати на принципово нових засадах, відповідно до сучасних екологічних (використання екологічних матеріалів, енергозбереження та ін.) та соціальних (дистанціювання, врахування потреб людей з обмеженими можливостями та ін.) норм. Посилення ролі університету має починатися із його фінансового зміцнення, що ґрунтується як на розширенні автономії, так і на розширенні можливих джерел та залучених ресурсів.

Сучасний університет може виступати потужним генератором інноваційного розвитку та становлення розумної економіки. І для цього також важливо створити необхідні умови. Тим не менше, наявність потужних університетів виступає інтелектуальним генератором для будь-якого міста, і тим більше – для смарт міста. Вплив університетів на міську екосистему здійснюється, у першу чергу, по основних напрямках їх діяльності: освітньому та дослідницькому. Наявність університету, а тим більше, потужного університету завжди створює стимули для зростання місцевої молоді, розширює її горизонти та можливості. Будь-який заклад вищої освіти безумовно виконує і соціальну функцію у своєму регіоні, оскільки задає більш високі стандарти соціального та культурного життя. Студенти та співробітники обов'язково або задіяні, або самі ініціюють соціальні та екологічні проекти і заходи.

Не менш важлива дослідницька функція закладів вищої освіти. Маючи потенціал для здійснення досліджень і розробок, кадровий склад університетів виконує важливі дослідницькі проєкти, продукує нові знання і продукти. Передача їх до бізнесу, громадського та публічного секторів сприяє подальшому розвитку місцевої спільноти. Враховуючи, що дослідницька діяльність університетів все більше набуває міжнародного характеру, то вони стають мостами для залучення міста до світових інноваційних трендів.

Заклад вищої освіти завжди виступає і потужним суб'єктом економічної діяльності. Він акумулює значні фінансові ресурси від оплати послуг на навчання (вітчизняних та іноземних студентів), дослідництво, консалтинг, видавничих та інших послуг тощо; отримує фінансування за грантами та замовленнями; отримує благодійні внески; здійснює підприємницьку діяльність в межах законодавства. Така діяльність передбачає оплату праці персоналу, сплату податків та зборів.

Особливе значення мають всі зазначені аспекти для університетів, які є містоутворюючими. В невеликих містах, як правило, університет виконує саме таку функцію, забезпечуючи більшість місцевого населення роботою, сплачуючи податки і наповнюючи місцеві бюджети. Українські університети абсолютно спроможні виступати впливовим суб'єктом розумного міста. І ця їх важлива роль не відміняється в умовах сучасних викликів, пов'язаних із рашитською агресією, коли на перший план висуваються проблеми виживання та відновлення. Відновлення освітньої інфраструктури необхідно здійснювати з принципово нових позицій, вже закладати нові механізми та інструменти.

В сучасних умовах Україна вирішує надзвичайно складні питання, пов'язані з військовою агресією та необхідністю відстояти свою незалежність. Тим не менше, відновлення країни має передбачати постановку завдань побудови нової розумної економіки, в якій ключовими стануть цілі сталого розвитку та цифрової трансформації. Система освіти, та університети зокрема можуть відігравати у цьому процесі потужну та впливову роль.

Ця потенційна можливість може реалізуватися тільки якщо будуть знайдені реальні механізми повернення нашої молоді та висококваліфікованого персоналу в країну, якщо ЗВО зможуть стати потужними фінансовими суб'єктами освітньої, наукової та господарської діяльності; якщо будуть створені реальні конкурентні переваги для залучення іноземних студентів. Всі ці обставини зумовлюють необхідність та значний простір для подальших досліджень та пошуків у напрямі реальних шляхів побудови розумної економіки та зміцнення вітчизняної освіти і науки.

Використані джерела:

1. Ukraine refugee situation // <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- 2 . Статус тимчасового захисту в Європі отримали 3,2 млн. біженців з України // <https://interfax.com.ua/news/general/838562.html>
3. Де і за якими програмами приймають українських біженців // <https://www.radiosvoboda.org/a/bizhentsi-krayiny-yaki-pruymayut-prohramy/31899566.html>
4. [Yojana Sharma](#). EU to extend mobility programmes to the rest of the world. 26 May 2022// <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20220526104242809>
5. Science for Ukraine: <https://scienceforukraine.eu/>

Радченко В. В.,

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова,

м. Київ

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ НОВОЇ ПАРАДИГМИ

Перехід України до ринкової економіки означає здійснення докорінних змін у способі виробництва, відносинах власності, у всіх сферах суспільного життя. Цей процес охопив і економічну освіту. Формування нової економічної

реальності зумовив створення та впровадження нової її парадигми, зміни цільових завдань. Першочерговою стала проблема з'ясування суті і шляхів переходу до нової системи економічних відносин, насамперед, відносин власності. Крім того, економічна освіта має формувати в учнів, студентів і всіх інших освітоздобувачів необхідні знання про механізм господарювання (в широкому сенсі) в нових економічних умовах та шляхи забезпечення народу необхідними споживчими благами. Мова йде про реалізацію нових економічних умов з урахуванням міжнародних аспектів.

Формування нової парадигми економічної освіти має виражати суттєві риси нової соціально-економічної системи – ринкової економіки, яка фіксує перехід від планової, соціалістичної системи і яка зумовлює новий зміст, структуру, шляхи, форми та методи організації освітнього процесу в країні.

Проте найголовнішим, що формує «новизну» нової парадигми економічної освіти, є знання об'єктивних економічних законів, змін в механізмах їх дії та використанні в новій економічній системі. А це означає, що впровадження нової парадигми економічної освіти потребує глибокого вивчення економічної теорії, її розвитку і використання як науки. Мова йде про формування відповідного знаннєвого простору подальшого руху нашого суспільства, обґрунтування закономірностей соціально-економічного розвитку, його окремих історичних етапів, їх відмінностей, а також відповідних форм і методів господарювання. Звичайно, при цьому не можна не враховувати прямого впливу на розвиток продуктивних сил суспільства науково-технічного прогресу і результатів цілого ряду наук, що його викликають. Все це формує об'єктивну базу розвитку економічної теорії і забезпечує її фундаментальну роль у формуванні економічної освіти.

Нова парадигма економічної освіти має відобразити об'єктивні потреби суспільства в умовах нового етапу науково-технічної революції, прискорення інноваційних змін, що все більше і більше охоплюють світ. Цим визначається *еволюційний* бік нової парадигми економічної освіти. Але головним в її

утвердженні є її *революційність*, відповідь на потреби нової організації суспільного ладу, потреби переходу до нової економічної моделі розвитку - утвердження ринкової економіки.

Сказане ще раз підводить до висновку, що необхідно мати науково-обгрунтовану модель переходу до ринкової економіки. Саме на основі цього і має розроблятися і втілюватися в життя нова парадигма економічної освіти. Тільки такий шлях створює належні умови для ефективного подальшого розвитку економіки країни і суспільства в цілому.

Проте перехід України до ринкової економіки в нас відбувався без наявності «своєї», науково-обгрунтованої моделі. В життя впроваджувалася стихійно, без належного обгрунтування ідея вільного, безконтрольного ринку (часів А.Сміта). Формування економічної основи ринкової економіки відбувалося способом приватизації державного майна (ваучеризації та ін.). Функції держави в економіці не були чітко визначені, весь час змінювалися. Замість науково-обгрунтованої приватизації державного майна утвердилася «прихватизація», яка продовжується в різних формах і понині. Утворилися олігархічні групи. Народний контроль в частині відносин власності був ліквідований. Світова тенденція посилення економічної ролі держави і контрольних функцій суспільства в нашій країні не були витримані. Це затрудняло і втілення нової парадигми економічної освіти, породило певні проблеми (в частині визначення її змісту, часових параметрів та ін.).

Формування нової парадигми економічної освіти, крім втілення в освітній процес нової моделі економічного розвитку (на базі узагальнень економічної теорії), включає також розв'язання взаємопов'язаних завдань: встановлення місця економічної теорії в навчальних планах навчальних закладів; визначення обсягів навчального матеріалу, що вивчається у всіх освітніх закладах і спеціальностях; встановлення часових параметрів економічної освіти; визначення форм взаємозв'язку із зарубіжною освітою і використання світового досвіду у цій сфері: обгрунтування форм атестації

суб'єктів навчального процесу і оцінювання кінцевих результатів економічної освіти у всіх навчальних закладах; розробка рекомендацій у законодавстві з організації економічної освіти з урахуванням сформованих знань, умінь і компетентностей.

Формування та реалізація нової парадигми економічної освіти в Україні здійснювалися, як уже відзначалося нами, без чіткого розуміння моделі соціально-економічного розвитку країни, у зв'язку з чим виникала непослідовність. В цьому процесі можна виділити такі етапи.

Перший – 90-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. В цей період розробляються і впроваджуються в життя нові освітянські акти. Затверджується Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» (1994 р.) [1], «Національна доктрина розвитку освіти» (17 квітня 2002 р.) [2], Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.), Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), Концепція розвитку економічної освіти в Україні (2003 р.), Концепція розвитку профільного навчання у загальноосвітніх школах України (2003 р.), Державний стандарт базової і повної середньої освіти (2004 р.) та ін. У 2000 р. розробляються «Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти». З 2001-2002 н.р. предмет «Основи економіки» стає обов'язковим для вивчення у ЗЗСО. В цей період створюються нові підручники з економіки для загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, нові програми з економіки, розробляються інші навчальні матеріали.

Другий період формування і реалізації нової парадигми економічної освіти в Україні – уточнення функцій економічної освіти, освоєння створених освітніх стандартів. Впроваджується Болонська система. Вчені, педагоги працюють над змістом економічної освіти. Кабінет Міністрів України 23.11.2011 р. затвердив новий «Державний стандарт базової і повної загальної освіти», який впровадив компетентнісний підхід до визначення освіченості учнів основної і середньої школи [3]. Але поряд із позитивними кроками по

створенню і реалізації нової парадигми економічної освіти приймаються, на нашу думку, негативні рішення. У 2009 р. скасовується ЗНО з економіки. В цьому ж році із Державного стандарту вищої школи виводиться предмет «Основи економічної теорії» як нормативна, обов'язкова для вивчення дисципліна. Виключається як обов'язковий для вивчення і предмет «Економіка» у старшій школі (див.: Концепція профільного навчання у старшій школі, 21.10.2003 р.; Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, 03.10.2018 р.).

Наступний період формування і реалізації нової парадигми економічної освіти в Україні починається з 2014 р. В цей час розробляється ряд нових законів щодо змісту і організації економічної освіти в навчальних закладах України. Зокрема, новий закон «Про освіту» (2017 р.), нова «Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня» (20.04.2018 р.), «Стандарт вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» (13.11.2018 р.) та інші нормативні документи в галузі економічної освіти. З 2018-2019 навчального року у 10 класі до базових предметів додано інтегрований курс «Громадянська освіта». Предмет же «Економіка» буде вивчатися лише на профільному рівні (з 2019-2020 навчального року), а у звичайних класах вивчатися не буде. Це навіть перечить змісту типової освітньої програми ЗЗСО III ступеня, де визначені такі ключові компетентності як «ініціативність і підприємливість», «фінансова грамотність», формування яких потребує вивчення системного базового курсу «Економіка».

Як бачимо, організація економічної освіти в нашій країні з початку 90-х рр. ХХ – поч.ХХІ століття відобразила потреби створення нової парадигми. Разом з тим це був період пошуків, підтвердження чи заперечення раніше зроблених висновків. Безумовно, утверджувалася нова модель економічної освіти, нові стандарти, підходи і результати навчання. Нова економічна освіта разом з іншими навчальними дисциплінами відображала потреби ринкової

економіки, утверджувала парадигму партнерства, готовність до інновацій, нові стандарти і результати навчання. Розроблялась методологія і організація безперервної економічної освіти молоді і населення.

Але поряд зі змінами і пошуками в економічній освіті виник і негатив, причому, під керівництвом державних структур – предмет «Економічна теорія» («Економіка») був виведений із переліку предметів, обов'язкових для вивчення всіма закладами загальної середньої освіти і вищими навчальними закладами всіх напрямів і спеціальностей. Вивчення економічної науки випало із організованого (обгрунтованого) контролю держави і суспільства. Напрацювання вчених-економістів і педагогів початку ринкових перетворень швидко трансформувалися (за виключенням професійно-спрямованих навчальних закладів) в побажання (рекомендації). Наш фініш в реалізації нової парадигми економічної освіти не можна вважати вдалим. Модель ринкових перетворень без обгрунтованої економічної моделі виявилась малопродуктивною, а потреби суспільства в сучасних економічних знаннях враховані частково.

Сучасне життя суспільства має бути всебічно економічно обгрунтовано. А тому вивчення економічних законів, економічної теорії в цілому має бути в числі перших вимог сучасного розуміння прогресивного розвитку.

Розглядаючи проблему створення та реалізації нової парадигми економічної освіти в Україні, ми не можемо не відзначити вплив на цей процес розв'язаної Росією проти України війни. Але потрібно виходити з того, що дана вкрай негативна подія не змінює ринкового змісту нашої економічної освіти, її цільової направленості. Зміни відбуваються у формах і методах організації освіти: широкому використанні дистанційної освіти, перенесенні ваги на вивчення організаційних форм бізнесу, поверхове сприйняття досвіду інших країн та ін.

Аналіз пройденого періоду впровадження і реалізації нової парадигми економічної освіти в Україні, а також тих труднощів, які зустрічаються на

шляху реалізації цього процесу, вимагають розв'язання цілого ряду назрілих проблем.

Мова йде, в першу чергу, про удосконалення нової парадигми економічної теорії. Мається на увазі, насамперед, про подальший розвиток теоретичної бази економічної освіти – *економічної теорії*. Розвиток науки включає не один напрямок, але нині завдання ставиться так: необхідність поглибленого аналізу і теоретичного обґрунтування моделі регульованої ринкової економіки, посилення економічної ролі держави у визначенні цілей та розв'язанні завдань подальшого розвитку і організації життя людей. В цілому, перейти до всебічно обґрунтованої з урахуванням світового досвіду «регульованої ринкової економіки». Змістовний курс економічної теорії будувати саме в цьому напрямку.

Життя вимагає озброєння громадян знаннями розвитку економічної теорії. Тому назріла проблема впровадження в навчальний процес закладів освіти курсу «Історія економічних вчень». Знання змісту цього курсу дозволить виявити економічні підвалини суспільного розвитку, логіку розвитку світової економічної думки, а не «виводити» його лише із наших сучасних потреб чи підтверджувати часто неперевіраним іноземним досвідом, який має свою «історію формування».

Підвищення ролі знань економічної теорії потребує не тільки її змістовного удосконалення, а і впровадження в повсякденний навчальний процес, включення в навчальні програми як *обов'язкової* для вивчення дисципліни шкільної освіти («Економіка») і ЗВО («Економічна теорія»).

Якщо ми говоримо про підвищення ролі економічних знань в житті суспільства, то маємо забезпечити неперервність економічної освіти: починаючи від початкової школи у вигляді додаткових предметів («Домашня економіка», «Що таке ринок?», «Гроші в сім'ї» та ін.) до додаткових предметів у старших класах («на вибір»), поряд із вивченням системного «обов'язкового» для вивчення предмета «Економіка» («Бюджет сім'ї», «Підприємництво»,

«Фінансова грамотність», «Гроші і ціни» та ін.) [4]. Додаткові економічні предмети мають пропонуватися («на вибір») і у закладах вищої освіти. Має бути організована економічна освіта і у післявузівський період (у вигляді різноманітних курсів, особливо з тематики, що диктується життям: «Шляхи підвищення ефективності домашнього господарства», «Банківська система» та ін.).

В підвищенні ефективності економічної освіти в Україні велике значення має удосконалення Державного стандарту економічної освіти, розробка науково-обґрунтованих програм та ін. Тут має на основі наукових висновків поєднуватися певна стабільність і зміна знань. Не допускати щорічного «удосконалення» навчальних програм, що порушує стабільність економічної освіти, впевненість у науковості знань і пізнанні економічних законів.

Нова парадигмі економічної освіти має забезпечувати розумне вивчення і використання іноземного досвіду, не допускати необґрунтованого перенесення змісту предмета, організацію вивчення його в наші умови і для досягнення наших цілей.

Окрема проблема – досягнення цілей економічної освіти. Що нового в нашій педагогічній освіті? Це формування компетентностей. Цей напрям цільової реалізації економічної освіти заслуговує на увагу. Але над його впровадженням маємо ще працювати. Особливо над визначенням економічних компетентностей, зміст яких потрібно «прив'язати» до змісту окремих розділів програми, зробити їх доступними для розуміння та широкого використання у житті.

Формування і реалізація нової парадигми економічної освіти має продовжуватися. Продовжуватися на базі економічної теорії. Не заблукати в цьому процесі – наше завдання. Ми створюємо ринкову економіку в нових історичних умовах, беручи на себе весь тягар минулого, але її зміст і цілі розвитку мають відповідати висновкам економічної науки, світовим стандартам і власним цілям. Головне – має бути забезпечений прогресивний розвиток

суспільного виробництва і суспільства в цілому. Економічна теорія і економічна освіта відіграють в цьому найголовнішу роль.

Використані джерела:

1. *Державна національна програма «Освіта». Україна XXI століття. Київ, «Райдуга», 1994.*
2. *Національна доктрина розвитку освіти // «Освіта України», № 33, 23 квітня 2002 р.*
3. *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // «Урядовий кур'єр», № 19, 01.02.2012 р. («Орієнтир», №5)*
4. *Сасова І.А., Падалка О.С., Шпак О.Т. Неперервна економічна освіта: Навчальні програми. – К., Четверта хвиля, 1997. – 176 с.*

Бицюра Ю.В.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ВИЩА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

В умовах формування постіндустріального суспільства на інноваційній основі сучасна вища економічна освіта є провідним чинником конкурентоспроможності країни [5]. Для досягнення цього необхідно активізувати інвестиції в людський капітал. Конкурентоспроможність вищої економічної освіти забезпечується необхідною концентрацією в ній ресурсів: людського капіталу, матеріально-технічних, інформаційних, фінансових та ін.

Розвиток ринкових основ господарювання в Україні потребує конкурентоспроможних кваліфікованих фахівців, підготовка яких здійснюється в системі вищої економічної освіти.

Проте, у період четвертої промислової революції, попри всю провідну роль вищої економічної освіти, її реальне значення нівелюється в країні, економіка і суспільство якої не орієнтуються на лідерів світового розвитку, зокрема у підтримці високих технологій в економіці і освіті.

Якість підготовки випускників ЗВО не повною мірою відповідає вимогам роботодавців. За даними огляду Світового банку «Навички для сучасної України» [3], у 2018 р. понад 58% опитаних працедавців зазначили, що випускники закладів освіти різних рівнів не володіють необхідними знаннями і компетентностями для професійної діяльності. 40% фірм констатують значний розрив між практичними вміннями, якими володіють працівники, і вміннями, потрібними фірмам для досягнення бізнес-цілей. Основною причиною цього є консервативність системи ЗВО, її низький рівень фінансування та ресурсна неефективність.

Низька технологічна укладність економіки України демотивує сферу вищої економічної освіти. Це підтверджується тим, що в рейтингу 50-ти найбільш затребуваних професій в Україні переважають робітничі професії, котрі не потребують вищої економічної освіти. Крім цього, недостатність конкурентного середовища в українській економіці зменшує мотивацію до здобуття вищої економічної освіти конкурентоспроможної якості.

У викладачів недостатньо сформовані сучасні компетентності, зокрема застосування інноваційних педагогічних технологій, розроблення й використання SMART-комплексів, розвитку кар'єрної, підприємницької, енергозберезувальної, здоров'язберезувальної та інших компетентностей. Недостатня сформованість компетентностей педагогічних працівників спричинена застарілими підходами до професійної психолого-педагогічної підготовки, нерозвиненістю технологічної та цифрової культури, навичок освітнього самоменеджменту.

Підвищення конкурентоспроможності вищої економічної освіти гальмується відсутністю необхідних умов для діяльності

висококваліфікованого академічного персоналу: низьким престижем праці і мізерним рівнем її оплати; великим і розпорошеним за дисциплінами навчальним навантаженням; слабкою навчальною, дослідницькою, інформаційною інфраструктурою; обмеженою можливістю для міжнародної професійної мобільності.

Низька престижність науково-педагогічної діяльності, неухильне зниження частки фінансування науки не мотивує українську молодь до зайняття наукоємною діяльністю. З 2010 р. до 2021 р. кількість аспірантів в Україні зменшилась на 23,8% і становить лише 26389 осіб [2]. Низький рівень зарплати і соціального захисту, відсутність можливостей реалізації особистісного потенціалу призводить до відтоку талановитої молоді з вітчизняних ЗВО і наукових установ.

Недостатня увага приділяється розвитку державно-приватного партнерства, низькою є мотивація соціальних партнерів до участі в модернізації професійної підготовки персоналу. Це зумовлює необхідність пошуку додаткових джерел фінансування, впровадження кращих європейських практик взаємодії закладів зі стейкхолдерами, сприяння професійній та академічній мобільності педагогічних працівників.

Основними проблемами функціонування вітчизняної системи вищої економічної освіти є: невідповідність якості підготовки кваліфікованих фахівців зростаючим вимогам роботодавців; недостатня мотивація соціальних партнерів до участі в модернізації закладів вищої освіти (ЗВО); низька престижність педагогічної праці та недостатня якість підготовки педагогів.

Однак, сфера вищої освіти України зберігає великий сукупний потенціал соціально-економічного розвитку суспільства. Адже у сфері вищої освіти України працюють 70% кандидатів і докторів наук, ЗВО у 2020 р. були профінансовані в обсязі 31,7 млрд грн, створена значна матеріально-технічна база [1; 2]. Одна з причин наявних проблем у розпорошеності цих ресурсів і

відсутності необхідності їх концентрації для забезпечення конкурентоспроможної вищої економічної освіти.

У зв'язку з цим, сучасна стратегія розвитку вищої освіти в Україні полягає в укрупненні ЗВО на основі ідентифікації найбільш розвинутих та концентрації навколо них проблемних і малокомплектних ЗВО. Зменшення кількості і підвищення якості ЗВО призведе до посилення конкурсного відбору всіх учасників освітнього процесу — здобувачів, викладачів, керівників [4].

Основними напрямками удосконалення вітчизняної вищої економічної освіти є:

- всебічно реформувати систему вітчизняної вищої економічної освіти, (нормативно, структурно і змістовно), наближати її до стандартів Європейського освітнього і наукового простору;

- впровадити систему об'єктивного електронного моніторингу якості вищої освіти;

- створення потужних навчальних центрів на основі об'єднання малокомплектних ЗВО за галузевим та територіальним принципами, розширення їх економічної самостійності та автономії;

- створити ефективну модель взаємовідповідності освітніх і професійних кваліфікацій на ринку праці, пропозицією випускників ЗВО з попитом на відповідних фахівців з боку роботодавців;

- упровадження механізмів мотивації роботодавців до участі в освітньому процесі, зокрема, пільгове оподаткування роботодавців, які беруть участь у фінансуванні освіти кваліфікованих працівників;

- диверсифікація моделей фінансування ЗВО — багатоджерельного фінансування, пільгового оподаткування, освітніх ваучерів, кредитів на навчання, фінансування за результатами навчання тощо;

- розвиток державно-приватного партнерства (створення і розвиток інноваційних структур — технопарків, кластерів, хабів, кампусів тощо);

- вдосконалення освітньо-професійних програм з підготовки в ЗВО бакалаврів і магістрів з метою практичного поєднання освіти з реальним сучасним виробництвом;
- формування змісту освіти на основі компетентнісного підходу;
- цифровізація й технологізація освітнього процесу;
- впровадження менеджменту якості (TQM) з подальшою сертифікацією на відповідність міжнародним стандартам (ISO);
- створення в ЗВО сучасного освітньо-культурного середовища з метою розвитку соціально активних, відповідальних та успішних кваліфікованих фахівців з високими морально-етичними якостями, здатних до самореалізації особистісного потенціалу та кар'єрного зростання.

Використані джерела:

1. *Видатки на освіту в Україні* / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education>
2. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. *Звіт Світового банку "Навички для України"*. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25741>
4. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія* / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. — 384 с.
5. *The Global Competitiveness Report 2021-2022*. World economic forum. Geneva, 2022. 143 p.

Смутчак З. В.,
Льотна академія
Національного авіаційного університету,
м. Кропивницький, Україна

КОНЦЕПЦІЯ *LIFELONG LEARNING* ЯК ГОЛОВНИЙ ТРЕНД ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО

Розвиток технологій та скорочення життєвого циклу професій призвели до застаріння класичної моделі освіти «школа – заклад вищої освіти». Їй на зміну прийшла концепція *lifelong learning* – безперервного навчання протягом усього життя. Близько 20—30 років тому, здобувши професію, можна було планувати свою кар'єру і бути впевненим, що найближчими роками в ній нічого не зміниться. Сьогодні така ситуація практично неможлива: йдуть у минуле не лише цілі спеціальності — структура самих професій змінюється із величезною швидкістю. Часто виникає ситуація, коли знання, здобуті здобувачем вищої освіти у закладі вищої освіти, вже на момент його закінчення втрачають свою актуальність. Саме тому освіта не завершується з здобуттям диплому: на перший план виходить модель *lifelong learning* – навчання впродовж усього життя.

Головний імпульс розвитку безперервного навчання дала онлайн-освіта. Саме вона дозволила легко поєднувати навчання з роботою та займатися за зручним графіком. Основний аргумент противників онлайн-освіти стосується його якості та необхідності перевірки здобутих знань. Справді, ефективність дистанційного навчання багато в чому залежить від залучення та ступеня відповідальності здобувача вищої освіти. Але все більше організацій влаштовують для випускників перевірки у вигляді дипломних проєктів чи підсумкового тестування. Така робота зазвичай ґрунтується на вирішенні реальних завдань, і разом із сертифікатом про закінчення курсу може служити для роботодавця показником компетентності спеціаліста. Звичайно, сам по собі сертифікат про здобуття онлайн-освіти, як і диплом закладу вищої освіти, ніколи не стане гарантією працевлаштування. Першочергове значення завжди матиме презентація кандидата на співбесіді, його портфолію, досвід роботи та тестове завдання. Каталізатором для розвитку моделі *навчання впродовж*

життя стала ситуація, в якій опинився світ через розповсюдження коронавірусу. На карантині у людей з'явилося більше вільного часу, щоб зайнятися самоосвітою. Популяризації онлайн-курсів допомагає те, що багато проєктів на час пандемії відкрили безкоштовний доступ до своїх ресурсів. Для переведення закладів освіти на віддалений формат, державі довелося спішно створювати інфраструктуру для організації навчального процесу, збереження якої, як і набутий досвід, призведе до зростання частки онлайн-освіти. А це, у свою чергу, сприятиме поширенню принципу безперервного вдосконалення своїх знань та навичок.

Сьогодні ідея *lifelong learning* чітко сформувалася в професійних спільнотах: прихильниками цієї філософії є як фахівці, так і роботодавці. Згідно з даними дослідження The Future of Jobs Report 2021, підготовленого Всесвітнім економічним форумом, торік кількість спеціалістів, які пройшли додаткове навчання за власною ініціативою, зросла в чотири рази. А кількість роботодавців, які готові надати своїм співробітникам можливості для цього, – в п'ять разів. І хоча рішення про додаткове навчання є добровільним, варто зазначити, що сьогодні *lifelong learning* є необхідністю. Це зумовлено стрімким технологічним розвитком в усіх галузях, динамічними тенденціями на ринку праці, а також тим, що професії змінюються значно швидше, ніж програми навчальних закладів пристосовуються до нових умов. Навички втрачають актуальність, знання швидко застарівають, нові професії замінюють інші, а деякі спеціальності скоро просто зникнуть [1].

Концепція *lifelong learning* («освіта впродовж життя»), яка є в сучасній освіті головною тенденцією і дає змогу людині адаптувати й розвивати свої компетенції й професійні навички відповідно до стрімких змін в економіці, технологіях та ринках праці, містить такі підсистеми:

- а) неформальна освіта (за ступенем інституціоналізації);
- б) освіта (дистанційна за способом організації навчального процесу);
- в) онлайн - освіта (за засобами реалізації);

г) змішана освіта (поєднання традиційних та онлайн - засобів навчання).

Формування економіки знань і процеси глобалізації впливають на структуру ринку праці, підвищуючи залежність успішного працевлаштування та ефективної професійної діяльності людини від накопиченого нею людського капіталу, найважливішу роль у формуванні якого відіграє рівень і якість освіти.

Актуальною є потреба розвитку цифрових компетенцій, освоєння новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для студентів, науково-педагогічних працівників, що сприятиме розвитку критичного мислення, здатності до самостійних аргументованих суджень, умінню навчатися впродовж життя. Використання інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові можливості для проєктування й реалізації освітнього процесу, потребує засвоєння та розвитку цифрових компетенцій; зокрема, робить доступною освіту, урізноманітнює форми її отримання, забезпечує безперервність освіти впродовж життя, розвиток особистісно орієнтованого навчання тощо. Максимально ефективно їх можна реалізувати тільки за умови високого рівня цифровізації освітнього процесу, для чого мають розвиватися три напрями: організаційно-законодавчий, методичний та інфраструктурний. Лише за їх поєднання можна досягти бажаного ефекту [2].

Варто зауважити, що чим стрімкіше змінюється світ завдяки технологіям, тим більше посилюється увага до теми необхідних навичок, які також зазнають відчутних змін завдяки змінам на ринку праці й у бізнес-процесах, появі нових професій і відмиранню неактуальних. Протягом кількох останніх років експерти Всесвітнього економічного форуму виокремлюють десять ключових навичок, необхідних для конкурентних переваг на ринку праці (рис.1). Очолюють список навичок, які, на думку роботодавців, набудуть популярності у найближчі п'ять років, критичне мислення та вирішення проблем. З'явилися навички самоуправління, такі як активне навчання, стійкість, стресостійкість та гнучкість. Більшість працівників потребуватиме перенавчання у найближчі п'ять років, оскільки «подвійне порушення» економічних наслідків спочатку

пандемії, а потім війни та посилення автоматизації трансформують робочі місця.

Якщо, у ХХ столітті головним завданням масового освіти було навчити людей читати, писати і рахувати. Потім грамотні працівники формували навички під конкретні професії в технікумах, університетах і курсах. У той час професійні завдання майже не змінювалися. Досить було відточувати кілька навичок, щоб підніматися по кар'єрних сходах - наприклад, від робітника до начальника відділу. До початку ХХІ століття близько 85% населення планети володіли базової грамотністю, зате вузьких професійних навичок стало не вистачати.

Рис. 1. Ключові навички, необхідні для конкурентних переваг на ринку праці [3]

Освіта людини не повинна обмежуватися «базовими навичками». У ХХІ столітті важливо перейти від утилітарного індустріальної освіти до інтегральної освітньої парадигми. Традиційна парадигма жорстко виділяла освіту з інших сфер життя, і охоплювала тільки учнів, щоб підготувати їх до майбутнього життя. Нова парадигма неперервна - вона передбачає навчання для всіх людей протягом усього життя. Така система освіти орієнтується не тільки на передачу знань та розвиток навичок, а й підтримку становлення людини як повноцінного учасника в усіх сферах свого життя.

Усвідомлення сучасних тенденцій та швидке адаптування до них, здатність розвиватися та оновлювати знання, новий досвід, постійний саморозвиток і визнання того, що ви не бездоганні у своїй діяльності, – *must have* для кожного професіонала. Навчання – це завжди про зміни, а зміни завжди стимулюють навчання.

Використані джерела:

1. *Lifelong learning: чому ніколи не можна припинити навчатися.* URL: <https://budni.rabota.ua/ua/career/lifelong-learning-chomu-nikoly-ne-mozhna-prypynyty-navchatysya> (дата звернення: 22.11.2022).

2. *Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку.* URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y> (дата звернення: 24.11.2022).

3. *The Future of Jobs Report 2020.* URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020/in-full/infographics-e4e69e4de7> (дата звернення: 24.11.2022).

Романовський О. О.,

Українсько-американський університет Конкордія,

м. Київ, Україна

Романовська Ю. Ю.,

НПУ імені М. П. Драгоманова

М. Київ, Україна

**АКАДЕМІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ РУШІЙ
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ І НАУКИ**

Добробут членів суспільства безумовно залежить від рівня розвитку вищої освіти і науки в цьому суспільстві. У той же час вища освіта і наука, які є невід'ємними взаємопов'язаними складовими людського інтелекту і академічної свободи суспільства, стимулюють як взаємний розвиток, так і розвиток всього людства. Оскільки вища освіта також створює людський капітал і формує людські ресурси, розвиток вищої освіти повинен бути безперервним, ефективним та інноваційним. Таким чином, *унікальні характеристики вищої освіти як взаємопов'язаної суспільно-економічної системи* сформулюємо таким чином. Вища освіта – це:

- *Сфера* трансформаційної творчої діяльності людини.
- Невід'ємна *складова частина* економічного комплексу країни (як галузь народного господарства та його соціально-економічна система).
- *Двигун* процесу інноваційного соціально-економічного розвитку людського суспільства.
- *Розділ* науки в області теорії і практики підготовки кадрів для потреб суспільства, розробки нових методик, методів і технологій.
- *Скарбниця знань* – сукупність систематизованих знань, набутих навичок, вроджених здібностей та практичних навичок, способів мислення, професійних, ідеологічних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетенцій.
- Інтегрована *підсистема* загальної складної системи освіти і науки.
- Відкрита освітня, наукова і культурна *система*, яка має свою структуру, призначення, особливості і принципи функціонування і існує і розвивається під впливом зовнішнього середовища (суспільства).
- Навчально-виховний *процес* – надання нових знань (передача знань)

громадянам країни та виховання необхідних суспільству якостей за допомогою вищих навчальних закладів та наукових організацій.

- *Процес* пошуку нових знань (наукова діяльність), прикладне використання знань і передачі технологій (науково-технічна діяльність).

- *Об'єкт* трансформаційних змін у середовищі академічного капіталізму.

В умовах академічного капіталізму надзвичайно важливою є функція академічного/університетського підприємництва, яку виконують орієнтовані на підприємництво університети і науково-дослідні інституції [1-2]. Основним завданням інноваційного розвитку вищої освіти є створення необхідних умов для ефективної організаційної, економічної, науково-освітньої, інженерно-технологічної та, найважливіше – впроваджувальної діяльності, спрямованої на формування суспільства знань з інноваційно-орієнтованим типом економіки держави. Серед фундаментальних завдань академічного/університетського підприємництва слід виділити:

- Виробництво та капіталізація нових знань.

- Якісне впровадження НДДКР з ефективною комерціалізацією.

- Широке поширення (передача) нових знань, результатів НДДКР та передових технологій.

- Розвиток інноваційної діяльності університетів.

- Розробка, впровадження концепцій, методів, технологій, методів інноваційного економічного та соціального розвитку місцевих громад, регіонів, країни.

- Внесок у національне економічне зростання, національний ВВП та конкурентоспроможність економік країн, формування інтелектуального капіталу суспільства.

- Розвиток та поширення нових видів підприємницької діяльності в інтелектуальній сфері, у першу чергу – академічного підприємництва в університетах.

- Сприяння ефективній освіті підприємництва та його розвитку.

- Сприяння фінансовій самодостатності та незалежності закладів вищої освіти, підвищення рівня матеріального забезпечення їх викладачів та працівників.

- Формування підприємницького менталітету в суспільстві.

Основними об'єктами інноваційної діяльності у сфері вищої освіти і науки є:

- Інноваційні програми та проекти.

- Якісне впровадження НДДКР з подальшою реальною та ефективною комерціалізацією результатів.

- Інфраструктура вищої освіти і науки в соціально-економічній, громадській та гуманітарній діяльності нації, університетського (академічного) та інтелектуального підприємництва.

- Організаційно-технічні рішення економічного, адміністративного, комерційного або іншого (невиробничого) характеру, що істотно покращують структуру і якість соціально-економічної, громадської та гуманітарної діяльності нації (невиробничої і соціальної сфери).

- Нові експериментальні конструкції та інноваційні рішення інженерно-технічного характеру, інноваційні технології виробництва нових продуктів (послуг) та механізми їх формування.

- Ринки освітніх та наукових послуг.

- Потрібна/необхідна кваліфікація персоналу.

- Виховання, навчання та тренування підприємницького менталітету та інтегрованої корпоративної підприємницької культури серед співробітників.

- Створення підприємницьких екосистем та оптимізація екосфери господарської діяльності людини.

- Співпраця тріади «Університет – Промисловість (Бізнес) – Уряд (Держава)».

Слід визначити, що «суб'єктами інноваційної діяльності у сфері вищої освіти і науки» є фізичні або юридичні особи (ЗВО, НДІ, структурні підрозділи

освітньо-наукової системи тощо), які здійснюють інноваційну діяльність, залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні або позикові кошти в реалізацію інноваційних соціально-економічних, громадсько-гуманітарної діяльності у сфері національних проектів.

Важливою та необхідною є роль держави в управлінні інноваційною діяльністю у сфері вищої освіти і науки. Це є одним із головних завдань держави. Так, для держави необхідно вирішити наступні найважливіші завдання:

1. Визначити технологічні та економічні основні цілі, розробити план макроекономічних перетворень, який мобілізує суспільство з єдиним акцентом на інноваційний розвиток.

2. Створити необхідні умови, які найкращим чином сприяють інноваційному та інвестиційному процесу.

3. Об'єднати зусилля державних органів з бізнесом для підтримки інноваційних ініціатив вищої освіти та наукових дисциплін, стимулювання інноваційного менеджменту в цій сфері, поширення інновацій у цій галузі. Підтримка та практична реалізація концепції інноваційного розвитку суспільства Г.Іцковіца за моделлю «потрійної спіралі» [3-4].

4. Використовувати та вдосконалювати передовий світовий досвід у сфері інноваційного розвитку сфери вищої освіти і науки.

5. Активно сприяти створенню підприємницького інтелекту та інноваційного мислення в суспільстві.

Управління інноваціями має перетворитися на консолідовану взаємодію державних та бізнес-механізмів. Створення умов для досягнення згоди між інтересами держави та працівника у сфері вищої освіти та науково-технічної діяльності є основним завданням державного рівня управління. Цей рівень стає стратегічним, надаючи тактичний та оперативний контроль інноваційним та спеціалізованим структурам у галузі вищої освіти та науки. Водночас академічне/університетське підприємництво має бути відзначено як один із

головних мотиваторів та двигунів інновацій у сфері вищої освіти та науки.

Узагальнюючи результати комплексного дослідження феномену академічного (університетського) підприємництва автори відзначили, що підприємницькі заклади вищої освіти реалізують свою діяльність у вищій школі за чинних ринкових законів економічної системи, взаємодіючи з внутрішніми силами суспільства (з відповіддю на її виклики та запити) під впливом глобалізаційного тиску світової спільноти. Автори стверджують, що інновації у сфері вищої освіти та науки повинні взаємопов'язаними, щоб призвести до інноваційних змін. Інноваційну діяльність ЗВО у системі вищої освіти розумно розглядати як економічну категорію, пов'язану з капіталізацією та комерціалізацією інтелектуальної продукції – знань, технологій, освітніх та наукових послуг тощо [5].

Використані джерела:

1. Clark B.R. *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations*. – Oxford, Pergamon-Elsevier Science, 1998. – 180 с.
2. Clark B.R. *Sustaining Change in Universities. Continuities in Case Studies and Concepts*. The Society for Research into Higher Education & Open University Press. – England, McGraw-Hill, 2004. – 232 с.
3. Viale R., Etzkowitz H. *The Capitalization of Knowledge. A Triple Helix of University–Industry–Government*. Edward Elgar Publishing, 2010. – 368 с.
4. [Etzkowitz H.](#) Is Silicon Valley a global model or unique anomaly? // *Industry and Higher Education*, 2019. – № 33 (2). – С. 83-95. – [Електронний ресурс]: <https://doi.org/10.1177/0950422218817734> (Дата звернення: 25.10.2022).
5. Romanovskyi O., Romanovska Yu. *Higher educational innovatics as the newest interdisciplinary direction of higher school and higher education science // Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 2020. – № 17 (2020) – С. 83–101. – [Електронний ресурс]: <http://iscs-journal.npu.edu.ua/article/view/216975> (Дата звернення: 25.10.2022).

Кулішов В. В.,

Державний університет економіки і технологій,

м. Кривий Ріг, Україна

Пурій Г. В.,

Державний університет економіки і технологій,

м. Кривий Ріг, Україна

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

З початком 2022 року перед Україною постали нові геополітичні виклики, які повністю змінили існуючі моделі зовнішньополітичних, економічних та господарських зв'язків. Наразі Україна веде боротьбу за свою свободу і незалежність. Попри повномасштабну війну, освітній процес триває. Викладачі та студенти працюють разом на освітньому фронті за будь-яких умов, а також роблять все можливе для відбудови держави.

З урахуванням потенційних переваг України (людський капітал, географічне розташування, природні ресурси) важливо визначити драйвери майбутнього інноваційного стрибка – сектори діяльності, які могли б створювати на інноваційному базисі високоякісні продукти й послуги з високою часткою доданої вартості та були б затребувані на міжнародних ринках. Таким ґрунтовним базисом має стати система вищої освіти держави, орієнтована на людиноцентровану модель розвитку суспільства.

Національна система вищої освіти в Україні, що склалася на цей час знаходиться в стані модернізації, проте не займає лідируючі позиції у порівнянні із національними системами вищої освіти провідних країн світу.

Зокрема, отримані результати рейтингу національних систем вищої освіти показують, що Україна посідала 36-е місце в цьому рейтингу. Серед лідерів національних систем вищої освіти США, Швейцарія, Данія, Сінгапур.

Рейтинг національних систем вищої освіти (U21 Ranking of National Higher Education Systems) — глобальне дослідження та його рейтинг, що

вимірює досягнення країн світу у сфері вищої освіти за версією міжнародної мережі університетів Universitas 21 [1].

Рейтинг розраховується за методикою Інституту прикладних економічних та соціальних досліджень Університету Мельбурна, Австралія, та оцінює національні системи вищої освіти за 24 основними показниками, об'єднаними у чотири групи:

1. Ресурси (інвестиції з боку приватного та державного секторів) – 25%.
2. Результати (наукові дослідження, наукові публікації, відповідність вищої освіти до потреб національного ринку праці, включаючи подальше працевлаштування випускників навчальних закладів) - 40%.
3. Зв'язки (рівень міжнародного співробітництва, що демонструє ступінь відкритості чи замкнутості системи вищої освіти) – 10%.
4. Середовище (державна політика та регулювання, можливості здобуття освіти) – 25%.

Результати рейтингу національних систем вищої освіти (Universitas 21: Ranking of National Higher Education Systems) представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Результати рейтингу національних систем вищої освіти у 2020 р. [1]

№	Країна	Індекс
1	Сполучені Штати Америки	100.0
2	Швейцарія	90.1
3	Данія	85.7
4	Сінгапур	84.5
5	Швеція	84.3
6	Велика Британія	83.6
7	Канада	83.2
8	Фінляндія	82.8
9	Австралія	82.2
10	Нідерланди	81.6

...	...	
36	Україна	47.8

Отримані результати рейтингу національних систем вищої освіти показують, що узагальнююче 36-е місце України об'єднує 27-е місце за ресурсами, 39-е місце за середовищем, 38-е місце за зв'язками та 42-е місце за результатами.

У порівнянні, Україна посідала шосте місце за державними витратами на вищу освіту у відсотках ВВП. Однак через відносно високий рівень участі (15 місце) загальні витрати на одного студента знаходяться в нижньому пулі. Витрати вищих навчальних закладів на НДДКР у відсотках від ВВП посідають низьке місце - 46. У сфері зв'язків Україна посідає 18-те місце за спільними науковими публікаціями з промисловістю, але лише 46-те місце з передачі знань. Країна займає 35-е місце за спільними публікаціями з міжнародними авторами та 45-е місце з обміну знаннями з бізнесом.

Але, якщо взяти до уваги рівень ВВП на душу населення, загальний рейтинг України підвищується до 14-го місця, а її оцінка вища, ніж очікувалося за її рівня доходів. Отже, висвітлена економічна парадигма сучасної вищої освіти в Україні потребує забезпечення необхідного рівня економічної безпеки та добробуту населення.

В умовах війни важливого значення набувають питання безпеки та психологічної адаптації учасників освітнього процесу до нових геополітичних викликів. Сучасна вища освіта модернізувалася в умовах війни задля перемоги. Саме вища освіта швидко реагує на кризові ситуації і стає необхідним фундаментом усестороннього подолання викликів війни. За допомогою освітян та студентської активної молоді були започатковані напрямки і програми протидії кризі, зокрема:

- формування патріотичної національної свідомості;
- інформаційна кібербезпека;

- активна волонтерська діяльність;
- міжнародний освітній рух опору;
- залучення міжнародної спільноти до вирішення нагальних викликів;
- надання психологічної допомоги усім учасникам освітнього процесу;
- активна співпраця з громадськими організаціями;
- впровадження тренінгів з безпеки життя;
- опанування всіма учасниками освітнього процесу основ громадського опору та ін.

Реалії сьогодення не дозволяють завершити перелік кроків опору освітнього фронту. Війна триває і вона диктує освітянам нові виклики і проблеми. Проте, саме зараз, в умовах війни в українського суспільства є можливість реформування освітнього простору задля формування засад інноваційного прориву вищої освіти в майбутньому.

Унаслідок зазначених змін має відбутися значне послаблення дії чинників, що гальмують розвиток вітчизняної вищої освіти в довгостроковому майбутньому за рахунок гуманізації вищої освіти та реалізації людиноцентрованої моделі розвитку.

Рисунок 1 схематизує людиноцентровану модель розвитку як головного драйвера майбутнього освітнього інноваційного стрибка України.

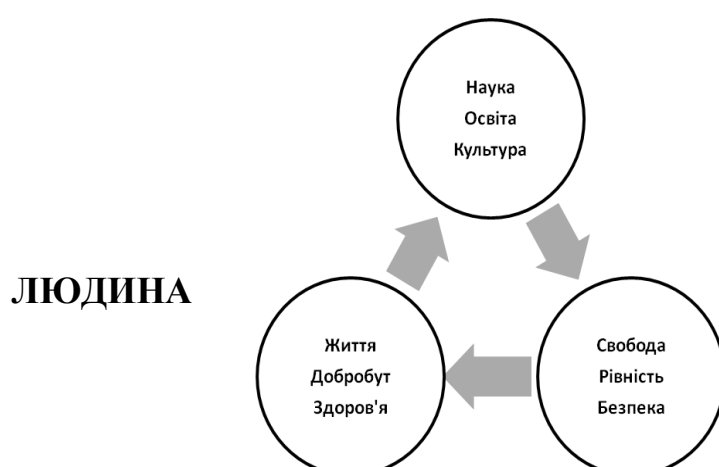

Рис. 1. Людиноцентрована модель розвитку [2].

Гуманізація освіти, як складової формування людиноцентрованої моделі розвитку, являє собою процес, спрямований на розвиток особистості як суб'єкта творчої праці, пізнання й спілкування [3, 4]. Гуманізація становить найважливішу характеристику освітнього процесу і припускає, справді, людські (гуманні) відносини між ними в педагогічному процесі. Нарешті, гуманізація – ключовий елемент інноваційного мислення, що змінює погляд на характер і суть навчально-виховного процесу, в якому і педагоги, і студенти – суб'єкти розвитку своєї творчої індивідуальності.

Гуманізацію вищої освіти можна розглядати як створення умов для самоствердження, самовираження і саморегуляції людини, для оптимізації відносин між особистістю і соціумом, забезпечення їх всебічного й різноманітного розвитку.

В умовах геополітичних викликів в країні постійно зростають потреби суспільства щодо вищої освіти. Зазначене вимагає цілеспрямованої діяльності суспільства щодо створення матеріально-технічних, організаційно-економічних і соціальних умов для ефективної всебічної освіти людини.

Використані джерела:

1. *U21 Ranking of National Higher Education Systems, 2022 Universitas 21.* URL: <https://universitas21.com/rankings>.
2. *УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге.* — Львів: Кальварія, 2017. — 164 с.
3. Гук О. Ф. Гуманізація освітнього процесу у вищому навчальному закладі / О. Ф. Гук // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* - 2012. - Вип. 14. - С. 179-187.
4. Романенко М.І. *Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід: Наукова монографія.* – Дніпропетровськ: Промінь, 2001.

Романовська О. О.,
Українсько-американський університет Конкордія,

м. Київ, Україна

Ель Махді М.,

Українсько-американський університет Конкордія,

м. Київ, Україна

ДОЦІЛЬНІ НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ І НАУКИ

Необхідним є визначення напрямів подальшого інноваційного розвитку вищої освіти і науки в Україні та в країнах, що розвиваються. При цьому, автори визначають сутність академічного капіталізму, наведеного у відповідних фундаментальних дослідженнях [1-2], університетського підприємництва [3-6] як економічні категорії, що мають свої особливості, пов'язані з капіталізацією та комерціалізацією інтелектуальних продуктів, таких як нові знання, технології, методи навчання. Автори також вважають, що необхідно вивчити, узагальнити досвід і описати теоретичні основи і практичні положення інноваційної діяльності в сфері вищої освіти на основі вже відомої інноваційної діяльності в цій сфері. Також, доцільно розрізнити теоретичні основи та практичні положення інноваційної діяльності у вищій освіті як окремий науковий напрямок [7].

Напрями подальшого інноваційного розвитку вищої освіти і науки можуть бути наведені таким чином:

1. Впровадження засад інноваційного академічного (університетського) підприємництва.

2. Розвиток сектору, орієнтованого на академічне підприємництво некомерційних (неприбуткових) і комерційних (прибуткових) університетів за участю приватного капіталу.

3. Розвиток інституту ендаументу (фонду фінансової підтримки) провідних дослідницьких університетів у сфері підприємництва.

4. Надання повної автономії університетам на законодавчому рівні для самостійного вибору стратегій розвитку, напрямів статутної діяльності та досягнення фінансової незалежності.

5. Запровадження інституту державного (бюджетного) та приватного (незалежного) проектного фінансування у сфері вищої освіти, організації державної підтримки співпраці між університетами та промисловістю (за моделлю «Потрійної спіралі» Г.Іцковіца).

6. Утворення підприємницького менталітету у всіх члена суспільства, вдосконалення економічного мислення, креативної поведінки, критичного мислення та розвинення творчих нахилів у громадян суспільства.

Розглянемо деякі напрями інноваційного перетворення у сфері вищої освіти і науки, безпосередньо пов'язані з науково-технічним розвитком суспільства. Наприклад, інноваційні інформаційні технології, інформаційно-інноваційний менеджмент, а також інноваційний маркетинг широко використовуються в управлінні інноваційною діяльністю в освіті та об'єднуються в групу засобів та інструментів управління інноваційною діяльністю в освіті, вони можуть мати місце практично у всіх видах освіти. інновації в системі освіти, які можуть призвести до інноваційних змін для досягнення нових кількісних і якісних параметрів освіти. Вони можуть мати місце практично у всіх типах інновацій в системі освіти, які можуть призвести до інноваційних змін для досягнення нових кількісних і якісних параметрів освіти.

Засоби та інструменти управління інноваційною діяльністю в освіті включають: інформаційні технології; управління інформацією; інноваційний менеджмент та інноваційний маркетинг.

Інформаційні технології в освіті використовують комп'ютерні технології, Інтернет та Інтранет, дистанційні методи організації та управління навчальною діяльністю, використовуються для розробки різноманітних інформаційно-пошукових систем та інформаційних, рекламних, маркетингових матеріалів (з

використанням веб-дизайну).

Інформаційний менеджмент в освіті, заснований на використанні інформаційних технологій, є підсистемою прийняття рішень і спрямований на управління процесами створення, обробки та розповсюдження інформації у сфері освіти. Однією з основних функцій інформаційного менеджменту в освітній сфері є розробка організаційної структури, яка б забезпечувала своєчасну та об'єктивну інформацію в потрібному місці, у потрібний час та у зручний спосіб для прийняття ефективних рішень. Впровадження інформаційного менеджменту в освіту продиктовано такими обставинами: науково-технічний розвиток суспільства, інтеграція та ефективне використання коштів на розвиток, застосування та ефективне використання інформаційних технологій (сукупності інформаційних ресурсів, засобів, методів і технологій, сприяють ефективному управлінню навчальною діяльністю). у тому числі – розробка та реалізація управлінських рішень у сфері освіти); необхідність інтеграції всіх даних, що визначають ефективність і результативність системи освіти в цілому та кожного з освітніх суб'єктів (її складових).

Інноваційний менеджмент в освіті – це система стратегічного управління інноваційними процесами з метою дослідження основних напрямків освітньої, науково-технічної та виробничої діяльності та обґрунтування комплексу заходів щодо реалізації інноваційної стратегії. Його завдання:

- а) розроблення планів і програм інноваційної діяльності в галузі освіти;
- б) розроблення та реалізація єдиної інноваційної політики у сфері освіти;
- в) підготовка науково-педагогічних кадрів та забезпечення всіх напрямів освітньої діяльності;
- г) забезпечення освітньої діяльності необхідними ресурсами (матеріальними, трудовими, фінансовими, інформаційними);
- д) планування та відбір кращих проектів освітніх інновацій (інновацій) та контроль за її розробкою;
- е) створення спеціальних груп управління та контролю за інноваційною

діяльністю в галузі освіти на всіх її етапах.

Інноваційний маркетинг в освіті забезпечує ефективність діяльності освітньої системи та закладів освіти на ринку інновацій в освіті, спрямованих на формування або виявлення попиту на освітні послуги з метою максимального задоволення запитів ринку та потреб суспільства. Інноваційний маркетинг базується на використанні нових ідей освітніх послуг і технологій, які найкращим чином сприяють досягненню цілей системи освіти та окремих навчальних закладів.

Інноваційний маркетинг в освіті є функцією інноваційного менеджменту в освіті. Починається з пошуку нових ідей освітніх послуг і технологій, здатних максимально задовольнити наявний і потенційний попит з подальшою їх матеріалізацією та комерціалізацією, і завершується етапом насичення життєвого циклу інновацій. Проведення маркетингових досліджень необхідно з метою: вивчення кон'юнктури ринку освітніх послуг; виявлення запитів, смаків, уподобань споживачів освітніх послуг; прогнозування динаміки попиту на освітні інновації; розробка маркетингової стратегії інноваційної діяльності в освіті тощо.

Метою інноваційного маркетингу в освітній сфері є досягнення кінцевого практичного результату інноваційної діяльності. Він орієнтований на: завоювання певної частки ринку освітніх інновацій відповідно до довгострокової мети, заради якої розроблено інноваційний проект; інтеграція науково-виробничої та маркетингової діяльності в систему управління освітою; довгострокова перспектива, що вимагає проведення маркетингових досліджень, отримання на їх основі інновацій, що забезпечують високоефективну економічну діяльність у сфері освіти, адаптації до вимог потенційних споживачів інновацій.

Розглянемо також деякі інновації інших типів.

Інновації організаційного типу це:

а) планові, систематичні, періодичні, термінові, раптові, спонтанні, випадкові нововведення (нововведення у способі їх реалізації);

б) інновації локальні, масові, глобальні тощо (інновації у сфері інноваційних рішень і заходів);

в) інновації, що коректують, модифікують, вдосконалюють, модернізують, радикальні, революційні тощо (інновації за ступенем прогнозованих змін).

Інновації навчально-педагогічного типу це:

а) інновації в освітньому процесі, навчальному курсі, у сфері освіти, на рівні системи освіти, в управлінні освітнім процесом (освітою) тощо (новації в педагогічному процесі);

б) інновації в навчальному процесі, навчальному курсі, у сфері освіти, на рівні системі освіти, в управлінні освітнім процесом (освітою) тощо (новації в педагогічному процесі);

в) інновації в колективному та груповому вихованні, в індивідуальних видах навчання (під керівництвом учителя), тьюторському, альтернативному, сімейному вихованні тощо (новації за видами взаємодії учасників педагогічного процесу);

г) інновації у розвитку окремих здібностей учнів, учителів, вихователів, а саме: розвиток і вдосконалення їх знань, умінь, навичок, компетенцій тощо (інноваційні зміни в особистісному розвитку суб'єктів освіти);

д) інновації-умови, що забезпечують оновлення освітнього середовища, соціокультурних умов тощо; інноваційно-освітні продукти (педагогічні засоби, проекти, технології тощо); управлінські інновації – нові рішення в структурі освітніх систем і процедурах управління, що забезпечують їх функціонування (інновації у функціональних можливостях суб'єктів освітніх систем);

е) інновації в діяльності одного вчителя, методичного об'єднання вчителів, у школі, групі шкіл, в регіоні, на державному рівні, на міжнародному рівні тощо.

ж) інновації в діяльності одного викладача ЗВО, факультету та всіх ЗВО, усіх ЗВО регіону, держави, на рівні системи міжнародної вищої освіти (новації за масштабом їх поширення);

з) інновації, що поєднують різні типи педагогічних інновацій у системі освіти та є інноваціями в навчальних закладах певного типу, для конкретних професійно-типологічних груп педагогів (новації за соціально-педагогічним значенням);

к) інновації, що поєднують різні типи педагогічних інновацій у системі освіти (комплексні освітньо-педагогічні інновації);

Інновації структурно-педагогічного типу – це інновації у формуванні мети, завдань і змісту освіти (навчання і виховання), у формах, методах, прийомах, у технологіях навчання, у засобах навчання, у системі діагностики, в контролі, в оцінюванні результатів тощо.

Використані джерела:

1. Slaughter, S., & Leslie, L. (1997) *Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore, MA, The John Hopkins Univ. Press, 276 p

2. Slaughter, S., & Rhoades, G. (2009) *Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education*. The Johns Hopkins University Press, 384 p.

3. Clark, B.R. (1998) *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations*. Oxford, Pergamon-Elsevier Science, 180 p.

4. Clark, B.R. (2004) *Sustaining Change in Universities. Continuities in Case Studies and Concepts*. The Society for Research into Higher Education & Open University Press, England, McGraw-Hill, 232 p.

5. Etzkowitz, H. (2003) *Innovation in Innovation: The Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. *Social Science Information*, 42(3), 293-337. – [Електронний ресурс]: <https://www.researchgate.net/publication/249733214> *Innovation in Innovation The Triple Helix of University-Industry-Government Relations* (Дата звернення: 30.10.2022).

6. Etzkowitz, H. (2008) *The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action*. New York & London: Routledge, Taylor & Francis Group, 164 p.

7. Romanovskyi, O. O., Romanovska, Y. Y., Romanovska, O. O., & Makhdi, M. E. (2021) *Higher education innovatics: management of innovation in the sphere of higher education and science. Journal of Social Transformation and Education*, 2 (2), 47-76. – [Електронний ресурс]: <http://journals.theapra.org/index.php/jste/article/view/37> (Дата звернення: 28.10.2022).

*Маслова О. В.,
Конопський інститут
Сумського державного університету
м. Коноп, Україна
Кобзар Я.М.,
Конопський інститут
Сумського державного університету
м. Коноп, Україна*

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ДВОХ НАУК

Мова математики дозволяє економістам формулювати змістовні та перевірені гіпотези про безліч складних явищ, опис яких без залучення математичного апарату стає ускладненим. Методи математичного моделювання активно застосовуються у дослідженні економічних процесів із XIX століття.

Одним із перших математичних інструментів який економісти розпочали застосовувати це - диференціальне обчислення процедури максимізації корисності домогосподарств. Розвиток методів оптимізації продовжився і на початку XX століття. Пізніше, з початку Другої світової війни, роль математики в економіці стала ще більше актуальною та вживаною.

Більшість математичних методів було інтегровано в економіку та стало її частиною. Зараз економісти стали все частіше використовувати математичні методи дослідження, що є свого роду каталізатором підвищення ефективності

економічного аналізу. Сенс їх використання полягає в виборі найбільш оптимального рішення, що є запорукою сталого розвитку в умовах обмеженості ресурсів.

Модель – образ деякої системи, аналог певної частини природної чи соціальної реальності, заміна оригіналу у пізнанні та на практиці [1, с.115].

Існує 4 види економіко-математичних моделей, які використовують при аналізі окремих факторів:

1. Мультиплікативні моделі – вони визначаються як добуток окремих факторів і мають такий вигляд:

$$Y = x_1 * x_2 * x_3 * \dots * x_n$$

2. Кратні моделі – є поділ від двох факторів, які мають вигляд:

$$Y = \frac{X_1}{X_2}$$

3. Адитивні моделі – сума всіх факторів, що має вигляд:

$$Y = x_1 + x_2 + x_3 + \dots + x_n$$

4. Змішані моделі – поєднання різних комбінацій попередніх моделей.

Сфери застосування цих моделей можуть бути різними. Мультиплікативна модель, наприклад, можна використовувати для побудови двофакторної моделі обсягу валової продукції, а адитивну – для обчислення обсягу виробництва товарів у взаємозв'язку з обсягом випуску окремих, одиничних виробів.

Таким чином, для обчислення різних економічних показників можна використовувати як одну, так і відразу кілька економіко-математичних моделей. Головне правильно вибрати ту чи ті, які підходять саме для цього показника, інакше результат обчислення буде неточним чи зовсім невірним.

Після вибору відповідної моделі потрібно визначитися зі способом її розв'язання. До основних способів відносяться:

1. Спосіб ланцюгових підстановок.
2. Балансовий метод.

3. Індексний метод.

4. Кореляційно-регресійний аналіз та ін.

Крім вибору виду моделі та способу її розв'язання, також необхідно враховувати всі вимоги, які до них висуваються.

Визначимося з рядом вимог, які пред'являються до моделей:

1. Простота моделі, тобто вона має бути зрозумілою і доступною всім, хто братиме участь у її створенні та реалізації.

2. Адекватність моделі означає, що модель достатньо точна та стійка і з її допомогою можна досягти поставленої мети моделювання.

3. Інтегрованість моделі - узгодженість моделі з тим середовищем, до якого вона застосовується.

Розвиток економіко-математичних моделей неможливий без тісного взаємодії економіки та математики. Між ними існує зв'язок, при якому всі можливі математичні інструменти допомагають економіці вирішувати різні завдання:

- по-перше, це, підприємницька діяльність яка включає в себе розрахунки з розподілу та оптимізації матеріальних, фінансових, трудових ресурсів.

- по-друге, використання різних інформаційних технологій та програм, у фундаменті яких закладено математичні елементи.

- по-третє, математика допомагає структурувати та аналізувати великі обсяги інформації.

Математичні методи – найважливіший апарат аналізу економічних явищ та процесів; побудови різних графіків та моделей, що дозволяють відобразити різні економічні зв'язки; відображає динаміку економіки та здатний спрогнозувати її подальшу поведінку.

Використані джерела:

1. *Економіко-математичні методи і моделі в галузі управління персоналом: навчальний посібник / Березянюк Т.В. та ін.; за ред. Л.В. Мазник. К.: Кафедра, 2019. 290 с.*

*Кузько О. Л.,
Відокремлений структурний підрозділ
Класичний фаховий коледж
Сумського державного університету,
м. Конотоп, Україна*

*Кузько Р. В.,
Відокремлений структурний підрозділ
Класичний фаховий коледж
Сумського державного університету,
м. Конотоп, Україна*

*Зубко Д. Р.,
Відокремлений структурний підрозділ
Класичний фаховий коледж
Сумського державного університету,
м. Конотоп, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ

Розвиток освіти одним із своїх пріоритетних завдань ставить формування механізмів оцінки якості освіти та затребуваності освітніх послуг. Запит на спеціаліста завтрашнього дня зумовив необхідність інновацій у роботі освітніх закладів.

Компетентнісний формат подання результатів професійної освіти, який знайшов відображення у стандартах вищої освіти, є концепцією організації освітнього процесу, де метою навчання є оволодіння сукупністю необхідних загальнокультурних та професійних компетенцій майбутнього фахівця. Він передбачає розвиток у студентів набору ключових компетенцій, що включають, крім суто професійних знань та вмінь, такі якості, як співпраця, здатність працювати в групі, ініціатива, комунікативні здібності, уміння самостійно

добувати знання, логічно мислити, давати оцінку, систематизувати та грамотно використовувати інформацію, та обумовлюють його успішну адаптацію у суспільстві [1].

Сьогодні відомо безліч визначень категорії «компетенція». Так, О. Пометун компетенцією називає «складну інтегровану характеристику особистості, під якою розуміють набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності» [2, с. 185].

Компетентність може трактуватися як властивість особистості, що характеризує прагнення і готовність її реалізувати свій інтелектуальний і особистісний потенціал для успішної діяльності у певних областях.

Компетенції/компетентності можуть інтерпретуватися як єдина узгоджена мова для опису академічних та професійних профілів та рівнів вищої освіти. Вираз результатів освіти мовою компетенцій відкриває шлях до розширення академічного та професійного визнання та мобільності, збільшує сумісність та сумісність дипломів та кваліфікацій. В Україні реалізація компетентнісного підходу допоможе підтримці єдиного освітнього, професійно і культурно-ціннісного простору.

Кожну компетенцію з погляду її сутнісних характеристик, можна розглядати у трьох аспектах:

- когнітивному, що визначає рівень знань та способи їх отримання;
- інтегративно-діяльнісного – процес формування умінь та навичок на основі отриманих знань;
- особистісному, представленому системою мотивів та цінностей того, хто навчається в процесі реалізації компетенцій.

Особистісний компонент, є визначальним і системоутворюючим, він виражається, в першу чергу, щодо того, хто навчається до здійснюваної ним діяльності.

Компетенції динамічні, здатні розвиватися, тому під час освітнього процесу може йтися про рівень їх засвоєння. Таким чином, сформованість компетенції – це готовність та здатність до конкретних дій, пошук нового способу дії у нестандартній ситуації.

Найбільш ефективна трирівнева система формування компетенцій. Перший - пороговий (низький) рівень характеризується здатністю використовувати базові поняття, категорії, методи у формуванні професійних знань. Просунутий (середній) рівень характеризується додатковими категоріями: знання та вміння критичного порівняння різних професійних компетенцій та їх використання для формування професійних знань. Підвищеному (високому) рівню відповідає, крім названих категорій, наступне: здатність до комунікації в усній та письмовій формах для вирішення широкого кола завдань у професійно-орієнтованому середовищі.

Проте рівень сформованості компетенцій можна виміряти тільки ймовірно, оскільки він є латентним параметром. Вимірювання відрізняється від оцінки тим, що є процедурою кількісного зіставлення досліджуваного параметра з деяким зразком, завжди супроводжуючись у своєму формуванні системою емпіричних індикаторів.

Оцінка компетенцій проводиться, як правило, за допомогою анкетування та методу тестування на основі як самооцінки, так і взаємооцінки чи експертної оцінки. Отримані результати обробляються та інтерпретуються із залученням методів математики.

Для обробки та аналізу отриманих даних, як правило, використовуються математичні методи та моделі. Як уже зазначалося, діагностувати рівень сформованості компетенцій доцільно з використанням таких діагностичних засобів, як анкети та діагностичні тести, що дозволяють оцінити якусь особистісну якість студента, що впливає на розвиток його компетенції.

Відомо, що загальнокультурні компетенції формуються на основі особистісних якостей студентів, отже, для оцінки рівня сформованості

особистісного компонента цих компетенцій дослідники рекомендують використовувати численні методики, запропоновані вітчизняними та зарубіжними авторами (тест М. Вудкока та Д. Френсіса «Аналіз своїх обмежень», «Ви самі»; тест Кіртонна (Kirton Adaptation–Innovation Inventory); опитувальник Хоні і Мамфорда; Шкала готовності до творчо–інноваційної діяльності С. Ю. Степанова; Опитувальник готовності до інновацій І.О. Загашева та ін.) [3].

Як зазначалося, у когнітивну основу всіх компетенцій покладено знання, вміння і навички. «Компетентнісний підхід висуває вимогу підпорядкованості знань вмінням та практичним потребам, що базуються на ціннісно-сміслових аспектах». Таким чином, для оцінки рівня сформованості цієї компоненти компетенцій складається фонд оціночних засобів дисципліни, до якого входять різні педагогічні тести з окремих дисциплін, полідисциплінарні та міждисциплінарні.

Використані джерела:

1. Міністерство освіти і науки України. Стандарти вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення 22.11.2022)
2. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 184-187.
3. Лукомська Ю.О. Тип організаційної культури як чинник інноваційної готовності персоналу освітнього закладу: дис.... к-та наук: 19.00.10. Інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2016. 319 с.

*Щербина О. В.,
Відокремлений структурний підрозділ
Класичний фаховий коледж
Сумського державного університету,
м. Конотоп, Україна*

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИКЛАДАННЯ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН

У процесі дискусій про модернізацію вищої та фахової передвищої освіти відбулася модифікація оцінки результатів освіти. Сьогодні ми оперуємо словосполученням «компетентність студента», а не «підготовлений студент». Для вітчизняних навчальних закладів сьогодні в пріоритеті є підготовка фахівця нової формації, що володіє компетенціями. Оновлення вітчизняної освіти можливо при орієнтованості освітнього процесу в вузах на компетентнісний підхід.

Гармонійне поєднання теорії та практики є однією із найстаріших, але досі актуальною проблемою освітнього процесу. Вирішення зазначеної проблеми потребує вдосконалення підготовки фахівців обліково-фінансового напрямку на основі компетентного підходу.

На думку Ю. Панфілова та Б. Фурманця, «...студент повинен вміти формулювати проблему і вирішувати її, вміти вчитися, отримувати знання постійно з будь-якого джерела. Тобто повинен навчитися бачити проблему, ставити мету, підбирати способи отримання інформації, джерела, а також самостійно оцінювати результати праці (тобто проводити самоаналіз). Такий фахівець завжди знайде своє місце в житті та буде затребуваний в будь-якій професії» [1, с.59]. І з цим просто неможливо сперечатися.

Рівень професійної підготовки випускників вузів визначається ступенем оволодіння ними сучасними знаннями з фахових дисциплін, вміннями

критично мислити та підвищувати ефективність виробничого процесу в умовах ресурсних обмежень. Одним із ефективних шляхів формування професійної компетентності здобувачів освіти, озброєння їх необхідними теоретичними знаннями та практикою, об'єднаних у єдину систему, є практико-орієнтований підхід.

Аналіз наукових досліджень колег [2; 3] свідчить, що важливим методом активного навчання є імітаційне моделювання. І на нашу думку, імітаційно-ситуаційне навчання – це один із перспективних напрямів у вивченні фінансово-облікових дисциплін. За допомогою імітаційного моделювання досліджується не сам об'єкт, а допоміжна штучно створена система, що перебуває з ним в об'єктивній відповідності та визначається суттєвими для цілей пізнання сторонами. В нашому випадку йдеться про навчальне імітаційне підприємство (фірму).

Навчальна імітаційна фірма – це імітаційна модель реальної фірми, де частина внутрішніх виробничих процесів здійснюється фіктивно (віртуальні гроші і товар), а бухгалтерські операції, документообіг – реально.

Завданнями навчально-імітаційної фірми є:

- поєднання теоретичного і практичного навчання;
- встановлення міждисциплінарних зв'язків, неструктурований навчання;
- розвиток у студентів творчого підходу;
- мотивація до самоосвіти;
- розвиток у студентів комунікабельності;
- отримання більш поглиблених практичних навичок роботи за своєю спеціальністю (підготовка документації для реєстрації знову відкривається підприємства; ведення кадрового справи в рамках конкретного підприємства; оформлення документів в ході виконання різних посадових обов'язків; постановка бухгалтерського обліку на підприємстві тощо);

– максимальне наближення діяльності умовно-імітаційної фірми до умов реального підприємства.

Застосування методу імітаційного моделювання можна продемонструвати на прикладі організації бухгалтерського обліку на умовному виробничому підприємстві. Викладачем заздалегідь визначається тип підприємства, галузь, тип виробництва, основні види продукції, що виготовляється, штат працівників, система обліку і оподаткування. Ці умови є вихідними і не підлягають зміні під час виконання практичних розрахунків.

На першому етапі вирішення завдання створюється модель, яка відповідає структурі та бізнес-процесам підприємства. У ході розробки моделі враховуються лише ті деталі, які істотно впливають на аспекти роботи системи, що вивчаються. Наприклад, наявність засновників, кількість структурних підрозділів або тип системи оподаткування.

На другому етапі в моделі подаються вихідні дані: кількість та інтенсивність господарських операцій, які групуються за напрямками/ділянками обліку (облік власного капіталу, облік запасів, облік необоротних активів, облік грошових коштів і розрахунків, облік оплати праці, облік витрат і виходу готової продукції, облік доходів і фінансових результатів). З цих даних модель імітує, чи відтворює, роботу підприємства протягом заданого проміжку часу (в ідеалі – місяць або квартал).

Найбільшу користь даним підхід до вивчення бухгалтерського обліку і оподаткування приносить тоді, коли студенти можуть по черзі грати роль конкретних працівників підприємства або контрагентів (бухгалтер, касир, підзвітна особа, завідувач складом, керівник підприємства, покупець, постачальник, податковий інспектор тощо). Якщо під час виконання завдання здійснюється заповнення реальних бухгалтерських документів, то набуті під час імітаційної гри навички зберезуться надовго.

Третій етап полягає в узагальненні облікової інформації шляхом формування простих форм фінансової звітності за визначений період, а також висловлення

особистих вражень здобувачів освіти щодо організації облікового процесу на підприємстві.

На нашу думку, якщо викладачі суміжних дисциплін під час проведення практичних занять підтримують одну імітаційну модель (здійснюють різні розрахунки на прикладі того ж самого умовного підприємства), це дозволить студенту відчувати себе реальним працівником певної - нехай і умовної - компанії, допоможе краще зрозуміти систему організації підприємства та відчувати важливість різних видів фінансово-економічних видів діяльності.

Використані джерела:

1. Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2017. Вип.3. С.55-67. URL: <http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/111672/106609>
2. Кленікова. О. А. Моделювання процесів корпоративного управління в компанії. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 2 (66). С. 244-255. URL: <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2018/66/pdf/244-255.pdf>
3. Рижиков В. С. Практичне впровадження ігрового навчання в системі управлінського обліку в професійній підготовці майбутніх фахівців з обліку і аудиту. *Педагогічні науки*. 2014. Вип.12. С.118-127. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8728/1/RYZHYKOV.pdf>

Наукове видання

**НОВА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У
КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ**

**Збірник наукових праць
IV Міжнародної науково-практичної конференції
30 листопада 2022 року**

*Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

Соціально-правовий факультет

Кафедра економіки та економіки освіти

Підписано до друку 15.12.2022 р. Формат 60x84/16.

Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. др. арк. 11,62. Обл.-вид. арк. 8,04

Зам. № 092.

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26